

www.e-rara.ch

Omnes quae extant D. Hieronymi Stridonensis lucubrationes

Hieronymus, Sophronius Eusebius

Basileae, [1536-1538]

Universitätsbibliothek Basel

Shelf Mark: FM1 II 1-6

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-62470>

Commentarium Hieronymi in librum ecclesiasten

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

A ostentat anima quæ timore caret diuino. At illa consci-
tia uera est laude digna, quæ timorē dei in omnibus ser-
uat. Ipsa est principium cunctarum custoditque uirtutum,
Ecclesi. 1. b scriptura dicente: Timor domini principium sapientiæ. Et
ibi. 7. c iterū: Qui timet deū, nihil negligit. Hinc est enim quod
Iob 31. e idem beatus Iob, & in

prosperitate uirtutib.
incomparabiliter flo-
ruit: & in aduersitati-
bus insuperabilis ho-
stis permāsit, quia ue-
raciter dicere potuit:

Semper enim quasi tumentes super me fluctus, timui
deum, & pondus eius ferre non potui. Fallax ergo est si-
mulatorum gratia: uanus decor, opera stultorum. Eccle-
sia autem quæ in timore incolatus sui tempore conuersa-
tur, quoniam ardentes uirtutum lampadas uenienti ad
iudicium suo sponso offert: iure ab eo laudata, ianuam
cum eo regni coelestis intrabit. Qualiter autem eam lau-
det, terminali uersu docetur. *a* ¶ Date ei de fructu ma-
nuum suarum, & laudet eam in portis opera eius. Hæc
sunt enim uerba uiri illius de quo dictum est: Vir eius
& laudabit eam: id est, dñi & saluatoris nostri, qui ange-

uana est pulchritudo, mulier timens dominum ipsa lau-
dabitur. Thau. Date ei de fructu manuum suarum,
& laudent eam in portis opera eius.

lis in fine præcepturus est, ut ecclesiam post huius uitæ
certamen, triturationem, afflictionem terrestriū, ad coe-
lestis regis regni gaudia introducant, ac uitæ immorta-
litis sibi sociam aggregent, iuxta illud euangelicū: Tri-
ticum autem congregate in horreū meum. Date, inquit, *Mat. 13. a*
ei de fructu manuum
suarum: quia fructū
spiritus ferre curauit.
Charitatem, gaudiū, *Gal. 5. d*
pacem, benignitatē,
bonitatem, modestiā,
continentiam, fidem,
patientiam, pro hoc illi debitam rependite mercedē. Et
laudent eam in portis, hoc est, in iudicio, siue in ingressu
patriæ coelestis: nō hominū fauores superuacui, sed ope-
ra ipsa quæ fecit: examināte, probante ac remunerante
illo, cuius hæc donante gratia perfecit. A quo ut laudari
mereamur in futuro: cōcedat ipse propitius, nos cum di-
gnis in præsentī uitā collaudare seruitijs.

Commentariorum in Prouerbia
Salomonis finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN ECCLESIASTEN
ad Paulam & Eustochium procemium.

Emini me ante hoc ferme quinquennium cum adhuc Romæ essem: & Ecclesiasten
sanctæ Blesillæ legerem: ut eam ad contemptum mundi huius prouocarem: & om-
ne quod in mūdo cerneret, putaret esse pro nihilo: rogatum ab ea ut in morem com-
mentarioli obscura quæq; differerem: ut absq; me posset intelligere quæ legebat.

Itaq; quoniam in procinctu nostri operis subita morte subtracta est: & non meruimus, o Pau-
B la & Eustochium talem uitæ nostræ habere consortem: tantoq; uulnere tunc percussus obmutui:
Nūc in Bethlehem positus angustiori uidelicet ciuitate: & illius memoriæ, & uobis reddo quod
debeo, hoc breuiter admonens, quod nullius auctoritatem secutus sum: sed & de Hebræo trans-
ferens, magis me Septuaginta interpretum consuetudini coaptaui, in his duntaxat quæ non
multum ab Hebraicis discrepabant. Interdum Aquilæ quoq; & Symmachi & Theodotionis
recordatus sum: ut nec nouitate nimia lectoris studiū deterrerem: nec rursus contra conscientia
meam fonte ueritatis omissio, opinionum riuulos confectarer.

COMMENTARIUM
Hieronymi in librum
Ecclesiasten.

VERBA Ecclesiastæ filij David regis Hierusa-
lem. Tribus nominibus uocatus fuisse Salo-
monem,
scriptu-
ra mani-

festissime docet: Paci-
ficum, id est שלמון
Salomonem, &
ידידא idida: hoc
est, dilectum domini:
& quod nunc dicitur
תהוהו coelet, id est,

Ecclesiasten. *ἱεροκλῆς* autem Græco sermone appella-
tur, qui coetū, id est ecclesiā congregat: quē nos nūcupa-
re possumus cōcionatorē, eo quod loquatur ad populū:
& sermo eius non specialiter ad unum, sed ad uniuersos
generaliter dirigatur. Porro pacificus & dilectus domi-
ni, ab eo, quod in regno eius pax fuerit: & eum dñs dile-
xerit appellatus est. Nā & psalmi quadragesimus quartus
& septuagesimus primus, dilecti & pacifici titulo præno-
tātur. Qui tamen ad prophetiā Christi & ecclesiæ perti-
nentes, felicitatē & uires Salomonis excedūt: tamē secū-
dū historiā super Salomone cōscripti sunt. Is itaq; iuxta

VERBA Ec-
clesiastæ filij
David regis
Hierusalem.

Vanitas

ECCLESIASTES

VERBA Ec-
clesiastæ filij
David regis
Hierusalem.

Vanitas

numerū uocabulorū, tria uolumina adidit, Prouerbia,
Ecclesiasten, & Canticacanticorū. In Prouerbijs paru-
lum docēs, & quasi de officijs per sentētiās erudiēs. Vn-
de & ad filiū eius sermo crebro repetit. In Ecclesiaste ue-
ro maturæ uirū ætatis institutēs, ne quicq; in mūdi rebus

putet esse perpetuū:
sed caduca & breuia
uniuersa quæ cerni-
mus. Ad extremum
iam consummatū ui-
rum & calcato seculo
præparatū, in Cāico
canticorū sponsi iun-
git amplexib. Nisi e-
nim prius reliqueri-

mus uitia, & pōpis seculi renūciantes, expeditos nos ad
aduētū Christi parauerimus, nō possumus dicere: Oscu-
letur me osculo oris sui. Haud procul ab hoc ordine do-
ctrinarū & philosophi sectatores suos erudiūt, ut primū
ethicam doceāt: deinde physicā interpretentur: & quem
in his profecisse perspexerint, ad theologiā usque perdu-
cant. Necnō & hoc diligētius attendendū quod per hos
tres libros auctoris diuersus est titulus. In Prouerbijs enī
notatur: Prouerbia Salomonis filij David regis Israel. In
Ecclesiaste uero: Verba Ecclesiastæ filij David regis Hie-
rusalē: superflūū quippe est hic Israel, qđ male in Græcis
& Latinis

A & Latinis codicibus inuenitur. In cāico autem cāico/ rum, nec filius Dauid, nec rex Israel siue Hierusalē prae/ scribitur, sed tantū Canticūcanticorū Salomonis. Sicut enim Prouerbia quasi rudis institutio ad duodecim tri/ bus & ad totū pertinet Israel, & quomō cōtemptus muni/ di non nisi metropoli/ tis cōuenit: hoc est ha/ bitatorib. Hierusalē: ita Canticūcanticorū ad eos proprie facit mentionē qui tātum superna desiderant. Ad incipiētes & pfi/ cientes, & paterna di/ gnitas, & regni pprīi merito indicatur au/ toritas. Ad perfectos uero, ubi non timore eruditur discipulus, sed amore filius, pro/ prium nomē sufficit: & aequalis magister est & nescit esse se re/ gem. Hac interim iuxta literā: Cāterū secundū intelligē tiam spiritualē, pacificus & dilectus dei patris & Eccle/ siastes noster est Christus, qui medio pariete destructo & inimicitias in carne euacuās, fecit utraq; unum, dicēs: Pacem meā do uobis, & pacē meam relinquo uobis. De quo pater ad discipulos: Hic est, inquit, filius meus dile/ ctus, in quo mihi bene complacui, hūc audite, qui est cap/ put omnis ecclesiā: nequaquā ad synagogā Iudaeorū, sed ad gentium multitudinē loquens rex Hierusalē, uiuis la/ pidibus extructa: non illius de qua ipse ait: Hierusalem, Hierusalē quae occidis prophetas. Et ecce, relinque uo/ bis domus uestra deserta, sed illius per quā iurari uetat, quia sit ciuitas magni regis. Hic est filius Dauid, ad quē cāci in euangelio clamabāt: Misere nostri fili Dauid, & omnis turba cōsona uoce resonabat: Osanna filio Da/ uid. Deniq; non ad eum fit uerbū dei sicut ad Hieremiā & ad cāteros prophetas: sed quia diues est & rex & po/ tens: ipse est siquidē uerbum & sapientia cāterāq; uirtu/ tes, uerba loquitur ad ecclesiā uiros, uerba insinuat apo/ stolis, de quibus cantatur in psalmo: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrae uerba eorum. Male igitur quidā opinantur nos ex hoc libro ad uolu/ ptatem & luxuriā prouocari: cum ecōtrario omnia quae in mundo cernimus, esse uana doceantur: nec debere ea nos studiose appetere, quae dum tenentur, intereant.

a ¶ Vanitas uanitatū dixit Ecclesiastes, &c.] Si cūcta quae fecit deus sunt ualde bona, quomodo omnia uani/ tas, & non solū uanitas, uerū etiam uanitas uanitatū? Ut sicut in Cāticocanticorū inter omnia carmina, excellēs cāmen ostēditur: ita in uanitate uanitatū, uanitatū ma/ gnitudo mōstretur. Tale quid & in psalmo scriptum est: Verūtamen uniuersa uanitas, omnis homo uiuēs. Si ui/ uens homo uanitas est, ergo mortuus uanitas uanitatū.

Exo. 34. d Legimus in Exodo, glorificatū uultum Moī intantū, ut filij Israel in eum aspicere non possent. Quam gloriā Pau/ lus apostolus ad comparationē euangelicā gloriā dicit esse nō gloriā. Nam nec glorificatū est, inquit, quod glo/ rificatū fuit in hac parte propter excellentē gloriā. Possu/ mus igitur & nos in hunc modū coelum, terrā, mariā, & omnia quae in hoc circulo cōtinentur bona quidē per se dicere, sed ad deum cōparata esse pro nihilo. Et quomo/ do si igniculū lucernae uidens contentus essem eius lu/ minē, & postea orto sole non cernerē quod lucebat, stel/ larum quoq; lumina iubare uiderem solis abscondi. Ita aspiciens elemēta & rerū multiplicē uarietatem: admi/ ror quidē operum magnitudinē, recogitans autē omnia pertrāsire: & mundū suo fine senescere, solumq; deum il/ lud semper esse quod fuerit: compellor dicere nō semel, sed bis: Vanitas uanitatū, omnia uanitas. In Hebræo pro

uanitate uanitatū **וְהַיְוָה** scriptū est, quod ex/ ceptis Lxx. interpretibus omnes similiter transtulerunt **ἀτμός ἀτμός**, quod nos possumus uaporē fumī & auram tenuem quae cito resoluit appellare. Caducū itaq; nō ni/ hil ex hoc uerbo uanitatis, ostēditur: Quae enim uident,

Vanitas uanitatū, dixit Ecclesiastes: Vanitas uani/ tatum, & omnia uanitas. Quid habet amplius ho/ mo de uniuerso labore suo, quo laborat sub sole. Generatio praeterit, & ge/ neratio aduenit, terra autē in aeternū stat. Orit sol, & occidit, & ad locū suū reuer/ tit, ibiq; renascēs gyrat per meridiem

ut ait Apostolus, tem/ poralia sunt: quae autē non uidētur aeterna. Siue quae uanitati crea/ tura subiecta est, & in/ gemiscit & parturit & praestolatur reuelatio/ nem filiorum dei: & nūc ex parte cogno/ scimus, & ex parte p/ phetamus. Tam diu enim omnia uana sunt donec ueniat qd per/ fectū est. **b** ¶ Quid superest homini in o/ mni &c.] Post genera/ lem sententiā quod ua/ na sint omnia, ab ho/

minibus incipit: quod frustra in mūdi istius labore desu/ dent, congregātes diuitias, erudiētes liberos, ambientes honorem, aedificia cōstruentes, & in medio opere subita morte subtrahi audiunt: Inspiciens, hac nocte auferetur anima tua à te, quae autem parasti, cuius erunt: maxime cum ex omni labore nihil secum ferant, sed nudi in ter/ ram redeāt de qua sumpti sunt. **c** ¶ Generatio uadit & generatio uenit, & terra in seculum stat.] Alijs morien/ tibus, nascuntur alijs: & quos uideras, non uides: inci/ pis uidere quos non uideras. Quid hac uanitas uani/ tate, quā terram manere quae hominum causa facta est, & ipsum hominem terrae dominum in puluerem re/ pente dissolui? Aliter: Prima recedit generatio Iudaeo/ rum, & succedit generatio de gentib. cōgregata: terra au/ tē tam diu stat, quandiu synagoga recedente ecclesiā omnis introeat. Cum enim praedicatū fuerit euāgelium in toto orbe, tunc erit finis. Imminēte uero cōsummatio/ ne, coelum & terra transibūt. Et signanter non ait: Terrā in seculis stat, sed in seculo. Porro laudamus dñm, nō in uno seculo, sed in seculis seculorū. **d** ¶ Oritur sol & oc/ cidit sol, & ad locū &c.] Sol ipse qui in lucē mortalib. da/ tus est, interitū mundi ortu suo quotidie indicat & occa/ su. Qui postquā ardentē rotam oceano tinxerit, per incō/ gnitas nobis uias ad locum unde exierat regreditur: ex/ pletq; noctis circulo, rursus de thalamo suo festinus erumpit. Pro eo autē quod uulgatam aeditionē sequētes posuimus, ad locū suū ducit: in Hebræo habet **חָזָרָא** quod Aquila interpretat **πρόσπενος**: id est aspirat. Sym/ machus uero & Theodotio, recurrit: quia uidelicet sol re/ uertatur ad locū suum: & ibi unde prius egressus fuerat, aspiret. Hoc autē totum idcirco dicit, ut doceat mutatio/ nibus temporū, & ortu occasuq; syderū humanā aetate/ labi & interire dum nesciat. Aliter: Sol iustitiā, in cuius/ alis est sanitas timentib. deum oritur: & pseudoprophe/ tis occidit meridiē. Cum autē ortus fuerit, in locū suum nos trahet. Quō uidelicet ad patrē. Ad hoc enim uenit, ut nos de terris ad coelum leuet, & dicat: Cum exaltatus fuerit filius hominis, omnia trahet ad se. Nec mirū est fi/ lium ad se trahere credētes, cum & pater ipse ad se filium trahat. Nemo enim, ait, uenit ad me nisi pater qui misit me, adducat eum. Iste ergo sol quē alijs occidere, alijs na/ sci diximus: & Iacob quondā patriarcha de terra sancta egressū occidit: rursusq; cum de Syria terrā repromis/ sionis intraret, ortus est ei. Lot quoq; quādo egressus est de Sodomis, & uenit ad ciuitatē ad quā ut festinaret, ei fuerat imperatū: ascendit in montē, & sol exiuit super Se/ gor. **e** ¶ Vadit ad austrū &c.] Hinc possum⁹ aestimare hyemis tempore solem ad meridianā plagam currere, & per aetatem septentrioni esse uicinū, & non per aequino/

A etiam autumnū habere principiū, sed primum spirāte fauonio, quando tempore ueris in foetum cuncta rumpuntur. Quod autem ait: Gyranis gyrando uadit spiritus, & in circulos suos reuertitur: siue ipsum solem spiritū nominauit, quod animet & spiret, & uigeat, & annuos orbis cursus expleat, ut ait

Verg. 3. enei. Poeta: Interea magnum sol circūuoluitur annum. Et alibi:

Abi. 6. Atq; in se sua per uelut fugia uoluit annus.

Siue quod & lunæ lucentē globum & astra Titania Spiritus intus alit, totamq; infusa per artus Mēs agitrat molem, & magno se corpore miscet: nō de annuo solis cursu, sed de quotidianis semitis eius loquitur. Obliqua enim & fracta linea per austrum pergit ad boream, & ita ad orientem reuertitur, Aliter: Sol qū per austrū currit, uicinior terræ est: quādo per aquilonem, sublimius attollitur. Forſitan ergo his qui hymis & tribulationum frigore coartantur: Ab

Miere. I. c. aquilone enim exardescit mala super terram: uicinior sol iste iustitiæ est: his uero q

B in boreæ parte habitant, & calore priuantur, æstiuo cursu incedit procul, & per suos circulos unde profectus est reuertitur. Cum enim traxerit omnia ad se, & uniuersos suis radijs illuminauerit, fit restitutio principalis, & est deus omnia in omnibus. Symmachus hunc locū ita interpretatus est: Vadit ad meridiē & circumit ad boreā: perambulās uadit uentus, & per quæ circumierat reuertitur uentus. *a* ¶ Omnes torrentes uadunt &c.] Putāt quidā aquas dulces quæ in mare fluunt, uel ardēte defu per sole cōsumi, uel falsugini maris esse pabula. Ecclesiastes autē noster & ipsarum aquarū cōditor, eas dicit per occultas uenas ad capita fontium regredi, & de matrice abyſſo in sua semper ebullire principia. Melius autē Hebraei sub torrētium & maris nomine per metaphorā de hominib; significari arbitrantur: quod in terram de qua sumpti sunt redeant, & torrentes uocētur, non flumina: eo quod cito intereant, nec tamē impleatur terra multitudine mortuorū. Porro si ad altiora conscendimus, recte & turbide aquæ in mare unde subſtiterant reuertentur. Et ni fallor absq; additamēto nusquā torrens in bonam partē legitur. Nam torrēte uoluptatis tuæ potabis illos, cū additamēto dicitur uoluptatis. Et ecōtrario saluator ad torrētē traditur cedron. Et Helias persecutio nis tempore ad torrētē Charith latitat: qui & ipse siccat & nō impletur: mare autē insatiabile, quomodo & in

Ioan. 18. d

3. Reg. 17. d

Prou. 30. b

Prouerbijs filia sanguisuga. *b* ¶ Omnes sermones graues non &c.] Non solū de physicis, sed de ethicis quoq; scire difficile est. Nec sermo ualet explicare causas naturasq; rerū: nec oculus ut rei poscit dignitas intueri, nec auris instituēte doctore ad summā scientiam peruenire.

1. Cor. 13. d

Si enim nunc per speculū uidemus in ænigmate, & ex parte cognoscimus & ex parte prophetamus: consequenter nec sermo potest explicare quod nescit, nec oculus in quo cæcus sit aspicere, nec auris de quo dubitat impleri. Simul & hoc notādū quod omnia uerba sint grauiā,

austrum, & gyrat ad aquilonem: gyranis gyrando uadit spiritus, & in circulos suos reuertitur spiritus.

Omnes torrentes uadunt in mare, & mare non impletur. Ad locum de quo torrentes exeunt, illic ipsi reuertuntur ut introeant.

Omnes sermones graues non poterit uir loqui. Nō satiabitur oculus uidēdo, & nō implebitur auris auditu. Quid est quod fuit? ipsum quod erit. Et qd est qd factū est? ipsum quod fiet. Est nō est omne recēs sub sole. Est nē uerbū de q dicatur: uide hoc nouū est: iā fuit in seculis quæ fuerūt ante nos. Nō est memoria

primis

& magno labore discantur, contra eos qui putāt oculos sibi & uota facientibus uenire notitiam scripturarum.

¶ Quid est quod fuit? &c.] Videtur mihi de his quæ supra enumerauit, generatione & generatione, mole terrarum, ortu solis & occasu: cursu fluminū, magnitudine

meridiem, & flectitur ad aquilonē. Lustrās uniuersa in circūitu pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur. Omnia flumina intrāt in mare, & mare nō redundat. Ad locum unde exeūt flumina, reuertuntur, ut iterum fluant. Cunctæ res difficiles, nō potest eas homo explicare sermone. Nō saturatur oculus uisu, nec auris auditu impletur. Quid est, quod factū est, ipsum quod faciendū est. Nihil sub sole nouum, nec ualet quisquam dicere, ecce hoc recens est. Iam enim præcessit in seculis, quæ fuerunt ante nos. Non est priorū memoria,

sed

in administratiōemū di, quæ ab initio sic perfecta est, ut requiesceret deus ab operibus suis in die septima. Legi in quodā libro: si omne quod sub sole factū est, fuit in præteritis seculis anteq̃ sol fieret: & homo iam sole cōdito factus est: fuit ergo homo antequam sub sole fieret. Sed hac excluditur ratio: quod & iumenta & culices & minuta quæque & magna animalia ante dicūtur fuisse quā cœlū. Nisi forte illud respōdeat ex consequentib; ostēdi: nō de cæteris animalibus, sed de homine Ecclesiastæ esse sermonē. Ait enim: Non est omne recens sub sole, quod loquatur & dicat: Ecce hoc nouum est: animalia autem non loqui, sed tantum hominem, quod si loquantur animalia, nouum esse sub sole: & solui sententiam, nihil nouum esse sub sole.

d ¶ Est ne uerbū de quo dicatur, uide hoc nouum &c.] Apertius hoc Symmachus transulit: Putāsne est qui possit dicere: Vide hoc nouum est, & iam factū est in seculo quod fuit ante nos. Cum superioribus autem congruit quod nihil nouum in mūdo fiat: nec fitaliquis qui possit existere & dicere, ecce hoc nouum est: siquidē omne quod se putauerit nouum ostendere, iam in priorib; seculis fuit. Nec putemus signa atque prodigia & multa quæ arbitrio dei noua in mūdo fiunt, in prioribus seculis esse iam facta, & locum inuenire Epicurū, qui asserit per innumerabiles periodos eadem & eisdem in locis & per eosdem fieri. Alioquin & Iudas crebro prodidit, & Christus passus est saepe pro nobis, & cætera quæ facta sunt & futura, in easdem similiter periodos reuoluētur. Sed est dicendum quod ex præscientia & prædestinatione dei iam ea facta sunt quæ futura sunt. Qui enim electi sunt in Christo ante cōstitutionem mundi, in prioribus seculis iam fuerunt. ¶ Non est memoria primis, & quidem nouissimis quæ futura sunt, non erit eis &c.] Quomodo præterita apud nos abscondit obliuio: sic ea quæ uel nunc fiunt uel quæ futura sunt: hi qui nasci habent, scire non poterunt, & cuncta silentio præteribunt, & quali

Oceani, omnibusq; quæ aut cogitatione, aut uisu uel aurib; discimus, nūc communiter loqui, quod nihil nouū sit in natura rerū quod nō ante iā fuerit. Ab initio enim mūdi & homines nati & mortui sunt, & terra super aquas constituta librata, & sol ortus occubuit. Et ne plura percurram, & auribus uolare, & natate piscibus, & terrestrib; ingredi, & serpentib; laqueari, deo artifice cōcessum est. Huic quid simile sententiæ & Comicus ait: Nihil est dictum quod nō sit dictū prius. Vnde præceptor meus Donatus, cum ipsum uersiculum exponeret: Pe reant, inquit, qui ante nos nostra dixerūt. Quod si in sermonibus nihil nouū dici potest: quanto magis in administratiōemū

A & quasi non fuerint abscondentur, & cōplebitur illa sententia: Vanitas uanitatum, omnia uanitas. Nam & seraphim propterea faciem suam & pedes uelant: quia prima & extrema cooperta sunt. Iuxta autē Lxx. interpretes, qui dixerunt, *ὅτι ἐν τῇ μυστικῇ τοῖς πρώτοις καὶ τοῖς ἔσχατοις γινόμενοι, οὐκ ἐν τῇ αὐτοῖς μυστικῇ μετὰ τὴν γεννησόμεναι ἐκ τῆς ἐχάτης: id est:*

Non est memoria primis & quidem nouissimis qui futuri sunt, non erit eis memoria cum his qui futuri sunt in nouissimo, ille de euangelio sensus est: quod qui in isto seculo primi sunt, sint omnium nouissimi. Et quia deus ut benignus & clemens, minimorum quoque & omnium recordatur: his qui propter uitium suum nouissimi esse meruerunt non tantam dabit gloriam, quam his qui se humiliantes nouissimi in mundo esse uoluerunt. Dicitur itaque in consequentibus: Nō est memoria sapientis cum stulto in æternum.

Matth. 20. b

primis & qdē nouissimis qui futura sunt, nō erit eis memoria apud eos qui futuri sūt in nouissimo. Ego Ecclesiastes fui rex super Israel in Hierusalē. Et dedi cor meum ad inquirendū & considerandū in sapientia de omnibus quæ fiunt sub sole. Hanc occupationē malam dedit deus filiis hominū, ut occuparetur in ea. Vidi uniuersa opera quæ facta sunt sub sole: & ecce omnia uanitas & p̄sumptio spūs. Peruersum nō poterit adornari, & imminutio non poterit numerari. Locutus sum

sum

uniuersa opera quæ facta sunt sub sole: & ecce omnia uanitas & p̄sumptio spiritus. Neceſsitate cōpellimur, ut crebrius quam uolumus de uerbis Hebraicis differamus. Nec enim possumus scire sensum, nisi eum per uerba discamus. *אֲנִי* Aquila, & Theodotio *ἐγώ*, Symmachus *ἐγὼ* trāstulerunt. Septuaginta autem interpretes nō Hebræum sermonem expressere, sed Syrum, dicentes *ἐγώ*. Siue ergo *ἐγώ* siue *ἐγὼ*, a pastione uocabulum est. *ἐγὼ* autem melius uoluntatem quam p̄sumptionem sonat. Dicitur autem quod agat unusquisque quod uelit, & si bi rectum esse uideatur, atque in diuersa libero homines ferantur arbitrio: & uana sint uniuersa sub sole: dum inuicem nobis in honorū & malorum finibus displicemus. Dicebat mihi Hebræus quo scripturas sanctas instituit te perlegi, quod supra scriptum *אֲנִי*

uerbum, magis in hoc loco afflictionem & maliciam, quam passionem & uoluntatem significaret: non a malo quod est contrarium bono, sed ab eo quod in euangelio scribitur: Sufficit diei malicia sua, quam Græci significantius *κακία* uocant, & esse sensum: Consideraui uniuersa quæ in mundo fiunt: & nihil aliud deprehendi quam uanitatē & malicias: id est, miseras spiritus, quibus anima diuersis cogitationib. afflictaur. **d** ¶ Peruersum nō poterit adornari, & imminutio nō poterit numerari. Qui peruersus est, nisi ante corrigatur, non poterit adornari. Recta ornatum recipiunt, & curua correctionem. Peruersus non dicitur, nisi qui deprauatus a recto est. Hoc cōtra hæreticos, qui quasdam naturas introducunt, quæ non recipiunt sanitatem. Et quia imminutio, hoc est quod deest, non potest numerari, propterea tantum primogenita Israel numerata sunt. Fœminæ uero & serui, & paruuli, & uulgi ex Aegypto nequam plenitudo, sed imminutio exercitus absque numero prætermissi sunt. Potest & hic esse sensus. Tāta malicia in mūdi huius capacitate uersatur, ut ad integrum boni statum mundus redire uix ualeat, nec possit facile recipere ordinem & perfectionem suam, in quibus primum conditus est. Aliter: Omnibus per poenitentiam ad integrum restitutis, solus diabolus in suo permansit errore. Cuncta enim quæ sub sole facta sunt, illius arbitrio & spiritu malignitatis euersa sunt, dum ad eius instinctum peccatis peccata cumulantur. Denique tantus est numerus seductorum & eorum qui de grege domini ab eo rapti sunt, ut supputatione non queat comprehendere. ¶ Locutus sum ego in corde meo, dicēs: Ecce ego magnificatus sum, & adieci sapientiam super omnes qui fuerunt ante me in Hierusalem &c. Sapientior fuit Salomon, nō Abraham & Moyse & ceteris sanctis, sed his qui fuerunt ante se in Hierusalem. Legimus & in Regnorum libris, multā sapientiā fuisse Salomonem: & hoc a deo donum præ ceteris posuisse. Mūdi ergo cordis oculus, multam sapientiam & scientiam contuetur: quia non ait: Multam sapientiam & scientiam sum locutus, sed multam sapientiam & scientiam uidit cor meum.

FF 3 Non

a ¶ Ego Ecclesiastes fui rex super Israel in Hierusalē. Hucusque præfatio generaliter de omnibus disputatis, nunc ad semetipsum redit, & quis fuerit, quomodo experimēto uniuersa cognouerit, docet. Aiuat Hebræi hūc librum Salomonis esse poenitentiam agentis: quod in sapientia diuitijsq̄ confusus, per mulieres offenderit deū.

b ¶ Et dedi cor meum ad inquirendum & considerandum in sapientia de omnibus quæ fiunt sub sole. Hanc occupationē malam dedit &c. Verbum *אֲנִי* Aquila, Septuaginta & Theodotio *ἐγώ*, similiter trāstulerunt: quod in distentionē Latinus interpretes expressit: eo quod in uarias sollicitudines mens hominis distenta lanietur. Symmachus uero *ἀσχηματιστός*: id est, occupationem transulit. Quia igitur sapius in hoc uolumine nominatur: siue occupationem, siue distentionem, siue quid aliud dixerimus, ad superiorem sensum cuncta referantur. Dedit ergo Ecclesiastes primo omnium mentē suam ad sapientiam requirēdam: & ultra licitum se extendēs, uoluit causas rationesq̄ cognoscere: quare paruuli corriperentur a damone: cur naufragia & iustos & impios pariter absorberent: utrum hæc & his similia casu euenirent, an iudicio dei. Et si casu ubi prouidentia dei: si iudicio, ubi iustitia dei: Hæc, inquit, nosse desiderans, intellexi superfluum curam & sollicitudinem per diuersa cruciantem a deo hominibus datam, ut scire cupiant quod scire non licitum est. Pulchre autem causa præmissa a deo data distentio est. Quomodo enim in epistola ad Romanos scribitur: Propter quod tradidit eos deus in passionem ignominia. Et iterum: Propter quod tradidit eos deus in reprobū sensum, ut faciant quæ non oportet. Ac deinde: Propterea tradidit eos deus in desideria cordis sui in immundiciā. Et ad Thessalonicēses: Propterea mittet eis deus operationē erroris. Et primo causa ostenduntur, quare uel passionibus ignominia uel sensui reprobo, uel cordis sui desiderijs concedatur, aut quid fecerint ut operationem erroris accipiant: ita & in præsentiarum idcirco deus distentionem malam dedit hominibus, ut distendantur in ea: quia prius sponte sua & propria uoluntate hæc uel illa fecerunt.

Rom. I. c

2. Thes. 2. c

Matth. 6. d

3. Reg. 3. b

A Non enim possumus eloqui omnia quæ sentimus.

a ¶ Et dedi cor meum ut noscerem sapientiam & scientiam, errores & stultitiam &c.] Contrarijs contraria intelliguntur. Et sapientia prima est, stultitia caruisse. Stultitia autem carere non potest, nisi qui intellexerit eam. Vnde & plura in rebus noxia sunt creata: ut dū uitamus ea, ad sapientiam erudiamur. Aequalis ergo studij fuit scire Salomon sapientiam & scientiam, & è regione errores & stultitiā: ut in alijs appetendis & alijs declinandis, uera eius sapiētia probaret: sed in hoc quoque ut in cæteris, dicit pauisse se uentos, & non ualuisse perferre etiam comprehendere ueritatē. De præsumptione spiritus siue passionis uenti: quia sapius in hoc libro dicitur, supra disseruisse sufficiat. *b* ¶ Quia in multitudine sapiētiæ multitudo furoris &c.] Quanto magis quis sapientiā fuerit consecutus, tanto

B plus indignatur subiacere uitij, & procul esse à uirtutibus quas requirit. Quia autem

Luc. 7. f potentes potenter tormenta patientur: cuius

Sap. 6. a quæ plus creditur, plus exigitur ab eo: propterea apponit dolorem qui apponit scientiam, & contristatur in ore secundū deum: dolet quæ super delictis suis. Vnde & Apostolus ait: Et quis est qui contristatur ex me? Nisi forte & hoc intelligendum quod sapiens uir doleat tamen in abdito quàm in profundo latere sapientiam: nec ita se præbere mentibus ut lumen uisui, sed per tormenta quædam & intolerandum laborem, iugi meditatione & studio prouenire.

2. Cor. 2. a Cap. 11
D Ixi ergo in corde meo &c.] Postquā in multitudine sapientiæ & adiectione scientiæ, laborem & dolorem esse deprehendi: & nihil aliud nisi cassum & sine fine certamen, transuli me ad letitiam ut luxu fruerer: congregarem opes, diuitijs abundarem, & perituras uoluptates caperem antequā morerer. Sed & in hoc uanitatē meam ipse perspexi, dum præterita uoluptas præsentē non iuuat, & exhausta non satiat. Non solum autem corporalis letitia, sed etiam spiritualis est tentatio possidēti, ut indi-

2. Cor. 12. b geam corripiente stimulo & angelo satanæ qui me colaphizet ne hinc eleuet. Vnde & Salomon: Diuitias, inquit, & paupertatem ne dederis mihi. Statimque subdidit: Ne forte satiatus mendax fiam: & dicam, quis me conspicit?

Pro. 30. b Siquidem & diabolus per bonorum abundantiam concidit. Vnde & in Apostolo scriptū est: Ne in superbiam

sum ego in corde meo, dicēs: Ecce ego magnificatus sum, & adieci sapientiā super omnes qui fuerunt ante me in Hierusalē, & cor meum uidit multā sapientiam & scientiam. Et dedi cor meum ut noscerē sapiētiā & scientiā, errores & stultitiā: cognoui quia & hoc est passio uenti siue præsumptio spiritus. Quia in multitudine sapientiæ multitudo furoris: & qui apponit scientiam, apponit dolorem. Cap. 11

D Ixi ergo in corde meo: Veni nūc, tētabo te in letitia, & uide in bono: & ecce etiam hoc uanitas. Risui dixi amentiam, & iocunditati, quid hoc facis? Cōsideraui in corde meo, ut traherē in uino carnem meam, & cor meū deduxit me in sapientiā, ut obtinerem stultitiā donec uiderē quid esset bonū filijs hominū quod facerēt sub sole numero dierū uitæ suæ. Magnificaui opera mea, ædificaui mihi domos, plantaui

Cap. 11

elatus, in iudicium incidat diaboli: id est, in tale iudiciū, in quo etiam diabolus incidit. Sed & hoc possumus dicere, propterea nunc letitiam spirituales, sicut & cætera, uanitatem pronunciarī: quod per speculum eam uideamus & in ænigmate. Cum autem facie ad faciem fuerit reuelata: tunc eam nequaquam uanitatē, sed ueritatem uocari. *d* ¶ Risui dixi amentiam, & iocunditati quid hoc facit? Vbi nos amentiam legimus, in Hebræo habet חֲכָמָה quod Aquila πλάνησις, id est, errorem: Symmachus δόρυς, hoc est, tumultū interpretati sunt. Septuaginta uero & Theodotio, sicut in pluribus locis, ita & in hoc quoque concordant & transulerunt περιφορὰ, quā nos uerbum de uerbo exprimentes, circumlationem possumus dicere. Quomodo igitur hi qui circumferuntur omni uento doctrinæ instabiles sunt, & in diuersa fluctuant: sic qui illo risu cachinnant, quem dominus in euāgelio fletu dicit esse mutandum, errore seculari prantur & turbine: non intelligentes suam nam peccatorum suorum, neque præterita uitia plangētes, sed putātes breuia bona esse perpetua, & in his exultantes quæ magis digna sunt placenti. Potest hoc & de hæreticis accipi, qui falsis dogmatibus ac quiescentes, lata sibi & prospera repromittunt. *e* ¶ Consideraui in corde meo ut traherem in uino carnem meam, & cor meum deduxit me in sapientiam &c.] Volui uitam meam tradere delicijs, & carnem meam ab omnibus curis liberare, & quasi uino sic uoluptate sopire: sed cogitatio mea & ratio naturalis quam etiam peccatoribus deus autor inseruit: retraxerunt me & deduxerunt ad sapientiam requirendam stultitiāque calcandam: ut uiderem quid nam illud esset boni quod homines in uitā suā possint agere curriculum. Eleganter autem uoluptatem ebrietati comparauit. Siquidem ebrietas euerit animi uigorem: quā qui potuerit sapiētia cōmutare, & (ut in quibusdam codicibus habetur) obtinere: is poterit ad scientiam rei istius peruenire, quid in hac uita appetendū sit, quid ue utandum.

sum in corde meo, dicēs: Ecce magnus effectus sum, & præcelsi oēs sapientia, qui fuerūt ante me in Hierusalē, & mēs mea contēplata est multa sapiēter, & didici: dedi quæ cor meū, ut sci-rē prudētiā atque doctrinā, erroresque & stultitiā. Et agnoui quod in his quoque esset labor, & afflictio spiritus: eo quod in multa sapientia, multa sit indignatio: & qui addit scientiam, addit & laborem. Cap. 11

D Ixi ergo in corde meo: Vadā & affluā delicijs, & fruar bonis. Et uidi quod hoc quoque esset uanitas. Risum reputaui errorem, & gaudio dixi, quid frustra deciperis? Cogitaui in corde meo abstrahere à uino carnē meā, ut animū meū trāfferem ad sapientiā, deuitaremque stultitiā, donec uiderem quid esset utile filijs hominum: quo facto opus est sub sole numero dierū uitæ suæ. Magnificaui opera mea. Aedificaui mihi domos, &

f ¶ Magnificaui opera mea &c.] Vsq; ad eum locum in quo ait: Sapientis oculi in capite eius, & stultus in tenebris ambulat. Antequā de singulis disseram, uidetur mihi utile breui cūcta sermone cōprehendere: & quasi in unū corpus sensum redigere, ut possint facilius intelligi illa quæ dicuntur. Omnia quæ putantur in seculo bona, quasi

rit reuelata: tunc eam nequaquam uanitatē, sed ueritatem uocari. *d* ¶ Risui dixi amentiam, & iocunditati quid hoc facit? Vbi nos amentiam legimus, in Hebræo habet חֲכָמָה quod Aquila πλάνησις, id est, errorem: Symmachus δόρυς, hoc est, tumultū interpretati sunt. Septuaginta uero & Theodotio, sicut in pluribus locis, ita & in hoc quoque concordant & transulerunt περιφορὰ, quā nos uerbum de uerbo exprimentes, circumlationem possumus dicere. Quomodo igitur hi qui circumferuntur omni uento doctrinæ instabiles sunt, & in diuersa fluctuant: sic qui illo risu cachinnant, quem dominus in euāgelio fletu dicit esse mutandum, errore seculari prantur & turbine: non intelligentes suam nam peccatorum suorum, neque præterita uitia plangētes, sed putātes breuia bona esse perpetua, & in his exultantes quæ magis digna sunt placenti. Potest hoc & de hæreticis accipi, qui falsis dogmatibus ac quiescentes, lata sibi & prospera repromittunt. *e* ¶ Consideraui in corde meo ut traherem in uino carnem meam, & cor meum deduxit me in sapientiam &c.] Volui uitam meam tradere delicijs, & carnem meam ab omnibus curis liberare, & quasi uino sic uoluptate sopire: sed cogitatio mea & ratio naturalis quam etiam peccatoribus deus autor inseruit: retraxerunt me & deduxerunt ad sapientiam requirendam stultitiāque calcandam: ut uiderem quid nam illud esset boni quod homines in uitā suā possint agere curriculum. Eleganter autem uoluptatem ebrietati comparauit. Siquidem ebrietas euerit animi uigorem: quā qui potuerit sapiētia cōmutare, & (ut in quibusdam codicibus habetur) obtinere: is poterit ad scientiam rei istius peruenire, quid in hac uita appetendū sit, quid ue utandum.

1. Cor. 13. d

Eph. 4. d

Luc. 6. d

A quasi rex & potens habui. Aedificauit mihi in excelsum palatia, uitibus montes collesque conserui. Et ne quid deesset ad luxum, hortos mihi pomariaque plantauit, diuersas arbores instituens: quas collectas in unum piscinae aquae desuper irrigarent, ut longius uiror humore perpeti nutrireretur. Seruorum quoque siue emptorum siue uernaculorum mihi fuit innumerabilis multitudo: & quadrupedum greges multi bouum scilicet & ouium quantum nullus ante me rex habuit in Hierusalem. Sed & thesauri argenti & auri innumerabiles condebantur, quos mihi diuersorum regum munera & gentium tributa contulerant. Unde & accidit, ut ex nimis opibus ad maiores delicias prouocarer, & musicarum artium chori, mihi tibia, lyra, uoce concinerent: & uterque sexus in conuiujs ministraret: sed quanto ista credebant, tanto sapientia deerat. Nam in quamcumque uoluptatem me Cupido traxisset, infrenis ferebar & praecipue: putabamque hunc esse fructum laborum meorum, si ipse in libidine luxuriaque consumerer. Tandem in me reuersus, & quasi de graui somno euigilans, aspexi ad manus meas: & opera mea plena uanitate, plena sordibus, plena spiritu erroris intuitus sum. Nihil enim quod in mundo putabatur bonum, bonum potui reperire. Reputans igitur quae essent sapientiae bona, & quae stulticiae mala, consequenter in laudem illius hominis erupi, qui post uitia se refrenans, uirtutum possit esse sectator. Magna quippe distantia est inter sapientiam & stulticiam, & quantum dies distat a nocte, tantum uitae a uitis separantur. Videntur mihi itaque qui sapientiam sequitur, oculos in coelum semper erigere, & in sublimem eos habere surrectos, eaque quae supra suum sunt uerticem contemplari. Qui uero stulticiae & uitis deditus sit, uersari in tenebris & in rerum ignorantia uoluerit. Magnificauit opera mea &c. Magnificat opera sua, qui iuxta imaginem conditoris in superna sustollitur. Et aedificat domos, ut ueniant pater & filius & spiritus sanctus, & habitent in eis. Et plantat uineas, ad quas Iesus ligat asinam suam. **a** ¶ Feci mihi hortos & pomaria, plantauit in illis lignum omne fructiferum.] In domo diuitis non solum aurea uasa sunt & argentea, sed & lignea & fictilia. Fiunt igitur & horti propter imbecilliores quosque & infirmos. Nam qui infirmus est, holeribus uescitur. Plantantur arbores, non omnes fructiferae, ut in Latinis codicibus habemus, sed omnis fructus: hoc est diuersarum frugum atque pomorum: quia diuersae sunt gratiae in ecclesia: & alius est oculus, alius manus, alius pes: & quae uerecundiora nostra sunt, his maiorem honorem circumdamus. Inter quas frugiferas arbores aestimo tenere primatum lignum uitae, quod est sapientia. Nisi enim in medio illa plantetur, ligna caetera siccabuntur. **b** ¶ Feci mihi piscinas aquarum &c.] Ligna saluum, ligna sylvarum, quae non sunt frugifera, quae potius non afferunt: aluntur non imbre coelesti, non super

plantauit mihi uineas. Feci mihi hortos & pomaria, plantauit in illis lignum omne fructiferum. Feci mihi piscinas aquarum ad irrigandum ex eis saltum germinantem ligna. Mercatus sum mihi seruos & ancillas, & uernaculi fuerunt mihi, & quidem possessio armenti & ouium multa fuit mihi, super omnes qui fuerunt ante me in Hierusalem. Congregauit mihi argentum & aurum & substantias regum & prouinciarum. Feci mihi cantores & cantatrices: & delicias filiorum hominum, ministros uini & ministras.

Et ma-

nis aquis, sed his quae in piscinas de riuulis colliguntur. **c** Nam & Aegyptus humilis & iacens, quasi hortus holerum, terrenis & de Aethiopia uenientibus aquis irrigatur. Terra uero repromissionis quae montuosa est & erecta, temporaneam & serotinam pluuiam expectat de

& plantauit uineas, feci hortos & pomaria, & conserui ea cuncti generis arboribus, & extruxi mihi piscinas aquarum, ut irrigarem syluam lignorum germinantium. Possedi seruos & ancillas, multamque familiam habui, armenta quoque & magnos ouium greges ultra omnes qui fuerunt ante me in Hierusalem. Coaceruauit mihi argentum & aurum, & substantias regum & prouinciarum. Feci mihi cantores, & cantatrices, & delicias filiorum hominum, cyphos & urceolos in ministerio ad uina fundenda:

Et su-

borat quidem in ecclesia, sed necdum ad id peruenire, ut homines esse mereantur, & redeant ad imaginem conditoris. Diligentius nota, quod in seruis & ancillis & uernaculis multitudo non additur: In bobus uero & ouibus dicitur, possessio armenti & ouium multa fuit mihi. Plura quippe in ecclesia armenta quam homines sunt: plures oues quam serui, ancillae atque uernaculi. Illud uero quod in fine dicitur: **d** ¶ Super omnes qui fuerunt ante me in Hierusalem.] Non ad grandem gloriam pertinet Salomonis, uno patre suo rege se ditiores fuisse, quia sub Saule necdum regnabatur in Hierusalem, & a Hiebusais qui ipsi urbi infederat tenebatur. Altius itaque tractandum quae sit Hierusalem, & quomodo Ecclesiae ante omnes qui se praecesserunt reges in Hierusalem ditior fuerit. **e** Congregauit mihi argentum & aurum & substantias regum & prouinciarum. Feci mihi cantores & cantatrices: & delicias filiorum hominum, ministros uini & mi. &c.] Argentum & aurum semper scriptura diuina super sermone ponit & sensu. Vnde & sexagesimo septimo psalmo: columba quae interpretatur in spiritu, propter manifestiora & uisui exposita, alas deargentatas habet: occultiores uero intrinsecus sensum, in auri pallore operit. Regum autem substantias & prouinciarum siue regionum, in credentium congregauit ecclesiam, illorum regum de quibus psalmista canit: Astiterunt reges terrae, & principes conueles eleuare saluator praecipit, quia iam candeant ad metendum. Possunt regum substantiae, & philosophorum dogmata & scientiae seculares: quas ecclesiasticus uir diligenter intelligens, apprehendit sapientes in astutia eorum & perdit sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobare. Cantores quoque & cantatrices, illi uel illae sunt qui psallunt spiritu, psallunt & mente. Cantator quasi uir & robustus & spiritualis de altioribus canit. Cantatrix uero adhuc quasi circa materiam uoluitur, quam

FF 4. Graec

3. Tim. 2. c

Rom. 14. 4

psal. 44. e

A Græci *ἄλφ* uocant, nec potest uocē suam in sublime tollere. Vbiq̃ ergo in scripturis foemina legitur & sexus fragilior, ad materiā intelligentiam transferamus. Vnde & Pharaon non uult masculos uiuificari, sed tantū feminas quā materiā sunt uicina. Et ecōtrario nullus san-

Exod. 1. c

Num. 25. a

Gen. 30. c

ibid. 35. b

Psal. 39. a

B

Luc. 2. g

Philip. 2. b

Exod. 34. 2

Et magnificatus sum &

adieci sapientiam super o-

mnēs: qui fuerūt ante me

in Hierusalem, & quidem

sapientia mea astitit mihi.

Et omnē quod postulaue-

runt oculi mei non tui ab

eis: nec prohibui cor meū

ab omī laticia, quā cor meū

lātatum est in omni labo-

re meo. Et hāc fuit portio

mea ex oī labore meo. Et

rēspexi ego ad oīa opera

mea quā fecerunt manus

meę, & in labore quo labo-

raueram faciens. Et ecce o-

mnīa uanitas & uolun-

tas spiritus. Et non est a-

bundantia sub sole. Et re-

spexi ego ut uiderem sa-

pientiam, errores & stulti-

ciam, quia quis est homi-

num qui possit ire post re-

gem ante factore suum?

Et uidi ego quia est a-

bundantia sapientiā super

stulticiā, sicut abundan-

tia lucis super tenebras.

Sapien-

tuerit exprimere de uerbo, ab hac opinione non longe est, dicens mensurarum species & appositiones. Siue igitur urceos, siue cyphos, siue crateres qui in ministerijs ordinantur, auro gemmisq̃ distinctos, Salomonem habuisse credendum est, & quod ex uno τὸ κύμινο, id est, cratere: alijs κυλίαις minoribus scilicet uasculis hauriretur, & per ministrorum manus potantium uinum turba susciperet. Quia igitur Ecclesiasten interpretamur in Christo, & sapientia in cratere mixto, in Prouerbijs prætereuntes ad se conuocat: Corpus domini craterem magnum habemus accipere: in quo non meraca diuinitas, ut in cœlestib⁹ fuit: sed propter nos humanitate media temperata est, & per apostolos in minora κυλίαις, scyphos paruulos & crateres, in toto orbe credentibus effusa sapientia est. **a** ¶ Et magnificatus sum & adieci sapientiam &c.] Magnificatum Ecclesiasten, minime uidetur domino cōuenire, nisi forte ei illud aptemus: Proficiebat sapiētia & ætate & gratia. Et: Propter quod illū deus exaltauit, & donauit illi nomen. Quod autem ait: **b** ¶ Qui fuerunt ante me in Hierusalem &c.] De his dicit qui ante aduentum suum, congregationem sanctorum & ecclesiam gubernauerunt. Si spiritualiter intelligimus scripturas, diuor est Christus omnibus: si tantū carnaliter, melius intelligitur synagoga quā ecclesia. Tu, licet ergo uelamen quod fuerat positum super uultū Moy-

si, &

si, & pleno lumine faciem eius uidere nos fecit. Porro, si situisse sapientiam sibi: ille sensus est, quod etiam in carne posito sibi permaneret sapientia. Qui profectum habet in sapientia, non ei stat sapientia. Qui autem nō recipit profectum, nec per momēta succrescit, sed semper

Et supergressus sum opi-

bus omēs qui ante me fue-

rūt in Hierusalem. Sapien-

tia quoq̃ perseuerauit me-

cum, & omnia quā desi-

derauerunt oculi mei non

negauī eis: nec prohibui

cor meum quin omni uo-

luptate frueretur, & oble-

ctaret se in his quā præpa-

raueram. Et hāc ratus sum

partem meam, si uterer la-

bore meo. Cumq̃ me cō-

uertissem ad uniuersa ope-

ra q̃ fecerant manus meę,

& ad labores in quibus fru-

stra sudaueram: uidi in o-

mnibus uanitatem & affli-

ctionē animi, & nihil per-

manere sub sole. Transiui

ad cōtemplandam sapien-

tiam, erroresq̃ & stulticiā.

Quid est, inquam, ho-

mo ut sequi possit regem

factorem suum? Et uidi

quia tantum præcederet

sapientia stulticiā, quan-

tum differt lux à tenebris.

Sapien-

que peruenit, in hoc Christus nec habitare poterit nec abundare. **g** ¶ Et respexi ego ut uiderem sapientiam, errores & stulticiā, quia quis est hominum qui possit ire post regem ante factorem suum? Quia in superioribus usque ad eum locum in quo scriptura ait: Sapientis oculi in capite eius: uno cuncta sermone comprehendere, uolens sensum breuiter indicare, & ob id rursum secundum Anagogen aliqua perstrinxeram, nunc iuxta illud quod coeperam exponere debeo. Multum enim à Septuaginta interpretatiōe in hoc loco diuersus est sensus. Dicit autem se post delicias uoluptatesq̃ damnatas, reuertisse ad sapientiam perquirendam: in qua plus erroris stulticiā quē repererit, quā uerā certā quē prudentiā. Non enim puto posse hominem tam liquido & pure scire sapientiam creatoris & regis sui, quā scit ille qui conditor est. Itaque & illa quā nouimus, opinari nos potius quā tenere, & æstimare magis quā scire quod uerū est. **b** ¶ Et uidi ego quia est abundantia sapientiā super stulticiā, sicut abundantia lucis super tenebras. Licet, inquit, ipsam hominum sapientiam mixtam errore peruiderim: nec tam pure in nostris animos illabi posse, quā est in rege & conditore nostro, tamen magnam etiam in eo quod est, differentiam inter illam & stulticiā esse cognoui: quantum potest distare dies à nocte, lumen à tenebris.

Sapien-

A ¶ Sapiientis oculi in capite eius, & stultus in tenebris ambulat. &c.] Qui in perfectum uirum peruenit, & meruerit ut caput ipsius Christus sit, oculos suos semper habebit ad Christum, & eos in sublime eleuans, nunquam de inferioribus cogitabit. Cum hæc se ita habeant,

& inter sapientem & stultum tanta distantia sit, qd alter diet, alter tenebris comparetur: Ille oculos ad coelum leuet, iste in terram deprimat, repente mihi cogitatio ista subrepsit, quare sapiens & stultus cõmuni finiantur intellectu, cur eadem plaga, & idem euentus, eadem mors, pares utriusq; angustia premanet.

b ¶ Et dixi ego in corde meo, si cut euentus stulti, ita & mihi eueniet. Et ut quid sapiens factus sum ego & locutus sum in corde meo q̃ niam hoc quoq; uani. &c.] Dixi, sapiens & stultus, iustus & impius, æquali sorte morientur, & omnia in hoc seculo mala, euentu simili sustinebunt, quid ergo mihi prodest qd secutus sum sapientiam, & plus ceteris laboraui? Rursus cogitans & diligenter mecum mente pertractans, sententiam meam uanam esse deprehendi. Non enim similiter sapiens & insipiens habebunt in futuro memoriam, quãdo consummatio ueniet uniuersitatis, & nequaquam parietur tenebuntur: quia hic ad refrigeria, ille perget ad poenam.

Apertius in hoc loco sensum Hebraicum Septuagita interpretes transtulerunt, licet uerborum ordinem non sint secuti: καὶ ἵνα τὸ σοφισμὸς ἐν τῷ πνεύματι ἡλικία ἐν καρδίᾳ μου, διότι ἀφρον ἐν πνεύματι καὶ λαλῶ, ὅτι καὶ γὰρ τοῦτο ματαιότης, ὅτι οὐκ ἔστιν ἡ μνήμη τοῦ σοφοῦ μετὰ τοῦ ἀφρονος εἰς αἰῶνα &c. id est: Et ut quid sapiens factus sum ego: tunc abundanter locutus sum in corde meo: quoniam insipiens ex abundantia loquitur: quoniam hoc quoq; uanitas: quia non est memoria sapientis cum stulto in æternum &c. Quod uidelicet priorem opinionem suam stultam esse conuincens, insipienter se locutum esse testatus sit & errasse, quia ante sic senserit.

c ¶ Et odiui uitam, quia malum super me opus quod factum est sub sole &c.] Si mundus in malis

gnos positus est, & in tabernaculo isto Apostolus ingemiscit dicens: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius: Recte odio habet omne quod sub sole factum est. Ad cõparationem quippe paradisi & illius uitæ beatitudinem, in qua spiritualibus pomis & uirtutum delicijs fruebamur: nunc quasi in ergastulo & carcere sumus & ualle lachrymarum, in sudore uultus nostri comedentes panem. **d** ¶ Et odiui ego omnem laborem meum &c.] Videtur quidem de diuitijs & opibus retractare, quod secundum euangelium repentina morte subtrahit, quali moriamur hærede nesciamus: utrum stultus an sapiens sit, qui noster est labore fruiturus.

Rom. 7. d

Luc. 21. f

3. Reg. 12

D

Sapiientis oculi in capite eius, stultus in tenebris ambulat. Et didici quod unus utriusque esset interitus, & dixi in corde meo: Si unus & stulti & meus occasus erit, quid mihi prodest quod maiorem sapientia dedit operam? Locutusq; cum mente mea, animaduerti quod hoc quoque esset uanitas. Non enim erit memoria sapientis similiter ut stulti in perpetuum, & futura tempora obliuione cuncta pariter operient. Moritur doctus similiter ut indoctus, & idcirco tæduit me uitæ meæ, uidentem mala uniuersa esse sub sole, & cuncta uanitatem & afflictionem spiritus. Rursus detestatus sum omnem industriam meam qua sub sole studiosissime laboraui habiturus hæredem post me, quæ ignoro utrum sapiens an stultus futurus sit, & dominabitur in laboribus meis quibus defudauit & sollicitus fui. Et est quicquam tam meum uanum? Vnde cessauit renunciauit que cor ultra laborare sub sole. Nam cum alius laboraret in sapientia & doctrina & solitudine homini ocioso quæsitæ dimittit.

Et hoc

omni labore &c.] Ut supra de incerto loquitur hæredes: quia utrum stultus an sapiens laboris alterius dominus futurus sit, ignoretur. Nunc eadẽ quidem repetit: sed in illo diuersus est sensus, quod etiam si filio, si propinquo, si noto alicui substantiam laboresq; dimittat: nilominus tamen in eundem circulum res recurat, ut alter labore alterius perfruatur: & sudor mortui, delicia sint uiuentis. Se unusquisq; cõsideret, & uidebit quãto liberos labore componat: quõ sape solum uertat, iterũ quæ digna legi sunt

A sint scriptus: & homini qui non laborauit, det partem suam. Quid enim ut ante iam dixi, ad opes terræ pertinet sapientia, & scientia, & uirtus, in quibus se laborat se testatus est: cum sapientia, scientia atque uirtutis sit calcare terrena. **a** ¶ Non est bonum homini, nisi quod comedit & bibit, & o-

sten. &c.] Postquam uniuersa tractauit, & nihil iniustus esse perspexit, quàm alterius labore alterum perfrui: tunc mihi uisum est hoc in rebus esse iustissimum & quasi dei donum, ut suo quis labore frueretur, bibens, & comedens, & pro tempore parcens opibus congruatis. Siquidem munus dei, est talem uiro iusto dari mentem, ut ea quæ curis, uigilijsque quæsiuit, ipse consumat. Sicut e contrario, iræ dei est: ut peccator diebus ac noctibus opes cōgreget: & nequaquam eis utens, his relinquat qui in conspectu dei iusti sunt. Sed & hoc inquit, diligenter inspiciens & uidens omnia morte finiri, uanissimum iudicauit.

B Hac interim secundum literam, ne uideamur penitus simplicem præterire sensum: & dum spiritualis diuitias sequimur, historiæ contemnere paupertatem. Quid enim boni est, aut quale dei munus, uel suis opibus inhiare, & quasi scientem præsentem carpere uoluptatem: uel alienum laborem in proprias delicias uertere, & hoc putare donum esse dei, si

Matth. 7. a

prover. 25. d

osee. 10. d

alienis miserijs & laboribus perfruamur: Bonum est itaque ueros cibos & ueram sumere portionem, quos de agni carne & sanguine in diuinis uoluminibus inuenimus. Quis uel comedere, uel cum opus est parcere potest absque deo: qui præcepit sanctum canibus non esse mittendum, & docet quomodo in tempore conseruis sint danda cibaria, & iuxta alium sensum: Inuentum mel tantum comedere, quantum sufficit: Pulchre autem homini bono deus dat sapientiam, & scientiam, & latitiam: Nisi enim bonus fuerit, & mores suos proprio arbitrio ante correxerit, sapientiam, & scientiam, & latitiam non meretur, secundum illud quod alibi dicitur: Seminate uobis in iusticia, uindemiare in fructu uitæ, illuminare uobis lumen scientiæ. Seminanda quippe iusticia, & uitæ fructus est demetendus, & postea scientiæ lumen poterit apparere. Ut ergo bono coram se dedit deus sapientiam, & cætera: sic peccatorem suo arbitrio derelinquens, fecit congregare diuitias, & hinc & inde peruersorum dogmatum cōsuere ceruicilla. Quæ cum

Et quidem hoc uanitas & nequitia magna. Quid enim sit homini in omni labore suo, & in uoluntate cordis sui, quæ ipse laborat sub sole? Quia omnes dies eius dolorum & iracundiæ curarumque: & quidem nocte non dormit cor eius, sed & hoc uanitas. Non est bonum homini, nisi quod comedit, & bibit, & ostendit animæ suæ bonum in labore suo. Et quidem hoc uide ego, quia de manu dei est. Quis enim comedit, & quis parcat sine illo qui homini bono coram se dedit sapientiam, & scientiam, & latitiam, & peccati dedit sollicitudinē, ut augeat & cōgreget quæ uidentur bona ante faciem dei. Sed & hoc uanitas & præsumptio spiritus.

Cap. III.

Omnibus tempus est, & tempus omni rei sub cælo. Tempus parienti, & tempus moriendi. Tempus plantandi, & tempus euellendi quod plantatum

uir sanctus & placens deo uiderit: intelligit, quia uana sunt, & spiritus præsumptione cōposita. Nec mirandum quod dixerit: Peccatori dedit sollicitudinē, & cætera. Ad illum enim sensum de quo saepe tractauit, hoc referendum est: Propterea datam esse ei sollicitudinē si-

Et hoc quoque uanitas, & magnū malum. Quid enim proderit homini de uniuerso labore suo & afflictione spiritus qui sub sole cruciatus est? Cuncti dies eius doloribus & erumnis pleni sunt nec per noctem mente requiescit. Et hoc nonne uanitas est? Nonne melius est comedere & bibere, & ostendere animæ suæ bona de laboribus suis? Et hoc de manu dei est. Quis ita deuorabit, & delicijs affluet ut ego? Homini bono in conspectu suo dedit deus sapientiam & scientiam & latitiam: peccatori autem dedit afflictionē & curam superfluam, ut addat & cōgreget & tradat ei qui placuit deo. Sed & hoc uanitas est, & cassa sollicitudo mentis. Cap. III.

Omnia tempus habet, & suis spatijs transeunt uniuersa sub cælo, Tempus nascendi, & tempus moriendi. Tempus plantandi, & tempus euellendi quod plantatum

ait: Tempus belli, & tempus pacis, super Israel intelligunt. Et quia non necesse est per singulos uersus ponere quid interpretentur & sentiant: perstringam breuiter, latiore dissertationem lectoris ingenio derelinquens. Tempus fuit generandi & plantandi Israel: tempus moriendi, & ducendi in captiuitatem. Tempus occidendi eos in Aegypto, & tempus de Aegypto liberandi. Tempus destruendi templi sub Nabuchodonosor, & tempus ædificandi sub Dario. Tempus flendi & plantandi euerisionem urbis, & tempus ridendi, atque saltandi sub Zorobabel, Esdra, & Neemia. Tempus dispergendi Israel, & tempus in unum congregandi. Tempus quasi cingulum & baltheum circumdari deo populum Iudæorum, & tempus ducendi eos in Babyloniam captiuitatem, & ibi cōputrescere trans Euphraten. Lege Hieremiam. Tempus querendi illos & seruandi, & tempus perdendi illos & proijciendi. Tempus scindendi Israel, & tempus iterum consuendi. Tempus tacendi prophetas nunc in captiuitate Romana: & tempus loquendi

ue differtionem, quia peccator fuerit: & non esse causam differtionis in deo, sed in illo qui sponte sua ante peccauerit.

Cap. III.

Omibus tempus est, &c.] Incertū & fluctuantem statū conditionis humanæ in superioribus docuit: Nunc uult ostendere omnia sibi in mundo esse contraria, & nihil stare perpetuū, eorum duntaxat quæ sub cælo sunt & intra tempus: quia cætera substantiæ spirituales, nec sub cælo, nec tempore continentur. ¶ Tempus parienti, & tempus moriendi. &c.] Nulli dubium quod ortus & interitus hominum, deo notus sit & agnitus, & id ipsum esse parere quod plantare mori & quod plantatum est euellere. Sed

quia in Esaia legimus: A timore tuo domine cōcepimus & parturimus & peperimus: Hoc dicendum, quod perfecto uiro partus iste qui de timore natus est, cum deū amare coeperit, morietur. Perfecta quippe dilectio foras mittit timorem. Hebraei omne hoc quod de contrarietate temporum scriptum est, usque ad illum locum in quo

Esa. 26. d

I. 100. d

A eos, tunc quando etiam in hostili terra dei consolatione & alloquio non carebant. Tempus dilectionis, qua eos sub patribus ante dilexit: & tempus odij, quando in Christum intulerunt manus. Tempus praelij, modo non agentibus eis poenitentiam, & tempus pacis in futuro, quando intrante plenitudine gentium omnis Israel saluus erit.

a ¶ Tempus occidendi, & tempus sanandi. ¶ Ei tempus est occidendi & sanandi, qui ait: Ego occidam, & ego uiuificabo. Sannat ad poenitentiam prouocans. Occidit, iuxta illum sensum: In matutino interficiebam omnes peccatores terrae. b ¶ Tempus destruendi, & tempus aedificandi. ¶ Non possumus aedificare bona, nisi prius destruxerimus mala. Idcirco sic & Hieremiae uerbum a deo datum est: ut ate eradicaret, & suffoderet & perderet, & postea aedificaret atque plantaret.

c ¶ Tempus flendi, & tempus ridendi. ¶ Nunc flendi tempus est, & in futuro riden-

di. Beati enim flentes, quoniam ipsi ridebunt. d ¶ Tempus plangendi, & tempus saltandi. ¶ Idcirco corripitur in euangelio, quibus dominus ait: Lamentauimus uobis, & non planxistis: cantauimus uobis, & non saltastis. Plagendum est in praesentiarum: ut postea saltare ualeamus, illa saltatione qua saltauit Dauid ante arcam testamenti, & Saulis filiae displicens, magis placuit deo: quia qui in praesenti seculo sua plangit peccata, ridebit potius in futuro. e ¶ Tempus spargendi lapides, & tempus colligendi lapides. ¶ Miror quomodo uir disertissimus re ridiculam in hoc loco dixerit: De destructio-

ne, inquit, & aedificatio domorum Salomoni sermo est, quod homines nunc destruant, nunc aedificent: alij congregent lapides ad aedificia construenda: alij quae exstructa sunt, destruant: secundum illud Horatianum: Diruit, aedificat, mutat quadrata rotundis. Aestuatur & uitae disconuenit ordine toto. Hoc utrum recte, an perperam dixerit, lectoris arbitrio derelinquo. Nos prioris explanationis sequamur ordinem: Tempus spargendorum & congregandorum lapidum esse dicentes, iuxta illud quod in euangelio scriptum est: Potens est deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham. Quod tempus fuerit gentilibus populi dispergendi, & tempus rursus in ecclesiam congregandi. Legi in quodam libro iuxta Lxx. tamē interpretes: qui dixerunt, tempus mittendi lapides, & tempus colligendi, sceleritatem legis antiquae euangelij gratia temperatam. Lex quippe rigida, imbenigna, non parcens, peccantem interficit. Euangelij gratia miseretur, & ad poenitentiam prouocat. Et hoc esse tempus mittendorum lapidum siue congregandorum, quod lapides mittantur in lege, colligantur in euangelio. Hoc utrum uere dictum sit an falso, suo imputetur auctori. f ¶ Tempus amplexandi, & tempus longe fieri ab amplexu. ¶ Iuxta simplicem intelligentiam manifestus est sensus, Apostolo in eadem uerba congruente: Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut uacetis orationi: liberis dandam operam, & rursus continentia-

Vel quod tempus fuerit amplexandi, quando uigebat illa sententia: Crescite & multiplicamini, & replete terram. Et tempus procul a complexu fieri, quando successit tempus quod in angusto est: Superest ut & qui habent uxores, sic sint tanquam non habeant. Si autem uoluerimus ad altiora conscendere, uidebimus sapientiam amplexari amatores suos. Honora quippe, ait, eam: & amplexabitur te, intraque uenas suas & gremium stri-

tum est. Tempus occidendi, & tempus sanandi. Tempus destruendi, & tempus aedificandi. Tempus flendi, & tempus ridendi. Tempus plangendi, & tempus saltandi. Tempus spargendi lapides, & tempus colligendi. Tempus amplexandi, & tempus longe fieri ab amplexibus. Tempus acquirendi, & tempus perdendi. Tempus custodiendi, & tempus abijciendi. Tempus sciendendi, & tempus consue-

ndendi. Tempus tacendi, & tempus loquendi. Tempus dilectionis, & tem-

pus

pus

g ¶ Tempus acquirendi, & tempus perdendi. Tempus custodiendi, & tempus proficiendi. ¶ Sub diuersis sermonibus, idem nunc qui supra sensus est, in eo quod ait: Tempus destruendi, & tempus aedificandi. Ac deinde:

b ¶ Tempus sciendendi, & tempus consue-

cendi, & tempus loquendi. ¶ Pythagoricos reor: quorum disciplina est tacere per quinquennium, & postea eruditos loqui, hinc originem sui traxisse decreti. Discamus itaque & nos prius non loqui, ut postea ad loquendum ora referemus. Sileamus certo tempore, ad praeceptoris eloquia pendeamus. Nihil nobis uideatur rectum esse, nisi quod discimus, ut post multum silentium, de discipulis efficiamur magistri. Nunc uero pro seculorum quotidie in peius labentium uitio, docemus in ecclesijs quod nescimus. Et si compositione uerborum, uel instinctu diaboli qui fautor errorum est, plausus populi excitauerimus, contra conscientiam nostram scire nos arbitramur, de quo alijs potuimus persuadere. Omnes artes absque doctore non discimus: sola haec tam uilis & facilis est, ut non indigeat praeceptore.

k ¶ Tempus amandi, &c. ¶ Tempus amandi post deum, liberos, uxorem, propinquos: & tempus odiendi eos in martyriis: cum pro Christi confessione rigidos peras oppugnat inimici. Vel certe tempus amandi legem, & ea quae a lege fuerant im-

C
Gene. 1. d

1. Cor. 7. e

Prover. 4. b

D

1. Cor. 13. d

& in

A & in futurum tempus adueniet, quando cernentes facie ad faciem, & in melius proficientes, incipimus odisse & desplicere quod amauimus. **a** ¶ Tempus belli, & tempus pacis. Quam diu in presenti seculo sumus, tempus est belli: cum autem migrauerimus de hoc seculo, pacis tempus adueniet.

Psal. 75. a In pace enim locus dei, & ciuitas nostra Hierusalem, de pace fortia uocabulum est. Ne ergo se nunc putet esse securum in tempore belli: ubi certandum est, & apostolica arma tractanda, ut uictores quondam requiescamus in pace.

b ¶ Quae abundantia est facienti in quibus ipse laborat. Vidi occupationem quam dedit deus filiis &c. Non me fugit quid a plerisque in hoc loco dictum sit: quod propterea deus in presenti seculo etiam peruersorum dogmatum magistris concesserit occupationem, ne mens hominis ociofa torpesceret, & hoc esse bonum quod fecit deus in tempore suo, & nihilominus

B nequire eos naturam & rerum scientiam comprehendere. Mihi uero ab Hebraeo qui me in scripturis erudit, ita expositum est. Cum omnia suo labantur tempore, &

matth. 6. d sit tempus destruendi & aedificandi, flendi atque ridendi, tacendi atque loquendi: & cetera quae dicta de tempore sunt: quid frustra conamur & tendimus, & breuis uitae labores putamus esse perpetuos? Nec contenti sumus secundum euangelium, malicia diei, nihilque in crastinum cogitemus. Quid enim possumus habere in hoc seculo amplius laborando: in quo id tamen a deo hominibus datum est, ut alius alia sectando haberet, in quibus erudiri & exercere se posset. Deus enim omne quod fecit, bonum est, sed bonum in tempore suo. Bonum est uigilare atque dormire: nec tamen semper uigilare aut dormire bonum est: quia uicissim iuxta dispositionem dei bonum est, unumquodque cum opus est. Dedit quoque deus mundum ad inhabitandum hominibus, ut fruantur uarietatibus temporum, & non quaerant de causis rerum naturalium quomodo creata sint omnia, quare hoc uel illud ab initio mundi usque ad consummationem fecerit crescere, manere, mutari. **c** ¶ Cognoui quia non est bonum, nisi latari & facere bonum in uita sua. Et quidem omnis homo qui comedit, & bibit, & ostendit &c. Propterea colonus & hospes mundi homo datus est, ut breui uita sua fruatur tempore, & spe prolixioris aetatis abscissa, cuncta quae possidet quasi ad alia profecturus aspiciat, & quod potest bene faciat in uita sua: nec frustra ob congregandas opes, cogitationibus torqueatur. Neque se putet plus de suo labore lucrari posse, quam cibum & potum, & si quid de opibus suis in bonis operibus expenderit, hoc solum donum dei est. Ex quibus non, ut quidam aestimant, ad luxuriam, & delicias, & ad desperationem, secundum

illud Esaiam: Manducemus & bibamus, cras enim morietur: instar animalium prouocamur, sed secundum apostolum: Habentes uictum & uestitum, his contenti sumus, & quicquid supra habere possumus, in pauperibus nutriendis & egentium largitione consumamus.

pus odij. Tempus belli, & tempus pacis. Quid habet amplius homo de labore suo? Vidi afflictionem quam dedit deus filiis hominum, ut distendantur in ea. Cuncta fecit bona in tempore suo: & mundum tradidit disputationi eorum, ut non inueniat homo opus quod operatus est deus ab initio usque ad finem. Et cognoui quod non esset melius nisi latari, & facere bene in uita sua. Omnis enim homo qui comedit & bibit, & uidet bonum de labore suo, hoc donum dei est. Didici quod omnia opera quae fecit deus per seuerent in perpetuum. Non possumus eis quicquam addere nec auferre, quae fecit deus ut timeat. Quod factum

ti flentes, quoniam ipsi ridebunt, & risus noster Iob prophetae uerba sectabitur: ueraciter os replebitur gaudio, sic nunc labore nostro fruimur in bonis operibus, per quae coangustamur & premimur, ut postea a labore celsus semus. **d** ¶ Cognoui quia omnia quae fecit deus, ipsa erunt in aeternum: super illa non potest adfici, & ab illis non potest auferri. Nihil est in mundo quod nouum sit. Solis cursus & lunae uices, & terrae, arborumque siccitas uel uiror, cum ipso mundo nata sunt atque concreta. Et idcirco deus certa ratione cuncta moderatus est, & iussit humanis uisibus elementa seruire: ut homines haec uidentes, intelligant esse prouidentiam: & timeant a facie dei, dum ex rerum aequalitate, cursu, ordine, atque constantia, intelligunt creatorem. Inuisibilia enim dei per ea quae facta sunt, intellecta, conspiciuntur, sempiterna quoque uirtus eius & diuinitas. Quod si uoluerimus priori sensu finito, quasi a capite legere: Et deus fecit ut timeant homines ab eo, quod semel deus disposuit, nec in aliud declinare. Pulchre autem temperauit, dicens: ut timeant a facie eius. Vultus quippe domini super facientes mala. **e** ¶ Quid est quod fuit, ipsum est quod erit, & quae futura sunt, iam fuerunt, & deus quaerat eum qui perfectionem patitur. Vel praeterita, uel praesentia, uel futura: ipsa & sunt, & fuerunt, & erunt uniuersa quae cernimus. Sol qui nunc oritur, & antequam nos essemus in mundo, fuit, & postquam mortui fuerimus, oriturus est. Solem autem nominauimus, ut ex hoc intelligamus & cetera esse eadem quae fuerunt. Quae si uidentur per conditionem

Porro quia caro domini, uerus est ciuitas, & sanguis eius uerus est potus, iuxta *euangelium*, hoc solum habemus in presenti seculo bonum: si uescamur carne eius, cruoreque potemur: non solum in mysterio, sed etiam in scripturarum lectione. Verus enim cibus & potus qui ex uerbo dei sumitur, scientia scripturarum est. Nec puter aliquis illud quod a Balaam prophetatur: Non erit labor in Iacob, neque dolor in Israel, huic contrarium esse quod muneris dei esse dicitur: Si quis comedit & bibit, & ostendit bonum in omni labore suo. Multa quippe tribulationes iustorum. Et de his apostolus queritur, in labore & dolore sustinuisse se dicens. Sed cum de his nos in futuro dominus liberauerit, non erit labor in Iacob, neque dolor in Israel. Et quomodo illud legimus: Beati

Num. 23.

I. Cor. 13.

Luc. 6. d

Iob. 8. d

Rom. 1. d

Psal. 1. d

A ditionem mortis perire, non pereunt: quia rursus redi-
uiua succrescunt: & nihil in perpetuum interit: sed re-
nascitur & quasi cum quodam foenore reuiuiscit: Hoc
est enim quod ait: Et deus quæret eum qui persecutionē
patitur: quod Græce melius dicitur *ἡ δὲ θεὸς ζητεῖ τὸν διὰ τῆς διωξέως*, id est quod pe-

riit, quod expulsus
est, quod esse cessa-
uit. Si autem istud de
cunctis quæ in mun-
do sunt, dicitur: de
homine nulla dubita-
tio est quin mortuus
renascatur. Si cui autē
placet quasi proprio
legere principio. Et
deus quæret eum qui
persecutionem pati-
tur: utatur hoc testi-
monio in persecutio-
ne gentilium, ad cōso-
landum eum qui in
martyrio perseuerat.

Et quia omnes iuxta
Apostolum, qui pie
uiuere uolūt in Chri-
sto, persecutionē pa-
tiuntur, habent con-
solationem: quia deus
quærit persecutionē
patiētem: sicut requi-
rit sanguinem interfe-
cti: & uenit quærere
quod perierat: & er-
roneā ouem suis hu-

meris ad gregem re-
portauit. *a* ¶ Et ad-
huc uidi sub sole lo-
cum iudicij &c.] Ma-
nifestus sensus est, sed
nubilo interpretatio-
nis obuoluitur. Sub
sole (inquit) isto ueri-
tatem & iudicium ex-
quisiui, & uidi etiam

inter iudicium ipsa subfelia, non ueritatem ualere, sed
munera. Siue aliter: Arbitratus sum aliquid iusticiæ in
præsenti seculo geri: uel pium nunc pro suo merito reci-
pere: uel impium pro suo scelere puniri: & e contrario re-
peri quàm putabam. Vidi enim & iustum multa mala
hic perpeti, & impium regnare pro scelere. Postea uero
cum corde meo colloquens & reputans, intellexi non
per partes deū & per singulos iudicare, sed in futurū tē-
pus reseruare iudicium: ut omnes pariter iudicentur, &
secundum uoluntatem & opera sua ibi recipiant. Hoc

est enim quod ait: Et tempus omni uoluntati, & super o-
mne factum ibi, id est in iudicio quando dominus cœ-
perit iudicare, tunc futura est ueritas: nunc iniusticia do-
minatur in mundo. Tale quid & in sapiētia quæ filij Sy-
rach inscribitur, legimus: Ne dixeris, quid est hoc, aut
quid est istud: omnia enim tempore suo requirentur.

¶ *b* ¶ Dixi ego &c.] Non mirandum est in præsenti uita
inter iustum & impium nullam esse distantiam, nec ali-
quid uirtutis ualere, sed incerto euentu omnia uoluntari:
cum etiam inter pecudes & homines secundum corpo-
ris qualitatem nihil differre uideatur: & sit eadem na-
scendi cōditio: fors una moriendi: similiter procedam⁹
ad lucem, æque dissoluamur in puluerem. Si autem ui-
detur hæc esse distantia, quod spiritus hominis ascēdat
in cœlum, & spiritus pecoris descendat in terram: quo
istud certo autore cognouimus? Quis potest nosse utrū
uerum an falsum sit quod speratur? Hoc autem dicit, nō

quod animam putet perire cum corpore, uel unum be-
stij & homini præparari locum: sed quod ante aduen-
tum Christi omnia ad inferos pariter ducerentur. Vn-
de & Iacob ad inferos descensurum se dicit. Et Iob pios
& impios in inferno queritur retentari. Et euangelium:

Chaos magnum in-

terpositum apud in-
feros, & Abrahā cū
Lazaro, & diuitē in
supplicij esse testa-
tur. Et reuera anteq̃
flammeam illam ro-
tam & igneam rhom-
phaam ad paradisi
fores, Christus cū la-
trone reseraret: clau-

Gen. 37. 20

44. 8

Iob. 7. 6 & 17. d

Gen. 3. d

Luc. 16. 9

factum est ipsum perma-
net. Quæ futura sunt iam
fuerunt, & deus instau-
rat quod abiit. Vidi sub
sole in loco iudicij impie-
tatem, & in loco iusticiæ
iniquitatem, & dixi in cor-
de meo: Iustum & im-
pium iudicabit dominus,
& tempus omnis rei tunc
erit. Dixi in corde meo
de filijs hominum, ut pro-
barer eos deus, & osten-
deret similes esse bestiis.
Idcirco unus interitus est
hominis & iumentorum,
& æqua utriusque condi-
tio. Sicut moritur homo,
sic & illa moriuntur. Si-
militer spirant omnia, &
nihil habet homo iumen-
to amplius. Cuncta subia-
cent uanitati: & omnia per-
gunt ad unum locum. De
terra facta sunt: & in ter-
ram pariter reuertuntur.

Quis

bis quod iuxta corporis fragilitatem pecora sumus. Si-
cut iumentum moritur, ita moritur & homo: & unus o-
mnibus status est: & aer iste quo alimur. Hoc enim ait:
Et spiritus unus omnibus: & amplius homini à pecore
nihil est. Quod ne putaremus dici etiam de anima, intu-
lit: Omnia facta sunt de terra, & reuertentur in terram.
De terra autem nihil aliud nisi corpus factum est. Et si-
gnanter de corpore dicitur: Terra es, & in terram reuer-
teris. Quod autem uidetur esse blasphemum: Quis co-
gnoscit, spiritus filiorum hominum, si ascendat ipse sur-
sum: & spiritus iumentum si descendat ipse deorsum in ter-
ram: non inter pecudes & hominem secundum animæ
dignitatē nihil interesse contendit: sed adijciendo, quis,
difficultatem rei uoluit demonstrare. Pronomen enim,
quis, i scripturis sanctis nō pro impossibili: sed pro diffi-
cili semper accipitur. Vt ibi: Generationē ei⁹ quis enar-
rabit? Et in psalmo quartodecimo: Domine quis habi-
tabit in tabernaculo tuo, & in monte sancto tuo, & cate-
ra quæ sequuntur: Et in Hieremia, licet in Hebræo ali-
ter sit: Et homo est, & quis cognoscet eum? Inter homi-
nes igitur & bestias hæc sola est differentia, quod spiri-
tus hominis ascendit in cœlum, & spiritus iumentum de-
scendit in terram & cum carne dissoluitur: si tamen hu-
ius rei uir aliquis ecclesiasticus, & disciplinis cœlestibus
eruditus: & quasi dubiæ rei certus assertor sit. Hæc inter-
rim iuxta literam. Quantum autem ad spiritualementem in-
telligentiam pertinet, quoniam homines & iumenta sal-

GG uos

A uos faciet dominus. Et in alio loco: Ut iumentum sum (inquit) apud te: & ego semper tecum. Et in omnibus prophetis, homines & pecora in Hierusalem saluanda dicuntur, & impleri terram repromissionis pecoribus & armentis: Quis scit utrum sanctus qui hominis appellatione dignus est, a-

scendat in cœlum: & utrum peccator, qui iumentum uocatur, descendat in terram? Fieri enim potest utrumque pro incerto uitæ huius & lubrico statu: ut & iustus concidat, & peccator resurgat: & nonnunquam euenit, ut rationabilior & eruditior in scripturis, id est homo, non circumspecte & ut scientiæ suæ dignum est, uiuat, & deducatur ad inferos: & simplicior quisque atque rusticior, qui iumentum hominis comparatione dicatur, melius uiuat, & martyrio coronetur: ac paradisi sit colonus. ^a ¶ Et

B uidi quia non est bonum &c. ut uideat id quod futurum est post ipsum. ¶ Pro eo quod nos posuimus: Ut uideat id quod futurum est post ipsum: apertius interpretatus est Symmachus dicens: Ut uideat antea quæ futura sunt post hæc. Nihil est ergo bonum in uita ista, nisi quod latatur homo in opere suo faciens elemosynam: & futuros sibi thesauros in regno cœlorum præparans. Hanc solam habemus portionem, quæ nec fur, nec latro ualet nec tyrannus aufer-

re, & quæ nos post mortem sequatur. Nec enim possumus cum hæc uita fuerit dissoluta: rursum nostris laboribus perfrui, aut scire quæ futura sint in mûdo postea. Aliter superiori errore turbatus, quod putarem nihil interesse inter homines & bestias, in hanc sententiam praua opinione deductus sum: ut nihil aliud dicerem bonum, nisi præsentem carpere uoluptatem. Neque enim cum semel nos dissoluisset interitus posse his perfrui, à quibus recederemus ingrati. Alij de hoc quod ait: Quis enim adducet eum ut uideat ea quæ sunt futura post se: ad illam intelligentiam retulerunt, ut dicerent: melius esse suis hominem laboribus perfrui: quia hoc solum de substantia sua posset auferre: Cum enim mors uenerit, nescire quali sit hæredem moriturus: utrum dignus an indignus suis opibus perfruatur. Cap. IIII

Et conuerti ego, & uidi uniuersas calumnias quæ fiunt sub sole, & ecce lacrymæ eorum qui calumnias &c. ¶ Post hanc cogitationem, illuc mentem meam oculosque conuertit, ut uiderem calumniatores & calumniam sustinentes: Et ecce hi qui iniuste à potentioribus opprimun-

tur lachrymis quas solum habere in calamitatibus licet, rei inuidiam protestantes, consolatorem non queunt inuenire: Et quo maior miseria sit & inconsolabilis dolor: calumniatores uident in suis iniquitatibus fortiores. Et hæc est causa quod non ualeant consolari. Plenius hunc locum in psalmo septuagesimo secundo Dauid, & Hieremias in suo uolumine exquirunt. ^c ¶ Et laudauit ego mortuos quæ iam mortui sunt super uiuētes &c. ¶ Ad comparisonem miseriarum, quæ in hoc seculo mortales prementur feliciores iudicauit mortuos quam uiuentes: secundum illud Iob de inferis disputantis: Ibi requieuerunt lassæ corpore: cum his qui uincti fuerunt, iam securi non audientes uocem exactoris. Melior autem his duobus, uiuente uidelicet & defuncto: qui necdum natus est. Alij enim adhuc mala patitur: alius quasi de naufragio nudus euasit. Porro qui necdum natus est, in eo felicius est, quod necdum mala mundi expertus est. Hoc autem dicit: non quo qui necdum natus est, antequam nascatur sit: & in eo felicius: quia necdum corpore prægrauatus est: sed quod melius sit omnino non esse, nec sensum habere substantiæ, quam infelicitate uel esse uel uiuere. Quomodo & de Iuda dominus loquitur, futura eius tormenta significans: Melius erat non nasci homini illi: quod melius ei fuerit omnino non esse, quam æternos cruciatus perpeti. Alij uero hunc locum ita intelligunt: Meliores dicentes eos qui mortui sunt ab his qui uiuunt: licet ante fuerint peccatores. Viuentes enim adhuc esse in prælio: & quasi clausos corporis ergastulo retentari: qui uero morte obierint, iam esse securos, & peccare desisse. Si cut & Ioannes: quo maior non fuit in natis mulierum: minor est eo qui minimus est in regno cœlorum, & corporis onere liberatus, nescit cum Apostolo dicere: Miser ego homo: quis me liberabit de corpore mortis huius? Meliorem autem his duobus esse eum qui necdum natus est, nec uidit mala, quibus homines in mûdo deprimuntur. Animas enim nostras antequam ad nostra corpora ista descendant, uersari apud superiores, & tandiu beatas esse quam diu cœlesti Hierusalem, & choro perfruantur angeli. ^d ¶ Et uidi ego uniuersum laborem, & simul omnem uirtutem operis: &c. ¶ Conuertit me rursum ad alia: & uidi omnem fortitudinem & gloriam laborantium, & deprehendi bonum alterius esse alterius malum: dum inuidus aliena felicitate torquetur & patet insidijs glorio-

rum Adam ascendat sursum, & si spiritus iumentorum descendat deorsum: Et deprehendi nihil esse melius, quam lætari hominem in opere suo, & hanc esse partem illius. Quis enim eum adducet, ut post se futura cognoscat?

Cap. IIII

Verti me ad alia, & uidi calumnias, quæ sub sole geruntur, & lacrymas innocentium, & neminem consolatorem, nec posse resistere eorum uolentia cunctorum auxilio destitutos. Et laudauit magis mortuos, quam uiuentes, & feliciorem utroque iudicauit, qui necdum natus est, nec uidit mala, quæ sub sole fiunt. Rursum contemplatus sum omnes labores hominum, & industrias animaduerti patere inuidiæ proximi. Et in hoc ergo uanitas, & cura superflua est.

Stultus

quod melius ei fuerit omnino non esse, quam æternos cruciatus perpeti. Alij uero hunc locum ita intelligunt: Meliores dicentes eos qui mortui sunt ab his qui uiuunt: licet ante fuerint peccatores. Viuentes enim adhuc esse in prælio: & quasi clausos corporis ergastulo retentari: qui uero morte obierint, iam esse securos, & peccare desisse. Si cut & Ioannes: quo maior non fuit in natis mulierum: minor est eo qui minimus est in regno cœlorum, & corporis onere liberatus, nescit cum Apostolo dicere: Miser ego homo: quis me liberabit de corpore mortis huius? Meliorem autem his duobus esse eum qui necdum natus est, nec uidit mala, quibus homines in mûdo deprimuntur. Animas enim nostras antequam ad nostra corpora ista descendant, uersari apud superiores, & tandiu beatas esse quam diu cœlesti Hierusalem, & choro perfruantur angeli. ^d ¶ Et uidi ego uniuersum laborem, & simul omnem uirtutem operis: &c. ¶ Conuertit me rursum ad alia: & uidi omnem fortitudinem & gloriam laborantium, & deprehendi bonum alterius esse alterius malum: dum inuidus aliena felicitate torquetur & patet insidijs glorio-

Matth. 26

Matth. 26

Rom. 7

Rom. 7

Rom. 7

Rom. 7

Rom. 7

Rom. 7

A **Stultus.** Quid enim uanior, quid instabilior, & sic nihil, quam homines non suas flere miseras, uel lugere propria peccata, sed melioribus inuidere. **a** ¶ **Stultus complexus** est manus suas &c.] Hic est qui & in Prouerbijs piger describitur, continens manibus pectus suum: Cui tanquam cursor uenit inopia: & propter nimiam famem (hyperbolice ut dictum sit) comedit carnes suas. Qui melius putat esse unum pugillum habere faris, & octosum torpescere, quam uiuere, quam laborantem manum utramque complere. Totum autem quod differit, hoc est ut ostendat & eum qui laborat & habet aliquid in mundo patere inuidiam: & rursum eum qui uiuere uult quiete, inopia opprimi, & esse utrumque miserabilem, dum alius propter opes periclitatur: alius propter inopiam egestate conficitur. Vel certe sic: Qui alienam felicitatem inuidet, & quasi spiritus furoris raptatur,

B **& inuidiam in sinu suo** receperit, nutrieritque eam in pectore suo: ille comedit animam suam & carnes suas. Quanto enim cum inuidet, feliciorem uiderit, tanto ipse amplius contabescit & deperit, & paulatim zelo & liuore distillat. Aliter: Manus crebro pro operibus accipiuntur, sicut ibi: Verbum domini quod factum est in manu Aggei, siue illius, uel huius prophetae, quod talia opera gesserit, ut dignus existeret, in cuius opere fieret sermo domini. Huic congruit & illud David: Qui docet manus meas ad praelium. Stultus igitur complexus est manus suas: id est contraxit & extendere noluit, unde non comedit labores manuum suarum: quos nec habet, sed carnes suas uiuens iuxta sapientiam carnis & carnis operibus uescitans. **b** ¶ **Melior est plenus pugillus cum requie, quam plenitudo manuum laboris & praesumptionis spiritus.**] Melius est modicum habere iustum, quam diuitias peccatorum multas. Et in Prouerbijs: Melior est parua acceptio cum iusticia, quam multa genimina cum iniquitate. Eleganter iusticia requiem habet: iniquitas, laborem. Et quia singularis numerus in bono semper accipitur, duplex in malo: propterea unus pugillus habet requiem: & duae manus labore sunt plenae. **c** ¶ **Et conuersus sum ego, & uidi uanitatem sub sole.** Est unus & non est secundus: & quidem filius & frater non est ei: nec est finis omni labori eius. Et quidem oculus eius non satiatur diuitijs: & cui ego laboro & fraudo animam meam &c.] Conuersus sum ad alios, & uidi eos plusquam necesse est laborare, congregare per fas & nefas opes, & non uti congregatis: habere omnia, incubare diuitijs, & seruare alteri, & suo labore non perfrui: maxime cum nec filium, nec fratrem habeat nec propinquum: ut uideatur labor necessarius seruantis: Nihil itaque esse uanior deprehendi, quam eum hominem qui diuitias congregat: cui eas relinquat, igno-

rans. Quod quidem possumus secundum superiorem interpretationem & de his intelligere, qui libros conscribunt, & eos fastidiosos lectoribus derelinquunt. Quidam hunc locum ab eo quod ait: Est unus & non est secundus super saluatorem interpretantur, quod solus absque ullo comite ad saluandum mundum descendit. Et quamquam multi filij dei sint, & fratres eius adoptione dicantur: tamen nullus dignus extiterit qui in hoc opere iungere-

Stultus complicat manus suas, & comedit carnes suas dicens: Melior est pugillus cum requie, quam plenitudo manuum laboris & afflictione animi. Considerans reperi & aliam uanitatem sub sole. **Vnus est, & secundum non habet, non filium, non fratrem, & tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi eius diuitijs, nec recogitat, dicens: Cui laboro, & fraudo animam meam bonis.** In hoc quoque uanitas est, & afflictio pessima. Melius est ergo duos esse simul, quam unum: habet enim emolumentum societatis suae. Si unus ceciderit, ab altero fulcietur. **Vae soli: quia cum ceciderit, non habet subleuatorem se.**

Et si curas domesticas, ipsius quoque noctis requiem melius exigit ille qui fidum amicum habet, quam qui solis opibus incubat acquisitis. Quod & si robustior inimicus quis contra unum surrexerit, imbecillitatem alterius amici solatio sustentari. Et quanto duo uno differant, si amore coniuncti sint: tanto etiam trium contubernium plus ualere. Etenim uera charitas, & nullo uiolata liuore: quanto augetur numero, tanto crescit & robore. Et haec interim simpliciter dicta sint. Ceterum quia in superiori loco super Christo quorundam intelligentiam posuimus, etiam reliqua eodem ordine differenda sunt. Melius est duos pariter esse quam unum. Melius est enim habitantem in se habere Christum, quam solum patere insidijs aduersantis. Merces quippe contubernij statim in ipsa societatis utilitate monstratur: Si enim unus ceciderit, Christus erigit participem suum. Vae quippe ei qui cum ruerit, Christum in se non habet erigentem. Quod si etiam unus dormierit, hoc est si morte dissolutus fuerit, & secum Christum habuerit, calefactus, & uiuificatus citius reuiuiscit. Et si aduersus hominem robustior in expugnando diabolus extiterit: stabit homo, stabit & Christus pro homine suo, pro sodali suo. Non quod solius Christi aduersus diabolum uirtus infirma sit, sed quod liberum homini relinquatur arbitrium, & annitentibus nobis ipse in praeliando fortior fiat. Quod si etiam pater & filius & spiritus sanctus aduenerint, non cito rumpetur ista sodalitas. Quod autem non cito rumpitur, tamen aliquando rumpetur. In Iuda enim Apostolo triplex fuit iste funiculus: sed quia post buccellam introiit in eum satanas: funiculus iste diruptus est. Porro

mitte ad saluandum mundum descendit. Et quamquam multi filij dei sint, & fratres eius adoptione dicantur: tamen nullus dignus extiterit qui in hoc opere iungere-

Et si curas domesticas, ipsius quoque noctis requiem melius exigit ille qui fidum amicum habet, quam qui solis opibus incubat acquisitis. Quod & si robustior inimicus quis contra unum surrexerit, imbecillitatem alterius amici solatio sustentari. Et quanto duo uno differant, si amore coniuncti sint: tanto etiam trium contubernium plus ualere. Etenim uera charitas, & nullo uiolata liuore: quanto augetur numero, tanto crescit & robore. Et haec interim simpliciter dicta sint. Ceterum quia in superiori loco super Christo quorundam intelligentiam posuimus, etiam reliqua eodem ordine differenda sunt. Melius est duos pariter esse quam unum. Melius est enim habitantem in se habere Christum, quam solum patere insidijs aduersantis. Merces quippe contubernij statim in ipsa societatis utilitate monstratur: Si enim unus ceciderit, Christus erigit participem suum. Vae quippe ei qui cum ruerit, Christum in se non habet erigentem. Quod si etiam unus dormierit, hoc est si morte dissolutus fuerit, & secum Christum habuerit, calefactus, & uiuificatus citius reuiuiscit. Et si aduersus hominem robustior in expugnando diabolus extiterit: stabit homo, stabit & Christus pro homine suo, pro sodali suo. Non quod solius Christi aduersus diabolum uirtus infirma sit, sed quod liberum homini relinquatur arbitrium, & annitentibus nobis ipse in praeliando fortior fiat. Quod si etiam pater & filius & spiritus sanctus aduenerint, non cito rumpetur ista sodalitas. Quod autem non cito rumpitur, tamen aliquando rumpetur. In Iuda enim Apostolo triplex fuit iste funiculus: sed quia post buccellam introiit in eum satanas: funiculus iste diruptus est. Porro

A quod superius ait: Et quidem si dormiant duo, etiam calor erit illis: & unus quomodo calefiat: De Helisao sumamus exemplum, quod & ipse contraxerit se cum puero & dormierit, & calefecerit corpusculum ipsius, & ita uiuificauerit resurgentem. Nisi igitur nobiscum Christus dormierit, & in morte quies-

uerit, calorem eternae uitae accipere non ualeamus. **A** ¶ Melior est puer &c.] Symmachus hunc locum ita transtulit: Melior est pauper cum sapientia, rege senex & insipiente, qui nescit praecauere uicissitudinem. Alter enim exit de carcere ad regnandum: alter uero cum esset rex natus, paupertate oppressus est. Vidi omnes uiuentes, qui gradiuntur sub sole cum adolescente secundo, qui surrexit pro eo. Infinitus omnis populus qui fuit ante utrumque: & posterum non latabitur in eo. Sed & hoc aura & pastio uenti. Hebraeus me-

cuius saepe facio mentionem: cum Ecclesia haec Baruchiam, quem unum uel maxime admirantur, super praesenti loco tradidisse testatus est. Melior est interior homo, qui post quartumdecimum pubertatis annum in nobis exoritur, exteriore homine qui de matris aluo natus est, qui nescit recedere a uicio, & qui de domo uinctorum de utero uidelicet materno ad hoc exiit, ut regnaret in uitijs. Qui etiam in posteritate sua pauper effectus est, mala omnia perpetrando. Vidi eos qui in priore homine uixerunt, & cum secundo homine postea uersati sunt: eo uidelicet qui priore decessore generatus est: intellexique omnes in homine priore peccasse, antequam secundo nascente duo homines fierent. Quia uero ad meliora conuersi, & post Y literam philosophorum sinistro tramite derelicto, ad dextrum apicem contenderunt, & secundum, id est nouissimum hominem sunt secuti: non latabitur in eo, id est in priore. Hos duos homines & Apostolus confirmat, & Leuiticus non tacet: Homo, homo si uoluerit illud uel illud. Vir sanctus Gregorius Ponti episcopus, Origenis adiutor in Metaphrasi ecclesiastica, ita hunc locum intellexit: Ego uero intelligo adolescentulum pauperem & sapientem, rege senex meliorem & stulto: cui nunc uenit in mentem, quod possibile sit quemque de his quos uinxerat ad regnum exire de carcere: & seipsum de iniqua deinceps potestate sua corrumpere. Euenit enim interdum ut hi qui sub adolescentulo sapiente fuerint, absque morore sint: ita tamen ut sub senex rege ante uersati sint. Qui enim postea nati sunt: quia mala praeterita nesciunt: nec adolescentulum laudare possunt qui postea con-

2. Tif. 2. c.
Leuit. 17. c.

surrexit, abducti opinione peruersa & impetu spiritus aduersantis. Laodiceus interpret res magnas breui sermone exprimere contendens, more sibi solito etiam hic locutus est: De commutatione, inquiens, bonorum in ma-

Et quidem si dormiant duo, etiam calor erit illis, & unus quomodo calefiat? Et si inualuerit super eum unus, duo stabunt aduersus eum. Et funiculus triplex non cito rumpitur. Melior est puer pauper & sapiens, quam rex senex & stultus qui nescit prouidere in posterum. Quoniam de domo uinctorum egreditur ut regnet: quia etiam in regno eius natus est pauper. Vidi uniuersos uiuentes qui ambulant sub sole cum adolescente secundo qui consurget pro illo. Non est finis omni populo eius, uniuersis qui fuerunt ante illos. Et quidem nouissimi non latabuntur in eo: sed & hoc uanitas, & presumptio spiritus. Custodi pedem tuum cum uadis

la, nunc ecclesiastica sermo est, insipientem hominem con-

Et si dormierint duo fouebuntur mutuo. Unus quomodo calefiat? Et si quispiam praeualuerit contra unum duo resistunt ei. Funiculus triplex difficile rupitur. Melior est puer pauper & sapiens rege senex & stulto, qui nescit praeuidere in posterum. Quod de carcere, catenisque interdum quis egrediatur ad regnum, & alius natus in regno inopia consumatur. Vidi cum sanctos uiuentes, qui ambulant sub sole cum adolescente secundo, qui consurget pro eo. Infinitus numerus est populi omnium qui fuerunt ante eum & qui postea futuri sunt non latabuntur in eo. Sed & hoc uanitas & afflictio spiritus. Custodi pedem tuum in-

grediens in regno senis. Et idcirco dicit: Si esset de hoc mundo regnum meum, ministri utique mei certarent pro me, ut non traderer Iudaeis: Nunc autem non est de hoc mundo regnum meum. In illius itaque stulti senis regno: qui ostendit ei omnia regna mundi, & gloriam eius, natus optimus puer de domo uinctorum: de quibus Hieremias in lamentationibus loquitur: Ut humiliaret sub pedibus eius omnes uinctos terrae: Processit ad regnum, & abiit in regionem longinquam: & contra eos qui super se regnare nolebant: post aliquantum temporis rex reuersus est. Praefago itaque spiritu, uidit Ecclesiastes omnes uiuentes qui possunt adolescentis participes esse dicentis: Ego sum uita, uetere stulto rege dimisso, Christum sequi. Si mulque duo ex Israel populi significatur. Prior qui in aduentu domini fuerit, & posterior qui Antichristum pro Christo suscepturus est: quod prior non penitus sit abiectus. Prima quippe ecclesia ex Iudaeis & apostolis congregata est, & in fine Iudaei qui Antichristum pro Christo suscepturi sunt, non latabuntur in Christo. **B** ¶ Custodi pedem tuum cum uadis in domum dei &c.] Praecepta uitae dat, & non uult offendere euntes ad ecclesiam. Non enim ingredi in domum dei, sed sine offensione ingredi laudis est. Et si esset omnium qui sunt in ecclesia dei audire sermonem: nunquam addidisset, appropinqua ut audias. Denique Moyses solus prope accedebat ad audiendum deum: ceteri non ualebant accedere. Quod stulti nescientes remedium esse peccati, aestimant oblatione munerum, deo satisfacere posse, & ignorant hoc quoque

numerabilis multitudo intereat: & paulatim consumatur & transiit, unoquoque in suo loco alium relinquente, & rursus succedente moriente. Origenes & Victorinus non multum inter se diuersa senserunt. Post generale enim sententiam, quae omnibus patet: ut melior sit adolescentulus pauper & sapiens, quam rex senex & insipiens, quod frequenter euenit: ut ille per sapientiam suam etiam de carcere regis egrediens, imperet pro domino, peruerso, & rex insipiens perdat imperium quod detinebat: super Christo & diabolo hunc locum interpretati sunt: quod puerum pauperem & sapientem, Christum uelint intelligere. Puerum, iuxta illud: Magnum tibi est uocari puerum meum. Pauper uero: quia pauper factus est, cum diues esset. Et sapientem: quia proficiebat aetate & sapientia & gratia apud deum & homines. Ille natus est

1. 4. 49. b

D
2. Cor. 8. b

Luc. 2. 2

1. Cor. 7. 2

Tren. 3. d
Luc. 19. b

1. Cor. 14. 4

Exod. 19. 7

malum

A malum esse atq; peccatum: non obedientia & operibus bonis, sed donis & uictimis emendare uelle quod fecerint. Huic congruit illud quod alibi dicitur: Obedientia super sacrificium. Et: Misericordiam uolo & non sacrificium. **Cap. V.**

Noli festinare in ore tuo, & cor tuum &c.] Pleriq; arbitrantur hoc in presenti loco præcipi, ne coram deo facile aliquid promittamus, & sine consideratione uirium uocamus ea quæ expleri non possumus.

Adesse quippe præsentem deū, & licet ille in cælo, nos esse uideamur in terra: tamē audire quæ loquimur: & insipientiā nostram argui ex multiplicatione sermonū.

Alij uero melius intelligentes, hoc præcipi affirmant: ne aut loquentes, aut cogitantes pl^o de deo quā possum⁹, opinemur: sed sciamus imbecillitatē nostram, quod

B quantū distat cælū à terra, tantū nostra opinatio à natura illi⁹ separetur, & idcirco debere uerba nostra esse moderata. Sicut em̄ qui in multis cogitationibus est, ea sōnāt frequēter de quibus cogitat: ita qui plura uoluerit de diuinitate differere, incidit in stulticiā. Vel certe sic: Verba nostra pauca ideo esse debere: quod etiā ea quæ nosse nos arbitramur, per speculū uidemus & in ænigmate, & uelut somnium comprehendim⁹, quod tenere nos æstimamus. Cumq; plura (ut uisum nobis fuerit) dixerimus, sinē disputationis nostræ esse stulticiam: Ex multiloquio enim nos non effugere peccatum. **b** ¶ Cum uotum uoueris deo, ne moreris reddere illud quia non est &c.] Simplex intelligentia interpretatione non indiget. Melius est nō promittere quā promissa non facere: quia displiceant deo, & inter insipientes computentur, qui uota non expleant. Quod autem ait: Non est uoluntas in insipientibus: subauditur, dei: iuxta illud Apostoli: Et utique non fuit uoluntas, ut nunc uenirem ad uos. Quod si uolumus & curiosius aliquid dicere, præcipitur Christiano, ut fidem opere cōpleat, & non sit similis populo Iudæorum: qui spondentes atq; dicentes: Omnia quæcūq; dominus præcepit faciemus: adorauerunt idola. Et post uerberatos seruos & lapidibus oppressos, nouissime ipsum quoq; patrisfamilias filium trucidarūt. Melius est ergo ancipitem diu deliberare sententiam, q̄ in uerbis facilem, in operibus

uadis in domum dei, & appropinqua ut audias. Super donum enim insipientium sacrificium tuū: quia nesciunt quod faciūt malum. **Cap. V.**

Noli festinare in ore tuo, & cor tuum non festinet ad proferēdū uerbum in cōspectu dei: quia deus in cælo, & tu super terram. Propter hoc sint uerba tua pauca, quia ueniet somnium in multitudine sollicitudinis, & uox stulti in multiplicatione sermonū. Cum uotum uoueris deo: ne moreris reddere illud: quia nō est uoluntas in insipientibus.

Quæcūque uoueris, redde. Melius est non uouere, q̄ uouere & non reddere. Nō des os tuū ut peccare facias carnem tuam.

Et ne dixeris in conspectu angeli, quia ignorantia est: ne irascatur deus super uocem tuam, & disperdat opera manuum tuarum.

Quia in multitudine somniorum & uanitates, & uerba plurima: Sed deum

time

esse difficilem. Seruus enim qui scit uolūtatem domini sui, & non facit eam, uapulabit multis. **c** ¶ Non des os tuum ut peccare facias &c.] Hebræus ita sentit: Quod non potes facere, ne promittas. Non enim in uetum dicta transeunt: sed à presenti angelo qui unicuiq; adhæret comes, statim perferuntur ad dominū.

Et tu qui putas ignorare deum quod pollicit⁹ es, prouocas eū ad iracundiā, ut omnia opera tua dissipetur. Sed in eo quod ait: Ut peccare facias carnem tuam, non diligenter euentilās: ita intellexit, quasi dixisset: Nō des os tuū ut pecces. Nobis uero alter sensus uidetur, quod arguant hi q̄ de uitio carnis queruntur, & aiunt se corporis necessitate compulso ea facere quæ nolint: secundum illud Apostoli: Non enim quod uolo: hoc ago: sed quod nolo, & cætera. Noli itaq; (ait) uanas excusationes querere & dare occasionē carni tuæ ad peccandū, & dicere: Nō ego pecco, sed quod habitat in carne mea peccatū. Deniq; i eo loco ubi ait: Ne dixeris coram angelo: quia ignorantia est: Aquila interpretans uerbum hebraicum פְּלִיטָה pro ignorantia, ἀνομιαν transtulit, id est non spontaneū. Si enim (inquit) hoc dixeris, deū prouocas quasi autorem mali atque peccati ut iratus sit, & si quid uideris boni habere, auferat de manibus tuis. Vel certe talia sentientem tradat in reprobū sensum,

Ne temere qd loquaris, neq; cor tuum sit uelox ad proferēdū sermonē corā deo. Deus enim in cælo & tu super terrā, idcirco sint pauci sermones tui. Multas curas sequuntur somnia, & in multis sermonibus inuenietur stulticia.

Si quid uouisti deo, ne moreris reddere. Displicet enim ei infidelis & stulta promissio. Sed quodcūque uoueris redde. Multoq; melius est nō uouere, q̄ post uotum promissa nō reddere. Ne dederis os tuum ut peccare facias carnem tuam, neq; dicas coram angelo, non est prouidētia: ne forte iratus dominus contra sermones tuos, dissipet cūcta opera manuum tuarū. Vbi multa sunt somnia, plurimæ sunt uanitates, & sermōes innumerī. Tu uero deum

time

ut facias ea quæ non conueniunt. **d** ¶ Quia in multitudine somniorum & uanitates, & uerba plurima: sed deum time.] Et hunc locum ita Hebræi edisserunt. Nec superiora facias, de quibus iam dictum est: nec facile somnijs credas. Cum enim diuersa uideris per nocturnam quietem, & uarijs anima fuerit exagitata terroribus, siue incitata promissis: tu ea contemne quæ somnijs sunt: Et solum deum time. Qui enim somnijs crediderit, uanitatibus se & ineptijs tradet. Aliter: Quia dixi ac præcepi: Non des os tuum ut peccare facias carnem tuam: & quæras uarias excusationes, Hoc nunc infero quoniam in somnio uitæ istius & in imagine umbræ nubis qua uiuimus, multa possumus inuenire: quæ nobis uerisimilia uideantur: & nostra excusare peccata. Propterea admoneo, ut id solum caueas: ne putes absentem deum, sed eum timeas, & scias cūctis operibus tuis adesse præsentem: teq; liberi arbitrij cōditum non cogi,

GG 3 sed

C Luc. 12. f

Rem. 7. c

D

1. Cor. 13. e

1. Cor. 4. d

Exod. 24. b

A sed uelle quod facias. a ¶ Si calumnia pauperis & ruinam iudicii & iniusticias uideris in regione, ne mireris super negocio: quia excelsus super &c.] Christi tunica contexta desuper, nec à crucifigētibz scindi potuit, & eum à quo saluator demonia eiecerat, apostolorū indutū uestimentis abi re praecepit. Itaque & nos nitamur ecclesia stā nostri uestimenta nō scindere: nec pro uoluntate nostra opinationū pānos hinc inde cōsuere: sed unū disputationis seruare textum: & eundē sensum & ordinē sequi. Supra dixerat: Ne dixeris in cōspectu angelī, quoniam ignorantia est: ne irascat deus super uocem tuam, & reliqua, & aduersus eos fuerat locutus qui negarent prouidentia dei res humanas regi. Quia igitur aduersus hoc praeceptū suboriebat quæstio: quare iusti calumniā sustinerent & quare iniqua fiāt in toto orbe iudicia, & non est ultor deus in illis: B Nunc infert & soluit opinionem, quæ opponi poterat dicēs: Si uideris calumniā pauperis, qui beatus in euāgelio prædicatur, & res uigere, non iniusticiam: ne mireris & tibi nouū aliquid esse uideatur. Excelsus quippe super excelsum hæc respicit deus: qui angelos suos super iudices & reges terræ posuit: qui possunt utique prohibere iniusticiam: & magis in terra ualere, quā quauis hominum potestates. Sed quoniam seruat in finem iudicium, & in con summatione mundi, quando cum matura seges fuerit, & messores uenerint, iussurus est ut separetur triticum, & lolium tradatur incendio: ideo nunc expectat & differt sententiam, quā diū ager istius mundi excolitur. Quod autem ager interpretetur mundus: dominus in parabola zizaniorum tritici exposuit. b ¶ Qui diligit argentum, non implebitur argento, & qui diligit diuitias non fruetur eis &c.] Vbi cūq; argētum ponimus, secundum Græci sermonis ambiguitatem, potest & pecunia transferri: & utriusque significat. Porro Tullius pecuniosos primitus dictos refert, qui plura habuisse peculia, id est pecora designantur: Ita enim ea antiquitus appellabant. Paulatim autem per abusione, nomen ad aliud deuolutum est. Auarus igitur describitur, quod nunquā opibus expleatur, & quanto plus habuerit, tanto plus cupiat: Flacci quoq; super hoc concordante sententia, qui ait: Semper auarus eget. Et nobilis historici: quod auaricia neque inopia, neque copia minuatur. Nihil ergo (inquit Ecclesiastes) profunt diuitiæ possidēti: nisi hoc solum ut uideat quæ possidet.

Mat. 13. a

time. Si calumnia pauperis, & ruinam iudicii, & iniusticias uideris in regione, ne mireris super negocio: quia excelsus super excelsum custodit, & excelsior est super illos, & amplius terræ in omnibus est rex in agro culto. Qui diligit argentum non implebitur argento, & qui diligit diuitias, non fruetur eis. Sed & hoc uanitas. In multitudīne enim bonorum multi sunt qui comedunt ea, & quæ est fortitudo habenti illam, nisi ut uideat oculis suis? Dulcis somnus operanti, siue paululū, siue plus comederit. Et saturitas diuitis non sinit eum dormire. Est languor pessimus quem uidi sub sole, diuitias custodiri in malū possidentis eas. Et perierunt diuitiæ illæ in distentione pessima. Et genuit filiū, & non est in manu eius quicquā. Sicut exiuit de utero

Quanto enim maior fuerit substantia, tanto plures ministros habebit, qui opes deuorent congregatas. Ille autem uideat tantum quod habet: & plusquā unius hominis cibum capere non possit. c ¶ Dulcis somnus operanti, siue paululum, siue plus comederit &c.] Adhuc

time. Si uideris calumnias egenorum & uiolenta iudicia, & subuerti iusticiam in prouincia, non mireris super hoc negocio: quia excelsus excelsior est alius, & super hos quoq; eminētiores sunt alij, & insuper uniuersæ terræ rex imperat seruiēti. Auarus nō implebitur pecunia: & qui amat diuitias, fructum non capiet ex eis. Et hoc ergo uanitas. Vbi multæ sunt opes, multi & qui comedunt eas. Et quid prodest possessori, nisi quod cernit diuitias oculis suis? Dulcis est somnus operanti, siue parum, siue multum comedat: saturitas autem diuitis non sinit eum dormire. Est & alia infirmitas pessima, quam uidi sub sole. Diuitiæ conseruatæ in malum domini sui: pereunt enim in afflictione pessima. Generauit filium qui in summa egestate erit. Sicut egressus est nudus

de diuite & auaro sermo est, & comparatur operanti & absq; solitudine dormiēti, siue parū siue multū comederit: quod ille operis & laboris sudore qualemuts cibum digerat & dulci somno pfruat: Diues uero distētus dapibus, & cogitationibus in diuersa laceratus, dormire non ualeat, redundante crapula, & incocto cibo in stomachi angustijs eructuante. Porro quia somnus communis de hac uita exitus appellatur: melior erit requies eius qui operatur in præsenti, & secundum uires suas in bonis operibus cōuersatur: quā eorū diuitiæ, de quibus scribitur: Væ uobis diuitibus: quia recepistis consolationem uestram. Væ uobis qui saturati estis: quia esurietis. Væ uobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis & cetera. d ¶ Est languor pessimus quem uidi sub sole, diuitias custodiri in malum possidentis &c.] Cū superiore iunge quod sequitur: Ecclesiaste diuitiæ describente: qui nec ipse possit suis diuitijs perfrui, & crebro propter eas in discrimen ueniat: nec hæredi quod congregauit, relinquat: sed & ipse & filius eius, sicut uenerunt nudi ita nudi reuertantur in terram: & nihil eos suorum bonorum comitetur. Nonne enim languor est pessimus, pro diuitijs cogitatione torqueri, & perituras opes nec quas nobiscum possumus auferre morientes, in tristitia, in gemitu, in indignatione, in litibus casso labore conquirere? Et hæc secundum simplicem sensum. Cæterum altius eleuemur. De philosophis mihi uidetur uel hæreticis dicere, qui congregat diuitias dogmatum in malum suum, & nec repertores utilitatem possunt aliquam consequi: nec sectatoribus suis fructum relinquere perpetuum: sed & ipsi & discipuli reuertuntur in terrā, & perdunt diuitias ab eo qui dixit: perdam sapientiā sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Vbi sapiens, ubi scriba ubi inquisitor huius seculi? Nonne stultam fecit deus sapientiā huius mundi, & reliqua. Vere quippe sicut egressi sunt de utero matris suæ, de sua pueris uidelicet ecclesia: eiusq; contraria, de qua scriptū est: Quæ autem sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrum: Et de qua scribitur: Latere sterilis quæ non parit, erumpe & clama

Luc. 6. d

1. Cor. 13. a

Galat. 4. d

A elama quæ non par-
turis: quia multi filij
desertæ magis quæ
quæ habet uirum. Sic
nudi uadunt in uen-
tum, & nihil laboran-
tes doctrinæ suæ secū
ferent: Quia defece-
runt scrutantes scru-
tinio: & feruntur om-
ni uero doctrinæ nec
habent lucem, sed in
tenebris sua come-
dūt sacramenta, sem-
per in infirmitate, se-
per in iracūdia sunt:
thesaurizantes sibi irā
in die iræ: nec habent
propitium deū.

7. d. 6. b.

a ¶ Ecce quod uidi
&c.] Ad comparatio-
nē eius q̄ opibus suis
in curarū tenebris ue-
scitur: & cū grandi ui-
tæ tadio peritura cō-
portat: meliorē dicit
esse eum qui præsē-
tibus fruitur. Hic em̄
uel parua uoluptas
est in fruēdo: ibi uero
solicitudinum tantū-
modo magnitudo. Et
reddit causas, quare
dei donū sit frui pos-
se diuitijs. Quoniam
nō multū recordabi-
tur dierum uitæ suæ.
Auocat quippe eum
de⁹ in laticia cordis
sui: non erit in tristi-
cia, non in cogitatio-
ne uexabitur, addu-
ctus laticia & uolup-
tate præsenti. Sed me-
lius est iuxta Aposto-
lum, spirituale escā,
& spiritualementum
a deo datum intelli-
gi: & uidere bonitatē
in omni labore suo:
quia ingenti labore
& studio uera possu-
mus cōtemplari bo-
na. Et hæc pars no-
stra: ut in nostro stu-
dio & labore late-
mur. Quod licet bo-
num sit, tamē donec
Christus manifeste-
tur uita nostra, nec-
dum plene bonum
est. Et ideo non mul-
tum recordabit deus
dierum uitæ nostræ.
Notandum quoque
quod hic *aspiciamus*
in meliori parte acci-
pitur pro occupatio-
ne spiritualis ueræq̄
laticia. Cap. VI

1. Cor. 10. 4

Euidi sub sole, & fre-

utero matris suæ, nudus
reuertetur: ut eat sicut ue-
nit, & nihil accipit de la-
bore suo, ut teneat in ma-
nu ipsius. Sed & hoc uani-
tas & languor pessimus:
sicut enim aduenit, ita &
abiit. Quæ abundantia
eius qui in uentum labo-
rat? Et quidem omnibus
diebus suis in tenebris co-
medit, & luctu & iracun-
dia multa, & languore, &
infantia. Ecce quod uidi e-
go bonum quod est opti-
mum, comedere & bibe-
re, et cernere iucunditatem
in omni labore suo quo
laborauit sub sole: nume-
ro dierum uitæ suæ, quos
dedit ei deus: hæc quippe
est pars ei⁹. Sed & omnis
homo cui dedit deus diui-
tias et substantiā: cōcessitq̄
ei, ut uesceret ex eis, et tolle-
ret de labore suo: hoc dei
donū est. Nō enim multū
recordabit dierū uitæ suæ:
quia deus occupat in lāti-
cia cor eius. Cap. VI

E St malum quod uidi
sub sole, & frequens
apud homines. Vir cui de-
dit deus diuitias, & sub-
stantiam, & gloriam, &
nihil deest animæ eius ex
omnibus quæ desidera-
uit, & non dedit ei deus
potestatem, ut manduca-
ret ex eo: sed uir alienus
comedit illud. Hæc uan-
itas est, & languor pes-
simus. Si genuerit uir cen-
tum liberos, & annis mul-
tis uixerit, & plures fue-
rint dies annorum eius, &
anima eius non replea-
tur bonis: nec sepulchrum
fuerit illi: dixi melius
ab eo esse abortiuum.

In ua

du de utero matris suæ,
sic reuertetur, & nihil au-
feret secum de labore
suo. Miserabilis prorsus
infirmitas: quomodo ue-
nit, sic reuertetur. Quid
ergo prodest ei quod la-
borauit in uentum? Cun-
ctis diebus uitæ suæ co-
medit in tenebris & in cu-
ris multis, & in ærumna,
atq̄ tristitia. Hoc itaq̄ ui-
sum est mihi bonum, ut
comedat quis & bibat, &
fruaturs laticia ex labore
suo, quo laborauit ipse
sub sole numero dierum
uitæ suæ quos dedit ei de-
us, & hæc est pars illius. Et
omni homini cui dedit de-
us diuitias atque substan-
tiam, potestatemq̄ ei tri-
buit, ut comedat ex eis, ut
fruaturs parte sua, & late-
tur de labore suo, hoc est
donū dei. Non enim satis
recordabitur dierum uitæ
suæ, eo quod deus occupet
delictis cor eius.

Cap. VI

E St & aliud malum
quod uidi sub sole, &
quidē frequens apud ho-
mines. Vir cui dedit deus
diuitias & substantiā & ho-
norē, & nihil deest animæ
suæ ex omnibus quæ desi-
derat: nec tribuit ei potesta-
tē deus ut comedat ex eo,
sed homo extraneus uora-
bit illud. Hoc uanitas, &
magna miseria est. Si ge-
nuerit quispiam centum li-
beros, & uixerit multos
annos, & plures dies æta-
tis habuerit, & anima illius
non utatur bonis substan-
tiæ suæ, sepulturaq̄ careat:
de hoc ego p̄nūcio quod
melior illo sit abortiuus.

Frustra

quæ apud homines
Vir cui dedit deus di-
uitias, & substantiam
& gloriam, & nihil
&c.] Describit aua-
rum diuitem: & hoc
malum frequens esse
in hominibus asserit:
quod nihil eorū quæ
in mundo putantur
bona ei desit, & nihil
omin⁹ stultissima par-
citate se cruciet, alijs
deuoranda conseruās.
Nec non & illud hy-
perbolice dicit: qd̄ e-
tiam si centum libe-
ros procreauerit, &
non ut Adam prope
mille, sed duobus mi-
libus uixerit annis,
& anima eius cupidi-
tate & auaricia conta-
bescat: multo deterio-
ris conditionis sit a-
bortiuo illo, qui sta-
tim uti nat⁹ uidetur,
interijt. Ille enim nec
mala uidit, nec bona.
Iste uero cum bona
possederit, semper tri-
sticijs & cogitatione
excruciat⁹ est: ma-
gisq̄ requiē habeat
abortiuus, quā aua-
rus ille longæuus: &
tamen ambo æquali
fine rapiuntur, dum
hic & ille morte simi-
li subtrahuntur. Po-
test hoc & de Israel ac-
cipi, quod dederit il-
li deus legē, prophe-
tas, testamentum, &
repromissiones: & sal-
uatore dicente: Quia
auferetur a uobis re-
gnum dei, & dabitur
genti faciēti fructum
eius, & qui ceciderit
super lapidem istū,
confringetur: super
quem uero ceciderit
conteretur: hæc o-
mnia ad alienum &
peregrinum de gen-
tibus translata sint
populum, & uideant
illi bona sua, & non
fruaturs. Multoq̄ nos
conditionis esse me-
lioris: qui quasi abor-
tini & nouelli putaba-
mur ab eis, quā illi
qui sibi in antiquita-
te applaudebant de
patribus gloriantes
atq̄ dicentes: Pater
noster est Abraham:
& tamen ad unum
locum & nos & il-
los properare, id est
GG 4 ad

Matt. 21. d
Luc. 20. c

A ad iudicium dei. Quod autem in medio ait. Equidem se pulchrum non fuit ei: siue hoc significat, quod diues ille de sua morte nō cogitet: & cum omnia possideat, etiā in extructione sepulchri avarus sit. Siue quod saepe propter istas diuitias occisus insidijs, insepultus abijciatur. Siue quod meli⁹ pu-

to, nihil boni facti & honoris egerit, ex q^o sibi queat apud posteriores memoriā comparare, & nō uitam si lentio transire uelut pecudes, cum habuerit materiā, per quā potuerit apparere q^u uixerit. **¶** Omnis labor hominis in ore ipsi⁹ &c.] Omne qd^o laborant homines in hoc mundo, ore consumitur, & attritū dētib⁹ uentri traditur digerēdum. Cumq^{ue} paululum gulam delectauerit, tandiu uidetur tribuere uoluptatē, q^u diu gutture continetur. Cum uero in aluum transierit, definit inter cibos esse distantia. Et post hæc omnia non im-

B pletur anima comedentis: siue quod rursum desideret, quod comedit. Et tam sapiens quā stultus absque cibo nequeat uiuere, & pauper nihil aliud querat, nisi quod possit organū sui corporis sustentare, nec interire inedia. Siue quod nullam utilitatē anima ex refectione corporis capiat: & cibus tā sapienti quā stulto communis sit: & ille uadat pauper ubi opes esse perspexerit. Melius est autem hoc intelligi de ecclesiastico uiro, qui in scripturis celestibus eruditus, omnem laborem habet in ore suo, & anima eius nō impletur, dum semper cupit discere. Et in eo plus habet sapiens quā insipiens: quia cum pauperem esse se sentiat: pauperem autem illum qui in euangelio beatus dicitur: properat ad ea comprehendenda quæ uitæ sunt, & ambulat artam & angustam uiam quæ ducit ad uitā, & pauper est à malis operibus, & scit ubi Christus qui uita est, commoretur. **¶** Melior est aspectus oculorū super ambulantem in anima &c.] Dilucide hoc interpretatus est Symmachus dicens: Melius est providere, quā ambulare ut libet, id est melius est iuxta sensum cuncta agere, qui animæ est oculus, quā uoluntatem cordis sequi. Hoc est em̄ ambulare in anima, sicut Eze-

In uanitate quippe uenit & in tenebris uadit: & in tenebris nomen eius abscondetur. Et quidem solem non uidit, nec cognouit: requies huic magis quā illi. Et si uixerit mille annos duplices, & bonitatem non uidit: nōne ad locum unum omnia properant? Omnis labor hominis in ore ipsius: & quidem anima eius nō implebitur. Quid enim amplius sapienti à stulto: quid pauperi, nisi scire ut uadat contra uitam. Melior est aspectus oculorum super ambulantem in anima. Sed & hoc uanitas & præsumptio spiritus. Quid est quod futurū est: iam uocatum est nomen eius & cognitum: quia homo est, & non poterit iudicari cum fortiore se. Quia sunt uerba multa multiplicantiā uanitatem. Quid plus homini? Quis enim cognouit quid sit bonum homini in uita? numerum dierum uitæ uanitatē eius, & faciet ea quasi umbram: quia quis annuntiabit homini quid sit post eum sub sole?

Cap. VII

Bonum

uerba superflua, & non ex præscientia dei liberum tolli arbitrium: sed causas ante præcedere, quare unūquodque sic factum sit. **¶** Quia sunt uerba multa multiplicantiā uanitatem. Quid plus homini? &c.] Cum (inquit) ignoret homo de statu suo, & quacūq^{ue} uidetur scire & cernere: non ut se rei habet ueritas, sed per speculum, & umbram, & imaginem uideat: nec futura cognoscat, & per multiloquium non effugiat peccatū: silentiū ponat ori suo, & credat eum uenisse qui scriptus est: quomodo, & quantus, & qualis uenerit, non requirens.

Cap. VII

Bonum

chiel ait: Qui ambulant in uoluntate cordis sui. Vel certe superbum & sibi placentem arguit, & meliorem dicit esse eum qui cuncta provideat, quā illum cui nihil placet nisi quod ipse fecerit: quo nihil est deterius, & omnino inanius. Rursum & hic præsumptionem spiritus,

Frustra enim uenit & pergit ad tenebras, & obliuione delebitur nomen eius. Nō uidit solē neq^{ue} cognouit distantiam boni & mali, etiam si duobus milibus annis uixerit, & non fuerit perfruitus bonis. Nōne ad unum locum properat omnia? Omnis labor hominis in ore ei⁹, sed anima eius nō implebitur bonis. Quid habet amplius sapiens à stulto, & quid pauper, nisi ut pergat illuc, ubi est uita. Melius est uidere qd^o cupias, quā desiderare quod nescias. Sed & hoc uanitas est, & præsumptio spiritus. Qui futurus est, iam uocatum est nomen eius, & scitur quod homo sit, & nō possit contra fortiorē se in iudicio contendere. Verba sunt plurima, multamq^{ue} in disputando habentia uanitatem.

Cap. VII

Quid necesse est homini maiora se querere, cū ignoret quid cōducatur sibi in uita sua, & numero dierum peregrinatiōis suæ, & tēpore quod uelut umbra præterit? Aut q^u ei poterit indicare, quid post eum futurum sub sole sit?

Melius

uerba superflua, & non ex præscientia dei liberum tolli arbitrium: sed causas ante præcedere, quare unūquodque sic factum sit. **¶** Quia sunt uerba multa multiplicantiā uanitatem. Quid plus homini? &c.] Cum (inquit) ignoret homo de statu suo, & quacūq^{ue} uidetur scire & cernere: non ut se rei habet ueritas, sed per speculum, & umbram, & imaginem uideat: nec futura cognoscat, & per multiloquium non effugiat peccatū: silentiū ponat ori suo, & credat eum uenisse qui scriptus est: quomodo, & quantus, & qualis uenerit, non requirens.

Aquila & Theodotio, passionem uentis interpretati sūt. Symmach⁹ uero afflictionem spiritus. Porro sciēdum est, quod apud Hebræos, & spiritus, & uentus similiter appellantur, id est **¶** Quid est quod futurū est, iam uocatum est nomen eius, & scitur quod homo sit, & nō possit contra fortiorē se in iudicio contendere. Verba sunt plurima, multamq^{ue} in disputando habentia uanitatem. **¶** Cap. VII. Quid necesse est homini maiora se querere, cū ignoret quid cōducatur sibi in uita sua, & numero dierum peregrinatiōis suæ, & tēpore quod uelut umbra præterit? Aut q^u ei poterit indicare, quid post eum futurum sub sole sit? **¶** Melius uerba superflua, & non ex præscientia dei liberum tolli arbitrium: sed causas ante præcedere, quare unūquodque sic factum sit. **¶** Quia sunt uerba multa multiplicantiā uanitatem. Quid plus homini? &c.] Cum (inquit) ignoret homo de statu suo, & quacūq^{ue} uidetur scire & cernere: non ut se rei habet ueritas, sed per speculum, & umbram, & imaginem uideat: nec futura cognoscat, & per multiloquium non effugiat peccatū: silentiū ponat ori suo, & credat eum uenisse qui scriptus est: quomodo, & quantus, & qualis uenerit, non requirens.

Bonum est nomen super oleum bonum, & dies mortis super diem natiuitatis eius.] Considera, inquit, o homo dies tuos breues, & quia cito esse soluta carne cessabis, fac tibi famam longiorem: ut quomodo unguentum nares odore delectat: sic ad tuum uocabulum cuncta posteritas delectetur.

Quod perspicue interpretatur est Symmachus dicens: Melius est nomen bonum, quam unguentum bene olens. Siquidem moris est Hebraeorum unguentum bonum, oleum nuncupare. Quod autem ait: Et dies mortis super diem natiuitatis eius: uel hoc ostendit, melius esse exire de seculo, & carere tribulationibus atque incerto uitae statu, quam ingredientem mundum hac omnia sustinere. Vel certe quod in morte quales simus notum sit: In exordio uero nascendi qui futuri sumus, ignoret. Aut quod natiuitas alliget corpore, libertate animae mors resoluat.

Bonum est ire ad domum luctus, quam ad domum conuiuii: quia ibi recordatione conditionis nostrae & fragilitatis humanae, ex praesenti cadauere commonemur. In conuiuii autem laticia, etiam si quid timoris habere uidebamur, amittimus. Nouissimum uer-

Bonum est nomen super oleum bonum & dies mortis super diem natiuitatis eius. Melius est ire ad domum luctus quam ad domum conuiuii: in quo finis est omnis hominis, & qui uiuit, dabit ad cor suum. Melior est ira quam risus: quia in moerore uultus emendabitur. Cor sapientis in domo luctus, & cor insipientis in domo laticiae. Melius est audire increpationem sapientis super uirum audientem carmen stultorum. Quia sicut uox spinarum sub olla, ita risus stulti. Sed & hoc uanitas. Calumniā conturbat sapientem: & perdit cor fortitudinis eius. Melius est nouissimum sermonis, quam principium eius. Melior est patiens super excelsum spiritu. Ne festi-

nant. Ait enim. **e** Melius est audire increpationem sapientis super uirum audientem carmen stultorum. Quia sicut uox &c.] Melius enim est a sapiente corripi quam per adulationem decipi blandientis. Cui simile est illud: Meliora sunt uulnera amici quam fraudulenta oscula inimici.

Prover. 27.4

Melius est nomen bonum, quam unguenta preciosa, & dies mortis die natiuitatis. Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum conuiuii. In illa enim finis cunctorum admonetur hominum, & uiuens cogitat quid futurum sit. Melior est ira risu, quia per tristitiam uultus corrigitur animus delinquentis. Cor sapientium ubi tristitia est, & cor stultorum ubi laticia. Melius est a sapiente corripere, quam stultorum adulatione decipi, quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti. Sed hoc uanitas. Calumniā conturbat sapientem, & perdet robur cordis eius. Melior est finis orationis, quam principium. Melior est patiens arrogante. Ne sis uelox ad ira

Sicut enim uox spinarum sub olla ardentium, strepitum insuauem reddit: ita suauia & palantis magistri uerba non proderunt: uelut ad curas seculi, quae spinarum interpretatur, auditores suos cohortantis, uel futuro eos incendio praeparantis. Symmachus pro eo quod nos posuimus: quia sicut uox spinarum sub olla, sic risus stulti: hunc sensum interpretans quae supra disseruimus, ait: Per uocem imperitorum uinculis quispiam colligatur, hoc est, ad uocem talium praceptorum magis auditor innectitur, dum uinculis peccatorum suorum unusquisque constringitur: f. Calumniā conturbat sapientem, & perdit cor fortitudinis eius.] Nunc sapientem in profectu positum accipe, secundum illud: Argue sapientem, & diligit te. Sapiens quippe perfectus, nulla argutione indiget: nulla calumniā conturbatur. Utamur

D

Prover. 9.6

hoc uersiculo, si quando iustum uirum atque sapientem uidemus calumniā sustinere, & turbari de iniquitate iudicij, nec deum statim subuenire praesentem. Pro eo uero quod Septuaginta & Aquila, & Theodorius interpretati sunt: perdit cor fortitudinis, siue uigoris eius: Symmachus ait: & perdit id est, donum: tam uerbum Hebraicum, quam interpretationem eius copulans: & faciens illum sensum, qui alibi scriptus est: Excitant munera etiam sapientium oculos. **g** Melius est nouissimum sermonis, quam principium eius.] Meliores sunt in dicendo epilogi, quam exordia. In his enim dicentis sollicitudo finitur, in illo incipit. Vel certe sic: Qui incipit audire sermonem & ad praepceptorem uadit, in principio est: qui uero extrema audit, consummatus est atque perfectus. Sed & hoc modo intelligi potest: Dum in isto seculo sumus, quod scimus, omne principium est: cum autem uenerit quod perfectum est, in nouissimis & consummatis erimus. Hebraeus ita hunc locum cum sequenti uersiculo disserruit. Melius est te finem considerare negotij, quam principium & patientem esse, quam impatientiae furore rapiari. Discimus itaque ex hac sententia, nullam in hominibus esse sapientiam: cum melius sit tacere quam proloqui, & quia cum finita fuerit oratio, intra semetipsum recogitat auditor quid sit dictum, cum autem coeperimus loqui, necdum quid utilitatis accepit.

1. Cor. 13.6

b Melior est patiens super excelsum spiritu.] Quia superius

Luc. 6.2

Matt. 5.4

1. Reg. 16.4

2. Cor. 12.8

sum apertius interpretatus est Symmachus dicens: Et qui uiuit, respiciat ad mentem. Ex quibus approbatur in eo quod superius cibum & potum uisus est approbare, non eum uoluntatem rebus praeferre cunctis, ut plerique male aestimant: sed ad comparationem auaritia & nimiae parcitatis, licet breue sit plus esse, si uel ad momentum quis suis opibus perfruatur. Nunquam enim tristitia luctus, festiuitati conuiuii praetulisset: si bibere & uesci alii cuius putasset esse momenti. **c** Melior est ira quam risus &c.] Risus dissoluit sapientem: ira corripit & emendat. Irascamur & nobis, si quando peccamus, irascamur & alijs. Per tristitiam quippe uultus, melior fiet animus: ut interpretatus est Symmachus. Et idcirco: Vae nunc ridetibus, quoniam ipsi lugebunt. **d** Cor sapientis in domo luctus & cor insipientis in domo laticiae &c.] Beati (inquit saluator) lugentes: quoniam ipsi consolabuntur. Lugebat & Samuel regem Saulem omnibus diebus uitae suae. Et Paulus super eos qui post peccata uaria noluerant agere poenitentiam, lugere se dicit. Cor igitur sapientis uadat ad domum talis uiri qui se corripit delinquentem: ut adducat ad lachrymas, qui prouocet propria lugere peccata, & non eat ad domum laticiae, ubi doctor adulatur & decipit: ubi non conuersionem audientium sed & plausus querit & laudem. Talis praepceptor plangetur: diues in sermone, non diues in opere: qui quia saturatus est: propterea recipit consolationem suam. Denique huic expositioni etiam sequentes uersiculi concor-

A perius iram concesserat dicens: Melior est ira quam risus: ne putaremus iram quæ in passione est laudari: nunc præcipit iram penitus esse tollendam. Ibi enim pro correctione in peccantes, & eruditione in minores iram posuit, hic uero impatienciã refrenauit. Patientia autem non solum in angustiis, sed & in latioribus necessaria est: ne plus quam concedet, exaltemur. Videtur mihi & qui nunc excelsus appellatur spiritu, in euangelio pauperi spiritu esse contrarius, qui in beatitudine ponitur.

¶ Ne festines in spiritu tuo ut irascaris: quia ira in sinu stultorum requiescit. ¶ Non quod concedat tardius irascendum: idcirco nunc dicit: Ne festines in spiritu tuo irasci: sed quod cum furens & recens fuerit ira dilata, facilius sedatam possit auferre. Et quia ira semper iuncta superbiam, desiderat ultionem, meliorem supra patientem dixit esse quam cum qui excelsus est spiritu, & nunc signum in sapientia dedit: quia

104m. 20. 2

Galat. 5. b

et id. 3. a

quauis aliquis potens existimet & sapiens: si iracundus sit, insipiens arguitur. Ira quippe in sinu stultorum requiescit. ¶ Ne dixeris, quid factum est: quia dies priores erant meliores quam isti: quia non sapienter interrogasti. ¶ Ne uetus seculum præsentis præferas: quia unus uirtutes, bonos dies uiuenti faciunt: uitia, malos. Ne dicas ergo meliores fuisse dies sub Moyse & sub Christo quam modo sunt. Nam & illo tempore plures fuerunt increduli, & dies eorum mali facti sunt, & nunc credentes multi reperiuntur: de quibus ait saluator: Beatiores sunt qui me non uiderunt & crediderunt. Aliter: Sic debes uiuere, ut semper præsentis dies meliores tibi sint, quam præteriti: ne cum paulatim decrescere coeperis, dicatur tibi: Currebatis bene, quis uos impediuit ueritati non obedire? Et iterum: Incipientes spiritu, nunc carne consummaminini. Aliter: Ne dicas meliora tempora olim Moyse, quam nunc Christi, legis fuisse quam gratiam. Si enim hoc uolueris querere, imprudenter facis: non uidens quantum distet euangelium à ueteri testamento. ¶ Bona est sapientia cum hereditate, & amplius uidentibus solem: quia quomodo umbra sapientia, sic umbra argenti, & quod plus est, scientia sapientia uiuificabit habentem se. ¶ Maioris est gloria sapiens cum diuitiis, quam tantum sapiens. Alij enim sapientia indigent, alij opibus: & qui sapiens est & non diues, potest quidem docere quod bonum est: sed interdum non potest præstare quod petitur: Et idcirco ait: Quia sicut umbra sapientia, ita umbra pecunia, id est quomodo protegit sapientia, sic interdum protegit & pecunia. Et ne uideretur sapientia detraxisse, dum eam fortuito bono subiecit: Non enim in nostra potestate est habere diuitias, quas iniusti sapientius possident: propterea maiorem esse sapientiam demonstrauit dicens: Et amplius scientia sapientia uiuificabit se habentem. In eo (inquit) maior est sapientia diuitiis, quod absque ullis opibus uiuificat eum qui se habue-

rit. Quidam hunc locum ita interpretantur: Hereditatem (inquiunt) pro conuersatione bona posuit: per quam heredes sumus dei, & coheredes Christi. Vult igitur Ecclesiastes docere quanto differunt hi qui solem merentur uidere iusticia, & habent sapientiam cum conuersa-

ad irascendum: quia ira in sinu stulti requiescit. Ne dicas, quid putas causæ est, quod priora tempora meliora fuere quam nunc sunt? Stulta enim est huiusce modi interrogatio. Vtilior est sapientia cum diuitiis, & magis prodest uidentibus solem. Sicut enim protegit sapientia sic protegit pecunia. Hoc autem plus habet eruditio & sapientia: quod uitam tribuunt possessori suo. Considera opera dei: quod nemo possit corrigere quem ille despexit. In die bona frui bonis, & malam diem præcaue. Sicut enim hanc sic & illam, fecit

stri Christus dominus cui diximus: In umbra eius uiuimus in gentibus. Omnis nostra in hac terra protectio instar umbræ est, siue sapientia, siue supradicti argenti, donec aspiet dies & amoueatur umbra. Symmachus more suo etiam in hoc loco manifestius interpretatus est dicens: Quomodo protegit sapientia, similiter protegit pecunia. Sequens autem uerliculus perspicue ad studium scientia cohortatur. ¶ Vide opera dei: quoniam quis poterit &c. ¶ Et in hoc loco ita Symmachus transiit: Discite opera dei: quia nemo poterit corrigere quod ille imminuit: id est sufficit tibi de scripturis sanctis, siue ex ipsa contemplatione elementorum scire & intelligere quæ facta sunt: non tamē causas rationesque perquirere, quare unum quodque sic factum sit, uel aliter fieri debuisset quam factum est. Verbi gratia: Si quis uelit querere cur Moyse ita loquatur deus: Quis fecit mutum & surdum, uidentem & cæcum: nonne ego dominus deus? Et dicat: Cur cæcus & surdus, & mutus ita creati sunt: & cetera his similia. Summum in hoc loco testimonium de septimodecimo psalmo, in quo ad dominum dicitur. Cum sancto sanctus eris, & cum peruerso peruerteris: Et dicendum est, sanctum dominum esse cum eo qui sanctus est, & peruersum apud eum qui sua uoluntate fuerit ante peruersus. Iuxta illud quoque quod in Leuitico scriptum est: Si ambulauerint ad me pueri, & ego ambulabo ad eos peruersi in furore meo. Quod quidem & illud poterit exponere, quare indurauerit dominus cor Pharaonis. Quomodo enim una atque eadem solis operatio liquefacit ceram & siccatur lutum: sed pro substantia sua & liquefit cera, & siccatur lutum: sic una dei in Aegypto signorum operatio mollebat corda credentium, & incredulos indurabat: Quia iuxta duritiam suam & impoenitens cor, thesaurizabant sibi iram in die ira ex his mirabilibus, quæ cum uiderent fieri, non credebant. ¶ In die bonitatis esto in bono & in die malo uide. Et quidem istud &c. ¶ Scio me audisse in ecclesiastica ab eo qui putabatur habere scientiam scripturarum, ita

Dan. 12. b

Matt. 23. b

Luc. 19. b

Rom. 8. b

D

Exod. 4. d

Leuit. 16. c

Exod. 4. e

Rom. 2. d

ita

ita hos uersiculos edisseratos. Dum in hoc presenti seculo es, & boni aliquid operis potes facere, labora, ut postea ipse securus in die malo, id est in die iudicii torqueri alios uideas. Sicut enim praesens seculum fecit deus: in quo nobis fructum bonorum operum possumus praeparare, ita & futurum in quo nulla boni operis datur facultas: uisus est quidem suadere cum diceret audientes. Sed mihi uidetur alius esse sensus, quem & Symmachus transtulit dicens: In die bono esto in bono: diem uero malum in tuere. Siquidem hoc simile huic fecit deus, ut non inueniret homo quod contra eum quereretur. Et bona, inquit, & mala prout tibi euenerint, sustine. Nec putes uel bonorum tantum aut malorum in mundo esse naturam, cum ex diuersis mundus iste contrariis subsistat: calidis & frigidis, siccis & humectis, duris & mollibus, tenebrosis & lucidis, malis & bonis. Hoc autem fecit deus, ut habeat sapientia locum in eligendo bonum, & uitando malum, & liberum homini relinquatur arbitrium: ne se dicat insensibilem, & stolidum a deo esse generatum, sed eum ideo fecisse diuersa: ut homo queri de sua conditione non posset. Simulque hoc testimonium consequenter superioribus copulabitur, in quibus ait: Quis poterit adornare quod peruerit deus? ¶ Omnia uidi in diebus uanitatis meae. Est iustus periens in iusticia sua, & est impius longaeuus in malicia sua. Huic quid simile in euangelio ait saluator: Qui inuenit animam suam, perdet eam: & qui perdidit animam suam propter me, inueniet eam. Machabaei pro lege dei atque iusticia uisi sunt in sua perire iusticia, & martyres qui sanguinem fudere pro Christo: E contrario qui ex illo tempore suillam carnem comederunt, & post aduentum domini sacrificauerunt idolis suis, hi uisi sunt in hoc seculo uiuere, & propter suam maliciam perire uel longaeui. Sed dei in occulto patientia est, & tribulare nunc sanctos, ut recipiant mala in uita sua: & peccatores non uisitare pro scelere, & quasi ad uitam reseruare, ut & illis possit aeterna bona restituere, & his mala inferre perpetua. Hebraei iustos pereuntes in iusticia sua, filios Aaron suspicantur: quod dum putant se iuste agere, alienum ignem obtulerint. Et impium longaeuum in malicia sua, Manassen dicunt: qui post captiuitatem restitutus in regno, longo deinceps uixit tempore.

Mat. 10. d

Lnc. 6. f
Iob. 25. b

Pro. 20. b

fecit deus ad loquendum, ut non inueniat homo post eum quicquam. Omnia uidi in diebus uanitatis meae. Est iustus periens in iusticia sua: & est impius longaeuus in malicia sua. Noli esse iustus multum, & ne queras amplius ne obstupeas. Ne impie agas multum: & noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo. Bonum est retinere iustum. Et quidem ab hoc ne dimittas manum tuam: quoniam qui timet deum, egredietur ad omnia. Sapientia confortabit

tio. Quod autem ait: Noli quærere amplius ne turberis siue ne obstupeas: mentem nostram scit perfectam comprehendere non posse sapientiam: & mensuram fragilitatis nostrae, iubet nos scire debere. Denique & Paulus ei qui plus quam homo scire cupiens, requirebat, dicens ei:

fecit deus: ut non inueniat homo contra eum iustas querimonias. Haec quoque uidi in die uanitatis meae. Iustus peribit in iusticia sua, & impius multo uiuit tempore in malicia sua. Noli esse iustus multum: neque plus sapias quam necesse est: ne obstupeas. Ne impie agas multum: & noli esse stultus: ne moriaris in tempore non tuo. Bonum est te sustentare iustum, sed ab illo ne subtrahas manum tuam: quia qui timet deum nihil negligit. Sapientia confortabit

Quid adhuc queris?

Voluntati enim eius quae respōdit, O homo tu quis es qui respondes deo &c. Si enim causas quaestio-

Rom. 9. d

nis, ille qui interrogas introducit, audisset ab Apostolo: stupore forsitan torpuisset & gratia sensisset inutilem. Quia est & donum, quod non profit ei cui datum est, iuxta eundem Apostolum. Hebraei hoc mandatum, id est: Noli esse iustus multum: super Saule interpretantur: qui Agag misertus est, quem dominus iusserat occidi. Sed & ille de euangelio seruus cui ignouerat dominus, & ipse cōseruo noluit ignorare: huic potest uersiculo coaptari,

I. Reg. 15. c

Matt. 18. c

quod fuerit iustus multum. ¶ Ne impie agas multum: & noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo. Cum dominus loquatur: Nolo mortem peccatoris: sed tantum ut reuertatur & uiuat: & semel peccasse sufficiat: debemus nos erigere post ruinam. Si enim iuxta eos qui de physicis disputant: nouit hirundo pullos de succo oculare chelidonia: & dictatum capreae appetunt uulnerata: cur nos ignoremus medicinam poenitentiae propositam esse peccantibus? Quod autem ait: Ne moriaris in tempore non tuo: Scimus Chore & Dathan, & Abiron propter seditionem aduersum Moysen & Aaron, repentino terrae hiatu deuoratos, & ad emendationem malorum, ante diem iudicii etiam in hac uita plurimos iudicatos. Quod dicit ergo, tale est: Noli peccatis addere peccata: ne prouoces deum etiam hic tibi inferre iudicium. ¶ Bonum est retinere iustum. Et quidem ab hoc ne dimittas manum tuam: quoniam qui timet deum, egredietur ad omnia. Bonum est iustis benefacere, sed & peccatoribus benefacere, non iniustum est. Bonum est domesticos fidei sustentare, sed & omni petenti tribuere praeceptum est. Timens quippe deum & imitator conditoris sui qui pluit super iustos & iniustos, absque respectu personarum omnibus benefacere festinat. Aliter: Quia uita haec miserabilis diuersis quotidie uariatur euentibus tam ad aduersa, quam ad prospera, iusti animus praeparatur, & poscat domini misericordiam: ut quodcumque euenerit librata mente sustentet. Qui enim timet deum, nec prosperis eleuatur, nec opprimitur aduersis. ¶ Sapientia confortabit sapientem super decem potestatem habentes qui sunt in ciuitate: quia non est homo iustus in terra, qui faciat bonum & non peccet. Propterea sapientia confortat iustum, & omnium principum ciuitatis super eum excedit auxilium: quia quamuis aliquis iustus sit: tamen dum in hac carne est constitutus, subiectus est uitijs, atque peccatis, & maiore praesidio indiget. Aliter: Decem qui potestatem habent, & in urbe consistunt: angeli sunt: qui ad perfectum numerum peruenere denarium, auxiliantur

D

Ezech. 33. e

Num. 16. e

A xiliantur humano generi, Sed si quis consideret omnia auxilia, maius est auxilium sapientiae, id est domini nostri Iesu Christi. Postquam enim dixerunt angeli: Curaui mus Babylonem, & non est sanata: relinquamus eam, & abeat unusquisque in terram suam: tunc magister medicorum ipse descendit, &

Hier. 51. d resperos nos sanguine, & peccatorum maledentes cruore quominem substantiam nostram expendere in medicos, tactu simbrae suae sanauit. Sanaui autem in ciuitate, hoc est in mundo isto & confortabit sapientem, siue (ut Lxx. traustulerunt) adiuuabit. Omni enim qui habet, dabitur ei & adicietur. Quia autem indiguit homo positus in peccatis, & infixus in limo profundi peccati, maiore auxilio: idcirco uenit ipsa sapientia. Aliter supra dixerat, & domesticis & alienis bene esse faciendum. Poterat ergo aliquis respondere: Si omnibus beneficare uoluero, non habeo unde faciam. Nec potest iustus tantas habere diuitias, quae solent magis peccatoribus abundare: Propterea nunc ait: Quos non potes opibus, consilio adiuua: solatio forte. Plus enim potes in angustia constituto praestare sapientiam, quam quilibet maximae potestatis. Et hoc ipsum cum prudentia facito. Grandis quippe liber iusticiae est: & cui & quantum, & quam diu & quali uel in re uel in consilio tribuere.

B unde faciam. Nec potest iustus tantas habere diuitias, quae solent magis peccatoribus abundare: Propterea nunc ait: Quos non potes opibus, consilio adiuua: solatio forte. Plus enim potes in angustia constituto praestare sapientiam, quam quilibet maximae potestatis. Et hoc ipsum cum prudentia facito. Grandis quippe liber iusticiae est: & cui & quantum, & quam diu & quali uel in re uel in consilio tribuere.

a ¶ Et quidem in omnes sermones quos loquitur impij, ne dederis cor tuum &c.] Fac quae praecepta sunt tibi: & sapientiae auxilio confortatus, uel ad bona, uel ad mala prepara cor tuum: & non cures quid de te loquatur inimici, qualis foris opinio sit. Quomodo enim prudentis uiri est, murmurantem famulum non audire, nec curiose aurem apponere, quid de se loquatur absente: si enim hoc fecerit, semper in tribulatione erit, & ad mullitatio nem serui iracundia commouebitur: sic & sapientis hominis est sapientiam prauam sequi, & uanos non considerare rumores. Sed & alio exemplo docet penitus non curandum iusto homini quid homines loquantur, dicens. Quomodo nouit conscientia tua quod tu de multis locutus es, & saepe alijs detraxisti: sic & alijs debes ignoscere detrahentibus. Et simul docet non facile iudicandum, & habentem trabem in oculo, de festuca alterius non loquendum.

b ¶ Omnia haec tentauit in sapientia, & dixi: Sapiens efficiat &c.] Dicit se, ut Regnorum quoque testatur libri, ultra omnes homines quassisse sapientiam, & tentasse ad finem illius peruenire. Sed quanto plus quassierit, tanto minus

repperisse, & in mediam dimersum caliginem, tenebris ignorantiae circumdatum. Aliter uir qui eruditus fuerit in scripturis: quanto plus scire coeperit, tanto ei in his quotidie oritur maior obscuritas. Aliter contemplatio sapientiae in hac uita in speculo uidetur & in imagine:

tauit sapientem: super decem principes ciuitatis. Non est enim homo iustus in terra: qui faciat bonum, & non peccet. Sed & cunctis sermonibus qui dicuntur, ne accommodes cor tuum: ne forte audias seruum maledicentem tibi. Scit enim conscientia tua: quia & tu crebro maledixisti alijs. Cuncta tentauit in sapientia. Dixi sapiens efficiar, & ipsa longius recessit a me multo magis quam erat. Et alta profunditas: quis inueniet eam? Lustraui uniuersa animo meo: ut scirem & considerarem, & quaererem sapientiam & rationem, & ut cognoscerem impietatem stulti & errorem imprudentium. Et inueni amariorē morte mulierem, quae laqueus uenatorum est, & sagena cor eius. Vincula sunt manus illius, Qui placet deo effugiet illam: qui autem peccator est capietur ab illa.

Ecce mentem miseri amatoris inciderit, trahit eum in praecipitum nec ante pedes suos respicere patitur: sed quasi laqueus & sagena cor adolescentis innectit. Vincula sunt manus eius. Pro quo Aquila interpretatus est: Vincula sunt manus eius, quod Hebraica lingua dicitur. **אסורים ידיו** Suadere enim potest, uim facere non potest: nec ad se nolentes compellere. Iustus qui fuerit & bonus coram deo, eruetur ab ea: peccator uero captus deducetur ad mortem. Non putemus temere hanc Salomonem de omni genere mulierum protulisse sententiam: quod expertus est, loquitur. Ideo quippe offendit deum: quia captus est a mulieribus. Et haec secundum literam. Caterum iuxta intelligentiam spiritualem: aut omne generaliter peccatum, mulierem nominamus & iniquitatem, quae sub specie mulieris sedet in Zacharia super plumbi talentum: aut diabolus **πονηρος** mulierem accipimus, propter effeminatas uires: aut certe idolatriam, & ut propius accedamus, haereticorum ecclesiam, quae insipientem sensu ad se uocat, ut panes furtiuos, & aquam furtiuam, hoc est falsum sacramentum, & pollutum baptismum indoctus accipiat.

Ecce

A ¶ Ecce hoc inueni dixit Ecclesiastes, unam ad &c.] Hoc, inquit, reperi, uniuersa diligenter euertilans, quod paulatim peccando & ad unum delictum aliud apponendo, grandem nobis summam effecimus peccatorum. Hesebon quippe, quod omnes uoce consona λογισμός, transtulerunt, secun-

dum Hebræi sermo- nis ambiguitatem, & numerum possumus & summam, & ratio- nem, & cogitationem dicere. Sed & hoc ait: requirit anima mea, an recta mulier inue- niatur. Et cū uix pau- cos de uiris bonos inuenerim: ita ut de mille unum potue- rim inuenire, mulie- rem bonam omnino inuenire non potui. Omnes me em̄ ad lu- xuriam, & nō ad uir- tutē deduxerunt. Et quia appositū est cor hominum diligenter ad maliciam ab adō- leſcentia, & pene oēs offenderūt deum: in hac ruina generis hu- mani, facilius ad ca- sum est mulier. De qua poeta gētilis ait: Variū & mutabile semper fœmina. Et Apostolus: Semper,

ait discētes, & nūquam ad sciētiā ueritatis peruenien- tes. Et ne uideretur communem hominum damnare na- turam, & deum autorem mali facere, dum talium condi- tor est qui malum uitare nō possunt, argute præcauit & ait: bonos nos à deo creatos, sed quia sumus libero arbi- trio derelicti, uitio nostro ad peiora labi: dum maiora querimus, & ultra uires nostras uaria cogitamus. Ali- ter: Quotidie mecum uniuscuiusq; rei rationem ponēs, nullū inuenire cogitatū potui, qui nō cogitatōe peruer- sa extrinsecus turbaretur. In mille autē uiris inueni ho- minem, qui iuxta imaginem conditoris est conditus: & in mille non quibuslibet, sed uiris, quorum numerum mulier non potuit implere. Et in mille qui non appro- pinquauerunt ad mulierem, & propterea purissimi per- manserunt. Hæc omnia Tropologicè accipiēda. In mul- tis quippe studiosis & quotidiana meditatione sudanti- bus, uix inuenitur cogitatus purus, & uiri dignus uoca- bulo. Possumus & cogitatus pro uiris accipere, mulieres pro operibus, & dicere, quod difficile cogitatio alicuius pura inueniri queat, Opera uero quia per corpus admi- nistrantur, aliquo semper errore commixta sint. Pro eo autem quod supra sermonem Hebræum interpretantes diximus: Vnam ad unam, ut inueniatur numerus, siue summa, siue ratio, aut cogitatio: apertius interpretatus est Symmachus, unam ad unam inuenire rationem. Quod enim nos solemus absolute & neutraliter appella- re, id est, hoc quæsiui, illud qd uolui inuenire: Hebræi fœminino genere pronunciant, sicut in psalmo: Vnā pe- tij à dño, hanc requirā: pro eo qd est, unū. Ca. VIII.

Quis ita ut sapiēs, & quis nouit solutionem uerbi? Sa- piens, &c.] Supra docuerat difficile bonum hominē inueniri, & uenientem contra eliserat quæstionē, à deo bonos homines cōditos, sed spōte sua ad peccatū dela- pſos: nūc quid boni homini dederit deus quasi gloria- bundus enumerat: sapiētiā scilicet atq; rationē proui- dentia, occulta dei nosse mysteria, & arcana eius sensu

cordis intrare. Oblitq; autem de se loquitur, quod nemo ita fuerit sapiens ut ipse, & nullus sic fecerit problema- tum solutiones, & sapientia eius à cuncto laudata sit po- pulo, quæ nō solum intrinsecus latuerit, sed & in superfi- cie corporis & speculo uultus eluxerit: ultraq; omēs ho-

Ecce hoc inueni dixit Ec- clesiastes, unum & alterū: ut inuenirem rationē quā adhuc quærit anima mea, & non inueni. Virum de mille unum reperi, mulie- rē ex omnibus non inueni. Solūmodo hoc inueni: qd fecerit deus hominem re- ctum, & ipse se infinitis mi- scuerit quæstionibus. Quis talis ut sapiens est? Et quis cognouit solutionē uerbi?

Cap. VIII.

Sapientia hominis lu- ſcet in uultu eius, & po- tentissimus faciem illius commutabit. Ego os re- gis obseruo, & præcepta iuramenti dei. Ne festines

rece-

explanare, ut Pauli uerbo dicamus: Nos autem omnes reuelata facie gloriam dei contemplantes. Et psalmistæ canentis: Signatum est super nos lumen uultus tui do- mine. Sapientiam autem hic hominis non aliam esse di- cit absque sapientia dei. Quæ cum sapientia dei sit, iux- ta possibilitatem capacitatis hominis eius esse incipit qui se habere meruerit. Omnis hæreticus & falsum do- gma defendens, impudenti uultu est & odietur. Deniq; Marcion & Valentinus melioris se dicunt naturæ esse qd conditor est. Et hoc posset aliqua ex parte ferri si spem se huius rei habere contenderent & non iam possidere na- turam. c. ¶ Ego os regis custodio, & loquelam iuramē- ti dei &c.] Videtur mihi quidem præcipere iuxta Apo- stolum, regibus & potestatibus obsequendum: maxime Lxx. interpretibus imperatiuo modo dicentibus: σὺ βασιλέως φύλαξον, id est, os regis custodi. Sed ego puto de illo rege nunc dici, de quo Dauid ait: Domine in uir- tute tua latabitur rex. Et in alio loco, ut patris & filij re- gnum unum significet scriptura commemorat: Deus iu- diciū tuū regi da, & iusticiam tuā filio regis. Nō enim iudicat pater quenquā, sed omne iudiciū dedit filio.

Qui rex filius deus, patris est filius. Huius itaq; filii custo- dienda præcepta sunt: huius uoluntati parendū. Et hoc est quod in Tobia libro scribitur: Mysteriū regis absco- dere bonum est. Et præcipue monet ne tractemus qua- re deus unum quodq; præceperit, sed quodcunq; uide- rit esse mandatum, hoc pia mens hominis implere festi- net: Et sit in lege domini uoluntas eius. Quia uero Lxx. aliter transtulerunt dicentes: καὶ περὶ λόγον ὁρκου δέου καὶ σπου- δάσιν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πορεύσῃ, id est, & de uerbo iura- menti dei ne festines à facie eius ambulare: Sciendum iura- mentum dei in diuinis uoluminibus esse conscriptum. Hoc itaque iuramentum, de dei uerbo sacrum & arca- num, non debemus quibuscunq; narrare & proferre in medium & citam de eo proferre sententiam: Neque ut Moyses festines uidere faciem dei, sed tandiu sustine-

HH

donec

mines prudentiā mē- tis in facie sua pinxe- rit. Lxx. pro eo quod nos posuimus. Quis ita ut sapiens, transtu- lerunt: τίς οἶδεν σοφός: id est, quis nouit sapi- entes. Et pro eo quod nos diximus: Et for- tis faciem suam com- mutabit, posuerunt: ὁ ἀνάνδης προσώπῳ αὐτοῦ μεταστήσεται: id est, & im- pudēs uultu suo odie- tur. Et reuera cū mul- ti sint qui sapientiam repromittāt: difficile inuenitur qui discer- nere queat uirū sapiē- tem ab his qui uiden- tur esse sapientes. Et cum sint plurimi qui scripturarū occulta dicātur posse soluere: rarus est qui uerā in- ueniat solutionem. Quod autē sequitur: Sapientia hominis illu- minabit uultum eius & improbus facie sua odietur: ita possumus D

2. Cor. 3. d
Psalm. 4. b

Titim. 3. a

Psalm. 20. a

Ibid. 71. a
Ioan. 5. d

Tobie. 12. b

Psalm. 1

Exod. 33. d

A donec ipse pertranseat, & tantum eius posteriora conspicias. Necnō & illud quod sequitur: Ne stes in uerbo malo &c. super eo intelligamus qui hæreos errore prauentus est: uel super illo qui cum ecclesiæ fidem habeat, tamen peccatis uincitur ut non sit fidelis. Ne perseueres in detractioe, ne in

turpiloquio, luxuria, auaricia, libidine. Quod si perseueraueris, rex uitiorum atq; peccati diabolus operabitur perditionem in te, & faciet quodcunque uoluerit.

¶ Qui custodit mādatum &c.] Notandum quod non cognoscet uerbum malum, positum est pro eo quod est, non patitur aut non erit in eo: Siquidē & de saluatore sic scriptū est:

3. Cor. 5. d Qui nō nouerat peccatū, pro nobis peccatum fecit. Pro uerbo quoque Symmachus rem, interpretatus est dicēs: Qui custodierit mādatum, non experietur rem malam. Præcepit autem, id est, Christi conseruādum, & scire quid

& quare & quo tēpore iubeat. **¶** Quia oī. &c.] Licet diuersa eueniant, & non possit iustus scire quid ei futurum sit, nec singularum rerum causas rationesq; cognoscere: Nemo enim est cōsciū futurorū, tamēscit à deo cuncta in utilitatem hominum fieri & nō absq; eius uoluntate disponi. Est enim magna afflictio generi humano, qā ut poeta ait: nescia mens hominū fati sortisq; futura: aliud sperat, aliudq;

euenit, de altero loco expectat hostem & alterius iaculo uulneratur. Pro eo autē quod Lxx. interpretes & Theodotio dixerunt, ὅτι γνώσις τοῦ ἀνθρώπου ἔστι πολλή ἐν ἀνθρώπῳ, id est, quia scientia hominis multa super eum: in Hebræo maliciam habet non scientiam, sed quia res & da leth literæ Hebraicæ excepto paruo apice similes sunt, pro מַלְיָא legerunt מַלְיָא id est, pro malicia, scientiā. Hoc melius sciet qui eiusdem linguæ habuerit noticiā. Illud quoq; quod in fine horū uersū scriptū est: Quia nescit quod factum sit, & quid futurum sit post eū, quis annuntiabit ei: de uerbo ad uerbum nunc ex sermone Hebræo transtulimus, ut esse sensum alterum nouerimus: quod scilicet nec ea quæ præterierunt scire possumus, nec ea quæ futura sunt, ita ut sunt futura cognoscere. **c** ¶ Non est homo potestatem habens in spiritum, ut prohibeat spiritum & non est potens &c.] Non est in potestate anima nostra ne auferatur à nobis, & egredien

à facie eius abire, & ne stes in uerbo malo, quoniam omne quod uoluerit faciet. Sicut dixerit rex potestatem habet: & quis dicet ei, quid facis? Qui custodit mādatum nō cognoscet uerbum malum, & tēpus & iudiciū cognoscit cor sapientis. Quia omni negotio est tempus & iudiciū. Afflictio quippe hominis multa super eum: quia nescit quod futurum est, si cut enim erit quis annuntiabit ei? Nō est homo potestatem habens in spiritum ut prohibeat spiritum, & non est potens in die mortis, & non est emissio in die belli, & nō saluabit impietas habentem se. Omnia hæc uidi, & dēdī cor meum in omne opus quod factum est sub sole, & dominat⁹ est homo homini ut affligeret eum. Et tunc uidi impios sepultos, & uenerunt: & de loco sancto egressi sunt, & laudati sunt in ciuitate, quia sic fecerūt, sed & hoc uanitas & præsumptio spiritus

tem ad imperium domini spiritū prohibere. Nihil prodest ora concludere & uitam retinere fugiētem. Cumq; interitus, inimicus uitæ nostræ & hostis aduenerit, inducias accipere non possumus. Nec reges quondam in seculo & omnia nostra impietate uastantes, obuias morti

recedere à facie eius, neq; permanes in opere malo: quia omne quod uoluerit faciet, & sermo illius potestatem plen⁹ est. Nec dicere ei quisquam potest, quare ita facis? Qui custodit præceptum, non experietur quicquam mali. Tempus & responsionem cor sapientis intelligit. Omni negotio tempus est & oportunitas, & multa hominis afflictio: quia ignorat præterita, & futura nullo scire potest nūcio. Non est in hominis potestate prohibere spiritum, nec habet potestatem in die mortis, nec finitur quiescere ingruente bello, neque saluabit impietas impium. Omnia hæc consideraui, dedi cor meum in cunctis operibus quæ fiunt sub sole. Interdum dominatur homo homini in malum suum. Vidi impios sepultos qui etiam cum adhuc uiuerent: in loco sancto erant, & laudabantur in ciuitate quasi iustorum operum. Sed & hoc uanitas est

homo accepit in hominis potestatem, ut quoscūq; uult affligat atq; condemnet. Cum itaq; mentem meam ad hæc intuenda dirigerem: uidi impios cum tali opinione mortuos & sic sepultos, ut sancti aestimarentur in terra: qui & cum uiuerent putabantur digni esse ecclesiæ principes, & templo dei: & insuper ambulantes tumidi, laudabantur in malis suis. Sicut scriptum est: Laudatur enim peccator in desideriis animæ suæ, & qui iniqua gerit benedicitur. Hoc autem propterea euenit: quia nemo peccantibus episcopis audet contradicere: nec statim deus scelus ulciscitur, sed differt pœnam dum expectat pœnitentiam. Peccatores autem, quia non statim arguti atq; correpti sunt, putantes nequaquam futurum esse iudiciū, in scelere perseuerant. Possumus hoc testimonium accipere aduersus episcopos, qui acceperunt in ecclesiā potestatem, & scādalizant eos magis quos docere & ad meliora debuerant incitare. Hi frequenter post mortem

ferre manus, sed in cinerem terramq; soluemur. Non est ergo lugendū si futura scire non possumus, & saepe ab iniquis potiorib. opprimamur, cum morte omnia finiantur, & superbus & potens qui cuncta populatus est, nō ualeat animam suam retinere cum rapitur.

Aliter: Spiritus qui uniuersa dispēsat nō potest à quoquam hominum prohiberi & leges accipere spirandi, de quo & supra dictum est: Gyrās gyRANDO uadit spiritus. In die mortis non sumus potentes: in die enim uitæ facile uitatur inimicus. Similiter qui in bello est, & dei pacem nō habet, quæ superat omnem intellectum: non habebit emissionem, de qua sponsa dicitur: Emissiones tuæ paradisus malorum granatorum cum fructu pomorū. Et quia impietas nō saluabit habentem se: pietas è regione saluabit. Potest impietas diabolus appellari, & pietas dominus noster Iesus Christus. **d** ¶ Omnia hæc uidi & dedi cor meum in omne opus quod factum est sub sole &c.] Dedi, inquit, cor meum ut omne quod sub sole geritur inuener, & hoc uel maxie, quod

supra

D

Cant. 4. d

psal. 94

A mortem laudantur in ecclesia, & beati in his quæ non probabiliter fecerant publice siue à successoribus siue à populis prædicantur. Et hoc itaq; uanum est, quia non ut egerunt sic audiunt: nec statim corripuntur in peccato suo. Nemo quippe audet accusare maiorem: propter ea quasi sancti & beati & in præceptis domini ambulantes, augent peccata peccatis. Difficilis est accusatio in episcopum. Si enim peccauerit, non creditur: & si conuictus fuerit, non puniatur. **a** ¶ Quia peccator &c.] Ex eo quod peccanti plurimum, hoc quippe significat centies, dat deus locum poenitentiae, non eum statim punit in scelere, sed expectat ut conuertatur ab iniquitate sua: Ego intelligo quàm benignus & misericors super eos futurus sit deus, qui habet timorem eius, & ad uerbum illius contremiscunt. Symmachus hunc locum ita transulit: Peccator enim malus mortuus est longa ætate concessa ei. Porro ego scio quia erit bene timentibus deum qui

timuerunt à facie eius. Bonum uero non erit iniquo, neque longo superbit tempore, quia non timuit à facie dei. Et quia manifestum est quid iste transulerit: hoc dicendum est quod uerbum Hebraicum **רַבָּא** quod Septuaginta **ἀνὴρ τίμω**, id est, ex tunc, transulerunt, & nos centies posuimus: Aquila & Symmachus & Theodotus, mortuus est interpretati sunt: ut si quis peccauit & fecit malum mortuus est, in eo enim quod peccauit, statim mortuus est. Si autem iuxta Lxx. interpretes pro eo quod est, mortuus est, legimus, ex tunc, iuxta quosdam hic erit sensus: Peccator non tunc primum peccat quando uidetur facere peccatum, sed iam ante peccauit. Ab alienati sunt enim peccatores à uulua, errauerunt à uentre, & quarunt hoc quod sequitur: locuti sunt falsa: quomodo possit exponi, simplex enim intelligentia habere consequentiam non uidetur. Paruos peccatores statim ut de uulua electi sunt mendacium loqui. **b** ¶ Et bonum non sit impio &c.] Imprecatur male his qui non habent timorem dei: & optat ne diu differantur à poena, sed statim morte subtrahi, cruciatus recipiant quos merentur. Simile quid & Apostolus loquitur: Utinam prædicantur qui uos conturbant. Et alibi: Alexander ærarius multa mala mihi ostendit, reddat illi dominus secundum opera eius. Quæ quomodo clementer dicta sunt requirendum est. Hæc iuxta sensum Hebraici ueritatem. Si quis uero Lxx. interpretes sequitur: qui quasi ab alio sensu incipientes dixerunt: Et ego cognosco quia erit bonum timentibus deum ut ti-

meant à facie eius: & bonum non erit impio, & non prolongabit dies in umbra, quia non est timens à facie dei: Hoc poterit dicere. Fient quidem & illa de quibus paulo ante tractaui: ego tamen manifestissime cognosco, quia bene erit his qui timent à facie dei. Vultus enim domini super fac-

psal. 55. c

tas est. Etenim quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore ullo filij hominum petrant mala. Attamen peccator ex eo quod centies facit malum & per patientiam sustentatur: ego cognoui quod erit bonum timentibus deum, qui ueretur faciē eius. Non sit bonum impio nec prolongentur dies eius, sed quasi umbra transeant qui non timent faciē domini. Et est alia uanitas, quæ sit super terram. Sunt iusti quibus mala proueniunt, quasi opera egerint impiorum: & sunt impij qui ita securi sunt, quasi iustorum facta habeant. Sed & hoc uanissimum iudico. Laudaui igitur læticiam, quod non esset homini bonum sub sole, nisi quod comederet, & biberet, atque gauderet: & hoc solum secum auferret de labore suo omnibus diebus uitæ suæ, quos dedit ei deus

ciētes mala: Et impio non erit bene: non enim timet à facie dei, & non prolongabit dies in umbra, hoc est dies uitæ suæ, qui quasi umbra uiuentibus sunt. Non enim hi qui multo tempore uiuunt, prolongant dies suos, sed qui grandes eos faciunt bonorum operum magnitudine. Unde & Iacob quasi se peccatorem confitens dicit: Parui & mali dies mei, sicut & in psalmo confitens: Dies, inquit, mei sicut umbra declinauerunt, & ego sicut fœnū aruit. Non quod longam uitam quaesierit in præsentia, in quo omne quod uiuimus breue & umbra est & imago: In imagine enim perambulat homo: sed quod de futuro timeat, ne longitudo uitæ ipsius ubi uera est uita breuietur. **c** ¶ Est uanitas &c.] Inter ceteras uanitates quæ in mundo uario feruntur euentu, etiam hoc deprehendi, quod iustis ea frequenter eueniunt quæ impijs euenire debuerant, & impijs tam feliciter in hoc mundo degunt, ut eos putes esse iustissimos. Docet exemplū euā,

Gene. 47. b

psal. 101. b

D

Luc. 16. c

gelicum diuitis purpurati & pauperis Lazari. Septuagesimus quoque secundus psalmus de hac re disputat, cur iustis interdum mala, & impijs eueniant bona. Pro eo autem quod nos posuimus: Est uanitas quæ sit super terram: Symmachus absolute transulit dicens: Est difficile cognitum quod sit super terram. Hebraei, iustos quibus eueniunt mala, & impios quibus accidunt opera iustorum, filios Aaron interpretantur & Manassen: quod illi sacrificantes perierint, & iste post tanta mala & captiuitatem in imperium restitutus sit. **d** ¶ Et laudaui ego læticiam &c.] Hoc plenius supra interpretati sumus: & nunc strictim dicimus, licet breuem & cito finiendam præferre eum uescendi & bibendi uoluptatem angustijs seculi & his quæ fieri uidentur inique in mundo, quod solum hoc homo de labore suo habere uideatur, si uel modico fruatur refrigerio. Verum hæc interpretatio ieiunantes, esurientes, sitientes atque lugentes: quos beatos in euangelio dominus uocat, si sic accipitur ut scriptum est, miseros approbabit. Et cibum itaq; & potum spiritualiter accipiamus, & super eis læticiam quā in labore uitæ nostræ uix possumus inuenire. Quod autem hæc ita sentienda sint ut diximus: demonstrat sequens uersiculus in quo ait: Dedi cor meum ut uiderem sapientiam & occupationem: quod scilicet occupent

HH 2 homi/

Gal. 5. b

2. Tim. 4. c

A homines super terrā, & diebus ac noctibus in scriptura-
rū meditatione uersentur, ita ut plerunq; pro inuesti-
gatione ueri ab oculis somnus aufugiat. **a** ¶ Quapro-
pter dedi cor &c.] Qui quærit causas rationesq; rerum:
quare hoc uel illud factum sit, & quare mundus uarijs
gubernetur euentibus:
cur alius cæcus, alius
debilis, alius uidens
nascatur & sanus, hic
paupertatē habeat, il-
le diuitias: iste sit no-
bilis, ille inglorius:
Nihil aliud proficit,
nisi in sua tñ quæstio-
ne torqueri, & dispu-
tationē pro tormēto
habere, nec tñ inueni-
re qd quærit. Et cum
hæc dixerit se cognou-
isse: tunc ignoratio-
nis habere principiū
& in p̄fundo errore
uersari: subossedit tñ
esse causas rerū oīm
& iusticiā, quare unū
quodq; sic fiat, sed in
occulto eas latere &
non posse ab homini-
bus cōprehendi.

Cap. IX.

O Mne hoc &c.] E-
tiā hūc locū Sym-
machus manifestius
interpretatus est, di-
cens: Omnia hæc ita
statui in corde meo
ut uētilarē uniuersa,
quia & iusti & sapien-
tes & opera eorum in
manu dei sunt. Et in-
super neq; amicitias
neq; inimicitias scit
homo: sed oīa coram
eis incerta, propterea
quod oīm⁹ eueniūt
similia iusto & iniu-
sto. Porro hic sensus
est: Etiā in hoc dedi
cor meū, & scire uo-
lui quos deus dilige-
ret, q̄s deus odisset, &
inueni iustorum qui-
dem opera in manu
dei esse: & tñ utrū a-
menē a deo an non,
nūc eos scire non pos-
se, & ambiguo fluctua-
re: utrū ad probatio-
nē sustineant quæ su-
stinent, an ad suppli-
ciū. In futuro igitur
scient, & in uultu eo-
rū sunt oīa, id est, an-
tecedit eos cū de uita
hac decesserint noti-
cia istius rei: quia tūc
est iudiciū, & nūc cer-
tamē. Et quicūq; ad-
uersa sustinet: utrum
per amorem dei susti-
neant, ut Iob: an per
odiū ut plurimi pec-

ei deus sub sole. Quapro-
pter dedi cor meum ut co-
gnoscerem sapientiam, &
uiderē occupationem quæ
facta est sup̄ terrā. Quia
& in die & in nocte som-
nium in oculis suis non est
uidens. Et uidi omnia ope-
ra dei: quia non poterit ho-
mo inuenire opus quod
factum est sub sole, in quo
laborauit homo ut quæ-
reret & non inueniet. Si-
quidem & si dixerit sa-
piens se cognoscere, non
poterit inuenire.

Cap. IX.

O Mne hoc dedi in
corde meo ut cōside-
rarē uniuersa: quia iusti &
sapientes, & opera eorum
in manu dñi. Et quidem
charitatē & quidē odium,
nō est cognoscens homo
omnia in facie eorum. In
omnibus euentus unus:
iusto & impio, bono &
malo, mundo & polluto,
sacrificanti & non sacrifi-
canti. Sic bonus ut pec-
cator: sic iurans sicut iu-
ramentum timens. Hōc
est pessimū in omni quod
factum est sub sole, quia
euentus unus omnibus.
Sed & cor filiorum homi-
num repletum est malicia:
& errores in corde eorum
in uita sua, & post hæc ad
mortuos. Quia quis est q
cōmunicet in omnes uiuē-
tes: Est confidentiā, quo-
niam canis uiuens meli-
or est leone mortuo, quia
uiuentes sciunt quod mo-
riantur, & mortui nesciūt
quic-

catores, nunc habet incertū. **e** ¶ In omnib. euen. &c.]
Ea quæ per se nec bona nec mala sunt, sed à sapientibus
huius seculi media nūcupant: quæ æqualiter & iustis eue-
niant & iniustis, simplices quosq; cōturbant, cur ita eue-
niant: & propterea nō putāt esse iudiciū, cum oīm rerū
in futuro discrimen
sit, & hic cōfusa sint
omnia. Quod autē ait:
Euētus est unus oīm⁹,
iusto & impio: si-
ue angustiarum siue
mortis significat eue-
tū, & idcirco nec cha-
ritatem dei eos in se
nosse nec odiū. Sacri-
ficans quoq; & nō sa-
crificans &c. quæ cō-
traria enumerata sūt,
spiritualiter accipien-
da, secundū illud: Sa-
crificiū deo spiritus
contribulatus, cor cō-
tritū & humiliaum
deus non despicies.
d ¶ Hoc est pess. &c.]
Et hoc apertius more
suo interpretatus est
Symmachus dicēs:
Sed & cor filiorū ho-
minū repletur mali-
cia & p̄ccitate iuxta
cor eorū in uita sua:
Nouissima autē eorū
ueniunt ad mortuos.
Quis enim in sempi-
ternum potest perse-
uerare uiuens? Eun-
dem autē sensum scri-
ptura repetit, de quo
paulo ante tractau-
mus: quod cū omnia
æqualiter eueniant
uniuersis, & nulla sit
in bonis sustinendis
malis uē discretio,
uel certe æquali de
hoc seculo subtraha-
mur euentu: nihilo-
minus errorib. & pro-
p̄ccitate & maliciare-
pleamur: & post hæc
omnia subito rapia-
mur interitu, nec ul-
tra possimus cū uiuē-
tib. habere cōsortiū,
Vel certe sic: Qm̄cō-
munes angustia &
iustos & iniustos pre-
munt, idcirco ad pec-
cata homines prouo-
cantur: & tamen post
oēs conatus quibus
frustra nisi sunt, dum
ignorant ad inferna
descendunt. **e** ¶ Est
confidentiā quo. &c.]
Quia supra dixerat,
cor filiorum hominū
impleri malicia & p̄-
ccitate, & post hæc
omnia morte finire:
nūc eadem cōplet &
repetit

Cap. IX.

O Mnia hæc tractaui
in corde meo, ut cu-
riose intelligerem. Sunt iu-
sti, atq; sapientes, & ope-
ra eorum in manu dei. Et
tamen nescit homo utrū
amore, an odio dignus sit,
sed omnia in futurum ser-
uantur incerta, eo quod
uniuersa æque eueniant iu-
sto, & impio, bono & ma-
lo, mundo & immūdo, im-
molanti uictimas & sacrifi-
cia contemnenti. Sicut bo-
nus, sic & peccator, ut per-
iurus, ita & ille, q uerū de-
ierat. Hoc est pessimū in-
ter oīa quæ sub sole fiunt,
quia eadē cunctis eueniūt.
Vnde & corda filiorū ho-
minū implent malitiā, &
cōtēptu in uita sua, & post
hæc ad inferos deducunt.
Nemo est q semper uiuat,
& qui huius rei habeat fi-
diciā. Melior est canis ui-
uus leone mortuo. Viuen-
tes enim sciunt se esse mo-
rituros, mortui uero nihil
noue

A repetit: donec uiuunt homines eos posse fieri iustos, post mortē uero nullam boni operis dari occasionem. Peccator enim uiuēs potest melior esse iusto mortuo, si uoluerit in eius transire uirtutes: uel certe eo qui se in malicia, potentia, procacitate iactabat & mortuus fuerit, melior potest quibus pauper esse & uilisimus. Quare: quia uiuentes, metu mortis possunt bona opera perpetrare, mortui uero nihil ualent ad id adficere quod semel secū tulere de uita, & obliuione obuoluta sunt omnia, iuxta illud quod in psalmo scriptū est: Oblitio, ni datus sum tanq̃ mortu⁹ à corde. Sed & dilectio eorū & odium & æmulatio & omne quod in seculo habere potuerunt, mortis finis aduētus: nec iuste quippe possunt agere, nec peccare, nec uirtutes adficere nec uitia. Licet quidam huic expositioni contradicant, asserentes etiam post interitum excrecere nos posse & decrecere: & in eo quod nunc ait: Et pars non erit eis adhuc in seculo in omni quod factum est sub sole: ita intelligunt, ut dicant eos in hoc seculo & sub hoc sole quem nos cernimus nullā habere communionem: habere uero sub alio seculo: de quo saluator ait. Non sum ego de hoc mundo & sub sole iusticiæ: & non excludi opinionem quā cōtendit, postquam de hoc seculo migrauerimus & offerre posse creaturas rationales & promereri. Aliter referebat mihi Hebraus uersiculum istum in quo dicitur: Melior est canis uiuēs super leonem mortuum: ita apud suos exponi: utiliore esse quāuis indoctum, & eum qui adhuc uiuat & doceat, præceptore perfecto qui iam mortuus est. Verbi causa: ut canem intelligeret unum quemlibet de pluribus præceptorem: & leonem Moysē aut alium quemlibet prophetarū. Sed quia nobis hæc expositio non placet, ad maiora tendamus: Et Chananaeam illam, cui dictum est: Fides tua te saluam fecit: canem esse iuxta euangelium dicamus. Leonem uero mortuum, circūcisionis populum, sicut Balaam propheta dicit: Ecce populus ut catulus leonis confurget: & ut leo exultans. Canis ergo uiuens nos sumus ex nationibus: leo autem mortuus, Iudæorum est populus à domino derelictus. Et melior est apud dominū iste canis uiuens quā leo ille mortuus. Nos em̃ uiuentes cognoscimus patrem & filium & spiritum sanctum: illi uero mortui nihil sciunt: neq̃ expectant aliquam repromissionem atque mercedem: sed completa est memoria eorum. Neq̃ ipsi meminerunt quæ scire debuerāt, neq̃ illorum iam dominus recordaturus est. Dilectio quoq̃ qua aliquando deum diligebant periit, & odium de quo audacter loquebantur. Nonne odiātes te domine odiui: & super inimicos tuos tabescebam? Necnon & zelus eorum iuxta quem Phinees zelatus est, & Mattathia intremuerunt poplites. Perspicuū est autē quod & pars eorū non est in seculo. Nō enim possunt dicere: Pars mea domini. **A** ¶ Vade & comede in læticia. ¶ Vsq̃ ad eū locum in quo ait: Sicut pisces qui tenentur in catione pessima, & sicut uolucres quæ captuntur in laqueo: similiter capientur filij hominum in tempore pessimo cum ceciderit super eos subito. Antequā de singulis disputemus breuiter constringenda sunt omnia, ut appareat quomul sensu cuncta dicantur. Quia in superiori capitulo fuerat prælocutus, quod postq̃ mortui fuerint homi-

nes, à corde uiuentiū excidant: & nec dilectionē quis in eos habeat nec odiū: secundū illud poeta: Nullū cum uictis certamen & æthere cassis: & quia sub sole ultra nihil possint: nūc quasi errorē humanū & cōsuetudinem qua se ad fruenda huius seculi bona inuicē hortantur in ducit: & *προσωποποιῶν* facit more rhetorū & poetarū, dicēs: O homo, quia ergo post mortem nihil es, & mors ipsa nihil est: audi consiliū meum: & dum uiuis in hac breui uita, frui uoluptate: utere dapibus: uino curas opprime & intellige quoniam à deo nobis donata sunt ad utendū. Can didis uestibus ornatus incede, unguētis spiret caput tuū: quæcunq̃ tibi placuerit forminarū, eius gaude cōplexu: uanam hanc & breuē uitam, uana & breui uoluptate percurrere. Nihil em̃ extra hæc habebis amplius, quā frui quodcūq̃ delectare potest: festinus carpe ne pereat. Neq̃ enim friuola debes formidare commenta, quod singulorū operū uel bonorum uel malorū apud inferos tibi reddēda est ratio. Non est em̃ in morte aliqua sapientia, nullus post dissolutionem uitæ huius sensus. Et hæc, inquit, aliquis loquat̃ Epicurus, & Aristippus & Cyrenaici & ceteri pecudes philosophorum. Ego autē mecū diligenter retractans, inuenio nō, ut quidā æstimant male, oīa fortuito geri, & uariā in rebus humanis fortunā ludere, sed cūcta iudicio dei fieri. Neq̃ em̃ uelox pedibus, suū debet cursum putare si currat. Neq̃ fortis in suo confidat robore, nec sapiens diuitias & opes æstimet prudentia cōgregari, nec eloquēs & doctus per eloquentiā & doctrinā apud populum inuenire se posse gratiā, sed oīa deo fieri disponēte. Et nisi ille suo cūcta arbitrio rexit, & edificauerit domū, inuauā laborāt q̃ edificāt eā. Nisi ille custodierit ciuitatē, inuauā uigilant, qui custodiunt eā. Non est itaq̃, ut illi putant unus euentus & incertus uitæ huius status, quia qñ non æstimant, repentina morte subducti ad iudiciū ueniunt. Et qñ pisces hamo capiunt & retibus: & aues per aerē libera laqueo dñi nesciunt alligantē, sic & hoies pro merito suo ad æterna supplicia deducuntur, cū repente mors uenerit & iudiciū in eos q̃ putabant incerto statu omnia uolutari. Hæc iuxta eū sensum quo breuiter uoluimus uniuersa cōprehendere: nunc quasi nō ex alterius, sed ex sua psona loquat̃ interpretāda sunt singula. Vade comede in læticia panē tuū &c. Quia didicisti qd morte omnia finiant, & in inferno nō sit poenitentia: nec aliqs ad uirtutes recursus, dum in isto seculo es, festina, contende agere poenitentiā, dum habes tēpus labora. Libenter em̃ suscipit deus poenitentē. Aliter. Simpliciter intellectu pdest, iuxta illud: Siue manducetis, siue bibatis, siue aliqd faciat, omnia in nomine dñi facite. Et in alio loco: Cum consilio uinū bibe. Non em̃ habet uerā læticiā & cor bonū qui creaturis supra modum abutiē. Melius autē est sic sentire. Cuius placuerunt opa coram deo, nequaq̃ indigere poterit uero pane & uino, quod calcatur est de uinea Sorech. Dato nobis itaq̃ præcepto quod dicit: Desiderasti sapientiā, serua mandata, & dñs ministrabit tibi eā, & seruemus mandata, & panem & uinū spiritualia inuenire poterimus. Qui autē mandata non seruat, & in panis & uini abundantia gloriā, dicitur ei per Esaiam: Ne dicas etiam cognosco eā, neq̃ cognouisti, neq̃ scis, neque à principio aperuit tibi aures:

HH 3 Scio

Psal. 126

1. Cor. 10. 2

1. Tim. 5. d

Hier. 2. d
Proec. 7. 4

Esa. 48. b

A Scio enim quia continens continens. Porro quod in Lxx. interpretibus dicitur: *Αὐτοὶ γὰρ ἐν ὑποπόνοι τοῦ ἀπτοῦ σου καὶ τῆς ἐν καρδίᾳ ἀγαθῆς οἰκίας σου*: id est. Veni comede in læticia panem tuum, & bibe in corde bono uinum tuum: Eius ecclesiastæ uox est, qui in euangelio loquitur: Qui sitit ueniat ad me &

Ioan. 7. f

Proverb. 9. a

bibat. Et in Proverb. 9. a. *¶* In omni tempore sint uestimenta tua &c. *¶* Ha beto, inquit, corpus mundum & esto misericors. Vel ita. Non sit tempus in quo candida non habeas uestimenta, caue ne quando polutis uestibus induaris. Populus quippe peccator in uestibus fuscis luxisse describitur. Tu autem induere lucem & non maledictionem quæ super Iudam scripta est: Induas maledictionem sicut uestimentum. Induere uiscera misericordiae, benignitatis, humilitatis, mansuetudinis, patientiae. Et cum expositus fueris ueterem hominem cum operibus eius, induere nouum qui renouatur de die in diem. Quod autem ait:

psal. 108. c
col. 3. b

B *¶* Et oleum de capite tuo &c. *¶* Sciendum naturam hanc esse olei, ut & lumen alat & seforum resoluat laborem. Est oleum saluta-

psal. 44. b

re & spirituale, oleum exultationis, de quo scribitur: Propterea unxit te deus deus tuus oleo exultationis par-
ticipibus tuis. Hoc oleo uultus noster exhilarandus est. Hoc ieiunantes ad unguendum caput habent, quod peccatores habere non possunt, quibus dicitur: Non est mala gma imponere, neque oleum, neque alligaturas. Habent autem oleum contrarium, quod uir iustus detestatur, dicens: Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Hoc oleum heretici habent, & eo cupiunt deceptorum capita perfundere. *¶* Vide uitam cum muliere &c. *¶* Sapientiam sequere & scientiam scripturarum, & hanc tibi in coniugium copula, de qua in Proverb. 4. dicitur: Ama illam & seruabit te, amplexare illam & circumdabit te. Dies autem uanitatis, dies huius seculi nequa significant. De quo & Apostolus non tacet. Quod autem ait: Vide uitam cum muliere

isa. 1. a

Proverb. 4. d

epb. 5. d

quam dilexisti: ambigue dictum est, siue uide & contem-
plare uitam & ipse & uxor tua tecum, non enim poteris sine tali uxore solus uidere uitam. Siue utrumque considera, & uide uitam, & mulierem diebus uanitatis tuæ. Et pulchre præcipit, ut in diebus uanitatis nostræ, ueram uitam cum sapientia uxore quæramus. Hæc enim pars nostra est, & hic laboris fructus, si in hac uita umbratili uitam ueram inuenire ualeamus. *¶* Omnia quæ inuenit &c. *¶* Fac quod cuncti nunc potes & labora: quia cum ad infernum descenderis, locus non erit poenitentiae. Huic quid simile à saluatore præcipitur: Operamini dum dies est, ueniet enim nemo qui poterit operari. Quod autem ait: In inferno quod tu uadis illuc, Nota ut Samuelem quoque uere in inferno credas fuisse: & ante aduentum Christi, quauis sanctos, omnes inferni lege detentos. Porro quod sancti post re-

ioan. 9. a

surrectionem domini nequaquam teneantur inferno, testatur Apostolus dicens: Melius est dissolui & esse cum Christo. Qui autem cum Christo est, utique non tenetur in inferno. *¶* Conuertere me &c. *¶* Qui uinctus est cõpedibus ferreis, & grauibus plumbi nexibus prægrauatur: Iniqui-

psal. 137. a

zacho. 5. a

psal. 37. a

2. Tim. 4. b

Hier. 6. a

Tim. 6. b

1. cor. 4. b

Proverb. 1. b

1. cor. 15. b

Rom. 9. a

matth. 13. f

tas enim sedet super plumbeum talerum. Et in psalmo loquitur: Sicut onus graue grauata sunt super me: non est aptus ad cursum illum, de quo dicitur: Cursum consummaui, fidem seruauimus. Qui autem leuis est, & anima illius non grauat, nihilominus & ipse absque adiutore deo ad calcem non potest peruenire. Sed & cum prælium fuerit aduersus contrarias potestates, de quo scriptum est: Sanctifica te bellum: licet robustus, tamen propriis uiribus uincere non ualebit. Perfectus quoque in filiis hominum & sapiens, uiuentem parum atque coelestem habere non poterit, nisi per sapientiam cohortantem: Venite comedite panes meos. Et quoniam non desunt diuitiae, de quibus Apostolus ait: Diuites fieri in operibus bonis. Et alibi: Diuites facti estis in omni sermone & in omni scientia:

Sciendum prudentem uirum has non posse diuitias congregare, nisi eas à domino acceperit, cuius ipsæ diuitiae sunt. De quibus & alibi dictum est: Redemptio animæ uiri, propriæ diuitiæ. Gratia quoque nisi scientiâ comitata fuerit, & concessa à deo, quauis eruditus uir, eam non poterit inuenire. Quod Paulus sciens: Plus, inquit, omnibus illis laboraui: non autem ego, sed gratia dei quæ mecum est. Et iterum: Gratia eius non fuit uacua in me. Et ad extremum nescitur ab homine quando tempus adueniat in quo uariis euentus & finis omnium subsequatur. Hæc secundum *ἀναγκήν*. Cæterum ut simplicius disseramus: Epistola ad Romanos huic loco congruit, quia non uolentis neque currentis, sed miserentis dei sit. Quod autem ait: Non est sapientibus panis, multorum quotidie probatur exemplo, qui cum sapientissimi sint, necessariis indigent. Et illud: Non est scientibus gratia. Videas enim in ecclesia imperitissimos quoque florere, & quia nutritur frontis audaciam, & uolubilitatem linguæ consecuti sunt: dum non recogitant quid loquantur, prudentes se & eruditos arbitrantur, maxime si fauorem uulgi habuerint, qui magis dictis leuioribus delectatur & commouetur: Et e contrario eruditum uirum latere in obscuro, persecutiones pati, & non solum in populo gratiam non habere, sed inopia & egestate tabescere. Hæc autem sunt, quia incerto statu feruntur omnia: & non est in presenti retributio meritorum, sed in futuro. *¶* Et quidem nescit homo tempus &c. *¶* Iam & supra diximus, quod dum nesciunt homines, eis aut angustia ueniant aut interitus. Porro secundum Allegoriam est sciendum, regnum cælorum simile esse saginæ missæ in mari. E contrario habet

re sage

A re sagem hareticos per qua pisces capiant ad interi-
tū. Sagena eorum, est sermo affabilis, blādum eloquiū,
simulata aut coacta ieiunia, uestis humilis, uirtutū imita-
tio. Quod si coeperint de superiorib. disputare, & in sub-
lime leuare os suū, & dei altitudines quærere, laqueū po-
nūt in excelsis. Quo
igitur pisces & uolu-
cres cito capiuntur à
tali sagena & istius-
modi laqueo, sic cū
multiplicata fuerit in-
iquitas & refrixerit
charitas multorum:
& signa facta fue-
rint atq; portenta, ita
ut seducantur si pos-
sibile est etiam electi.
Sciēdum est ecclesia/
sticos quosque uiros,
qui filij hominū ap-
pellantur & sunt mo-
dicæ fidei, cito posse
corruere. Notādum
etiam quod per totū
librum ubicunq; di-
citur, filij hominum,
in Hebræo habet
אֲדָמָה id est, fi-
lij hominis, hoc est fi-
lij Adam. Et omnis pe-
nē scriptura hoc idio-
mate plena est, uni-
uersum genus homi-
num, Adam filios uo-
cās. **a** ¶ Sed & hāc
uidi sapiē. &c.] Alijs
omnia incerta dicen-
tibus, & iustū ab iniu-
sto nihil amplius ha-
bere: ego sapientiam
etiam in hoc maxi-
mam comprobaui,
quod crebrius eue-
nit ut parua sit ciui-
tas & habitatores
pauci in ea: & innu-
merabilium hostium
cingatur exercitu, &
ab obsidione & fame
populus intus nece-
tur, & repente contra
omnium suspiciōē
inueniri uirum humi-

nescit homo tempus suū,
quasi pisces qui retinentur
in retiaculo malo, & sicut
uolucres quæ colligantur
in laqueos: similiter cor-
ruent filij hominum in tē-
pore malo, cum ceciderit
super ipsos extemplo. Sed
& hāc uidi sapientiā sub
sole, & magna est apud
me. Ciuitas parua & uiri
pauci in ea, & uenit ad eā
rex magnus & circumdedit
eam, & ædificauit aduer-
sus eā machinā magnam.
Et inuenit in ea uirum pau-
perem & sapientem: & sal-
uauit hic ciuitatē in sapien-
tia sua, & homo non recor-
datus est hominis paupe-
ris illius. Et dixi ego melio-
rem esse sapientiam super
fortitudine & sapientia
pauperis quæ despecta
est, & uerba eius quæ non
sunt audita. Verba sapien-
tium in quiete audiuntur
plusquam clamor potesta-
tē habentis in stultis. Me-
lior est sapientia super ua-
sa belli, & peccās unus per-
det bonitatem multam.

Cap.

lem & pauperē, qui habet sapientiam maiorem cunctis
diuitibus, magnis & potentibus & superbis in periculo
positis: & ad obsidionem pauentibus, cogitat & inquit
& inuenit quō à malis eruat ciuitatē. Et d' ingrata homi-
num obliuio: postq; fuerint liberati, & soluta captiuitas,
& reddita patriæ libertas, nemo meminit sapientis illius
pauperis, nemo refert gratias pro salute: sed omnes ho-
norant diuites, qui in periculo nihil subuenire potue-
rant. Aliter Hebræus hunc locū interpretatus est. Ciui-
tas parua, homo est, inquit, qui etiā apud philosophos
mundus minor uocat. Et uiri pauci in ea, mēbra de qui-
bus ipse homo contextitur. Cum aut uenerit aduersus
eam rex magnus diabolus (diabolus serpens est lubri-
cus: cuius si capiti, id est primæ suggestiōni non resisti-
tur, totus interna cordis dum non sentitur illabitur: ten-
tationum diabolicarū initia flagitia sunt, non est immis-
sor, sed incensor uitiorū. Vnde David: Tu fregisti caput
draconis) & quæsierit locū per quē possit irrumpere, in-
uenitur in ea humilis & sapiens & quietus interioris ho-

minis sensus, & eruet urbē quæ obsessā ab hostibus cin-
gebat. Cumq; homo de periculo siue persecutionis, siue
angustiarū, siue cuiuscunq; aduersæ rei atq; peccati fue-
rit erutus, homo ille exterior qui inimicus est illius pau-
peris hoīs & sapientis: non recordat interioris hominis,

homo finem suum, sed si-
cut pisces capiuntur ha-
mo, & aues laqueo com-
prehenduntur: sic capiun-
tur homines in tempore
malo, cum eis extēplo su-
peruenerit. Hanc quoque
sub sole uidi sapientiam,
& probaui maximam. Ci-
uitas parua, & pauci in
ea uiri. Venit contra eam
rex magnus, & uallauit
eam, extruxitq; munitio-
nes per gyrum, & perfe-
cta est obsidio. Inuētusq;
est in ea uir pauper & sa-
piens, & liberauit urbem
per sapientiam suam, &
nullus deinceps recorda-
tus est hominis illius pau-
peris. Et dicebam ego me-
liorem esse sapientiam for-
titudine. Quomodo ergo
sapientia pauperis contem-
pta est, & uerba eius non
sunt audita? Verba sapien-
tium audiuntur in silentio,
plus quā clamor princi-
pis inter stultos. Melior
est sapientia, quā arma
bellica, & qui in uno pecca-
uerit, multa bona perdet.

Cap.

admirentur: Ego tamen secundum omnes interpretatio-
nes magis honoro contemptam sapientiā, & uerba quæ
nullus audire dignatur. **c** ¶ Verba sapientium &c.]
Quemcunq; uideris in ecclesia declamatorem, & cum
quodam lenocinio ac uenustate uerborū excitare plau-
sus ac risus excutere, audientes in affectus laticia conci-
tare: scito signum esse insipientiæ, tā eius qui loquitur q;
eorū qui audiunt. Verba quippe sapientium in quiete
& moderato audiunt silentio: qui uero insipiens est, quā-
uis sit potens & clamorē siue suæ uocis, siue populi ha-
beat acclamantis, inter insipientes cōputabit. **d** ¶ Me-
lior est sapientia super uasa belli, & peccās unus perdet
bonitatem multam.] Nunc quoq; sapientiam præfert
fortitudini, & dicit plus eam ualere in prælijs quā ar-
ma pugnantium. Quod si unus insipiens fuerit, quā-
uis paruus & nihil sit: crebro tamen per illius stulti-
ciam, opes magnas diuitiasq; subuerit. Quia uero in He-
bræo potest legi: Et qui peccat unum, perdet bonitatem
multam, etiam sic sentiendum est: quod propter unum

nec subdit se cōsilijs
eius, sed rursus sua
fruitur libera uolun-
tate. Aliter: Parua ci-
uitas, & uiri in ea
pauci, ad compara-
tionem totius mūdi,
ecclesia est: aduersus
quam saepe cōsurgit
rex magnus diabo-
lus, non qd magnus
sit, sed quo magnum
se esse iactet: & circun-
dat eā obsidione siue
persecutionis, siue a-
lio angustiarū gene-
re. Et inuenit in ea ui-
rum pauperem & sa-
pientem, dñm Iesum **2. Cor. 8. b**
Christū, qui p nobis
paup factus est: & est
ipsa sapiētia, & ille uir
paup liberat urbem
in sapientia sua. Quo-
tiens uidemus seden-
tem leonē in insidijs
cū diuitibus, hoc est
cū senatorib. & prin-
cipibus huius seculi
& aduersus ecclesiam
molientem, pauperis
istius sapiētia corruis-
set. Cūq; pauper hic
uicerit & urbs paci-
fuerit restituta: uix ali-
quis eius meminit,
uix illius mādāta cō-
siderat: sed totos se lu-
xuriæ & uoluptatib.
concedentes quærūt
diuitias quæ in neces-
sitate non liberant.
b ¶ Et dixi ego &c.]
Quāq; nullus me-
minerit sapiētis pau-
peris illius cum lata
sint omnia, sed uniuersa
si diuitias & potentiā

HH 4 pecca-

A peccatum, multa iustitia retro pereant: & inuicem se uirtutes sequi: & qui unam habuerit, habere omnes: & qui in uno peccauerit, eum omnibus subiacere. Cap. X

M Vscæ moritura &c.] Exemplum superioris sensus dedit, in quo ait: per unum stultum multa bona subuer-

ti: quod sic malum mixtus bonis cõtaminet plurimos: quomodo muscæ si moriatur in unguento perdant odorem illius & saporem. Et quia saepe calliditatis mixta est sapientia, & habet maliciam prudentia: præcipit ut sapientiam simplicem requiram: mixtamque sit cum innocentia columbarum: prudentes simus ad bonum, simplices autem ad malum. Et est sensus. Iusto enim cõuenit habere parum simplicitatis, & propter nimiam patientiam dum ultionem reseruat deo, stultum uideri, quod statim se uindicantem sub uelamento prudentiae exercere maliciam. Ali-

Esai. 7. c ter: Muscæ quæ secudum Esaiam principatur parti fluminis Aegypti, perdunt olei suauitatem: in uno quoque credentium relinquentes immundiciam suam odorem atque uestigia.

Ab his muscis etiam princeps appellatus est dæmoniorum Beelzebub, qui interpretatur, aut idolum muscarum, aut uir muscarum, aut habens muscas. b ¶ Cor sapientis in dextera &c.] Et in euangelio præcipitur, ut nesciat sinistra quid faciat dextera sapientis. Et quando percutimur

Matth. 6. a in maxillam dexteram, non iubemur sinistram genam percutienti, sed alteram dexteram. Iustus enim sinistram in se non habet, sed totum in eo dextrum est. Et cum ad iudicandum saluator uenerit agni stabunt à dextris, hœdi uero à sinistris erunt. Et in Prouerbijs scribitur: Dextras uias nouit dñs: quæ autem peruersæ sunt, à sinistris sunt.

Matth. 25. c Qui ergo sapiens est, semper de futuro seculo cogitat quod ducit ad dextram. Qui uero insipiens est, de præfenti quod positum est in sinistra. Quæ quidē sequutus idē philosophus & Poeta, ait: Dextera quæ magni Diis sub moenia ducit, Hæc iter Elysium nobis, at læua malorum Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit. Firmianus quoque noster in præclaro institutionum suarum opere y literam meminit: & de dextris ac sinistris, hoc est de uirtutibus & uitij plenissime disputauit. Nec putemus huic

Prouer. 4. d sententiam illud esse contrarium, in quo dicitur: Ne declines in dexteram neque in sinistram: Hic enim pars dextera pro bono accipitur: ubi uero non tam dextera quam declinatio dextræ accusatur: ne plus sapiamus quam sapere nos necesse est: quia uirtutes in medio sunt, & nimietas omnis in uitio est. Sequentis autem uersiculi in quo ait: Sed & in uia cum stultus ambulat, cor eius indiget & dicit: omnis insipientia est siue insipiens, hic est sensus: Stultus ut ipse peccat, sperat omnes peccare similiter, atque ex suo ingenio uniuersos iudicat. Denique Symmachus ita interpretatus est: Sed & in uia stultus cum ambulat, ipse insipiens, suspicatur de omnibus, quia stulti sunt. Lxx uero alium sentire sensum quo diceret: Omnia quæ insipiens cogitat esse

uanissima. c ¶ Si spiritus &c.] Principem mundi istius & rectorē tenebrarum harum, & operantē in filiis diffidentiae, cuius & Apostolus meminit, nunc scriptura significat. Quod si in cor nostrum ascenderit, & animus malæ cogitationis uulnus acceperit, non debemus locum ultro tribuere, sed

Cap. X
M Vscæ morientes per dunt suauitatem unguenti. Preciosior est auro sapientia. Paruaque gloria, ad tempus stultitia. Cor sapientis in dextera eius, & cor stulti in sinistra illius. Sed & in uia stultus ambulans, cum ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat. Si spiritus potestatem habetis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris, quia curatio faciet cessare peccata maxima. Est malum, quod uidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie principis: Positum stultum in dignitate sublimi, & diuites sedere deorsum. Vidi seruos in equis, & principes

co tale nescio quid suspicatus est. Si aliquā in mundo acceperis dignitatem, & ordinatus fueris maior in populis: non li relinquere priora opera tua, & antiquarum uirtutum ne incipias obliuisci, laboremque pristinum non habere: quia peccatorum tuorum remedium ex cõuersatione bona nascitur & non ex tumēti & superflua dignitate. d ¶ Est malum &c.] Pro eo quod nos posuimus, quasi ignorantia egrediens à facie potētis: Aquila & Theodotio & Lxx. interpretati sunt: ὡς ἀνοήτως ἐξῆλθεν ἀπὸ προσώπου τοῦ ἡγεμῶνος: id est, quasi non spontaneum exiit à facie potestatem habentis. Cui subnectens Symmachus ait: Positum stultum in sublimitate magna: diuites autem sedere humiles. Et hanc ergo iniquitatem se in seculo perpexisse cõmemorat: quod uideatur iniustum esse dei iudicium: & siue per ignorationem siue absque eius fieri uoluntate: ut uel in mundi potestatibus, uel in ecclesiæ principatu, sedeant hi qui diuites sunt in sermone atque sapientia: diuites etiā in operibus bonis, ignobiles sedeant, & imprudens quisque in ecclesiæ principatum teneat. Hoc autē fieri à uultu eius, qui in seculo habet potestatem, ut potentes quosque & doctos uiros premat, nec eos in populis apparere permittat. Illos uero quos scit imprudētes esse, in ecclesijs faciat esse maiores, ut cæci à cæcis ducantur in foueam. In hunc sensum facit & illud quod sequitur: Vidi seruos sedere super equos, & principes quasi seruos super terram: Quod hi qui serui sunt uitiorum atque peccati: siue tam humiles, ut serui ab hominibus cõputentur, subita à diabolo dignitate per flagitia publica sublimentur: quos uulgo lubricos appellat: magister autē nobilis quisque & prudens, paupertate oppressus, gradiatur itinere officioque seruorum. Hebraus potētem & principem, à cuius facie ignoratio uideatur egredi, deum exposuit: quod putet homines in hac uita inæqualitate rerum, illum non iuste & ut æquum est iudicare. Porro alij cum superioribus

pugnare cõtra cogitationē pessimā & liberari à peccato maximo: nescit cogitationē opere compleamus: quia aliud est cogitatione aliud opere peccare. De quo grati peccato & i psalmo scribit: Si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero & emundabor à delicto maximo. Symmachus uerbum Hebraicum *ἁγνός* quod omnes *ἁγνός*: hoc est sanitatem uel curationē similiter trāstulerunt: interpretatur est ad sēsū, & ait: Si spiritus principis irruerit tibi, de loco tuo ne recedas: quia pudicitia cõprimit peccata magna: id est, si titillauerit mētē tuā diabolus & te ad libidinē cõcitrauerit: ne sequaris cogitationē pessimā & blādentē uoluptatē, sed sta fortis & rigidus frigore castitatis flammam uoluptatis extinguere. Hebraus in hoc loco

Ariorib. æstimant esse iungendū: Vt ipse sit potens, de quo ante hos uersus dicitur: Si spiritus habētis potestātē ascēderit sup te, locū tuū ne dimiseris. Nō simus itaq; tristes, si in hoc seculo humiles esse uideamur: sciētēs à facie diaboli stultos subleuari, & diuites deijci: seruos insignia habere dñorū, & princi-

pes seruorū ingredi uilitate. Notādū autē qd & hic equus in bonā partem accipitur, ut ibi: Et equitatio tua salus. **a** ¶ Qui fodit foueam, in ipsam &c.] Ex parte simplex, & ex parte mysticus intellectus est. Siquidē & alibi ipse Salomon ait: Qui statuet laqueum, capietur in illo. Et in psalmo septimo: Lacū aperuit, & effodit eum, & incidit in foueā quam fecit. Serpis autē maceriatq; euulsio, ecclesiastica dogmata sunt, & institutio ab apostolis pphetisq; fūdata: quæ qui dissoluerit & uoluerit præterire: in eo ipso quo negligit, à serpēte percutit. De q; serpēte & in Amos scriptū est: Si descenderit in infernū mandabo serpenti & mordebit eos. **b** ¶ Qui subtrahit lapidē, &c.] Voluunt & in Zacharia sancti lapides super terrā. Nō enim firma in ea statione consistunt, sed prætereunt: & semper ad al-

Labor tiora nitentes, hinc abire festinant. De his uiuis lapidib. & in Apocalypsi, urbs saluatoris extruitur: & ecclesiam ædificari Apostolus non racet. Si quis ergo hæretica arte peruersus de ecclesiæ ædificio istos abstulerit lapides: unde & signanter Aquila & Symmachus pro eo quod nos posuimus: Qui subtrahit lapides, dolebit in eis, dixerunt: Qui trāffert lapides, dilacerabitur in eis: postea tormenta patietur. Quia uero absolute scriptura ait: Qui subtrahit lapides, siue qui transfert lapides, & non adiecit, bonos siue malos: propterea & econtrario intelligēdū, quod ecclesiasticus uir, episcopus uidelicet & presbyter: si iuxta mandatū Leuitici, de leprosa domo lapidem abstulerit, in cinerem & puluerē conterēdum: dolebit in eo ipso quod de ecclesiā Christi lapidē auferre cogitur: dicens secundū Apostolum: Flere cum flentibus, lugere cum lugētib. Et: Quis infirmatur, & ego nō infirmor: quis scādalizatur, & ego non uror: Ligna quoq; scindēs, periclitabitur in eis. Hæretici ligna infructuosa sunt, & saltus absq; utilitate pomorū. Vnde & in tēplo dei prohibetur plantari nemus: & uana foliorum, id est uerborum tātum sonantiū spernuntur umbracula. Quamuis igitur sit prudens & doctus uir, qui gladio sermonis sui hæc ligna conscindat: periclitabitur in eis, nisi diligēter attenderit: maxime si ei quod sequitur, acciderit. Si retusum fuerit ferrū, & faciem eius turbauerit: id est si disputatio eius infirmior fuerit inuenta, nec acumen habuerit ingentē, quo contraria quæq; defecet, sed principale cordis eius hebetetur, in partem transibit aduersam, & con-

firmabit eum fortitudo peruersa. Hoc em̄ est quod Lxx. interpretes transtulerūt: Et fortitudine confortabitur: & superflua roboratus sapientia, incipiet, inquit, fortitudinem habere, & sapientiam quæ superflua est, & non adiuuat possidentē. **c** ¶ Si retusum fuerit &c.] Si se, inquit,

principes ambulantes super terram, quasi seruos. Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui dissipat serpētem, mordebit eum coluber. Qui transfert lapides affligetur in eis: & qui scindit ligna, uulnerabitur ab eis. Si retusum fuerit ferrū, & hoc non ut prius, sed hebetatū fuerit, multo labore exacuetur, & post industriā sequetur sapientia. Si mordeat serpēs in silentio, nihil eo minus habet, qui occulte detrahit. Verba oris sapientis gratia, & labia insipientis præcipitabunt eum. Initium uerborum stulti insipientia, & nouissimum oris eius error pessimus. Et stultus multiplicat uerba. Ignorat homo quid sit, quod factum est: & quod futurum est post eum, quis annuntiabit ei?

Labor accipiat sapientiā. **d** ¶ Si momorderit serpēs in silentio, &c.] Simplex hic sensus est: Serpens & detractor, æquales sunt. Quomō enim ille occulte mordens, uenenum inserit: sic iste clam detrahēs, uirus pectoris sui infundit in fratrem, & nihil habet à serpente amplius. Cum enim lingua hominis ad benedicendū deum, & ædificationem proximi sit creata, ille eam serpenti æqualē facit: dum uirtutibus eius in peruersum abutitur. Aliter: Si quem serpēs diabolus occulte momorderit, & nullo cōscio eum peccati ueneno infecerit: si tacuerit qui percussus est, & non egerit pœnitentiā, nec uulnus suum fratri & magistro uoluerit confiteri, magister qui linguam habet ad curandum, facile ei prodesse non poterit. Si enim erubescat ægrotus uulnus medico confiteri quod ignorat, medicina non curat. **e** ¶ Verba oris sapientis gratia, &c.] Stultitia, si sua esset rusticitate contenta, minus aliquid haberet mali. Nunc autem contra sapientiā bellum gerit, & quicquid prudentiæ in docto uiro uiderit, zelo stimulata non recipit. Loquitur enim uir sapiēs uerba scientiæ, uerba gratiæ, quæ utilitatem possunt præbere audientibus, & aures stulti non ita suscipiunt quæ dicuntur ut dicta sunt, sed econtrario uirum prudentem supplantare conantur, & sui similē facere. Et reuera præcipitur uir sapiēs, quando in aurem loquitur imprudentis, & uerba eius in profundo (ut ita dicam) gurgite pereunt. Vnde beatus ille est, qui in aurem loquitur sapientium. **f** ¶ Initium uerborum stulti insipientia.] Adhuc ei de stulto disputatio est, cuius labia præcipitā-

aliquis uiderit per negligentia amisisse scientiam scripturarum: & acumen ingentē eius fuerit obtusum: & cōturbatus nequaquam manserit, qualis esse iam coeperat: Euenit quippe interdū, ut cū modicū scientiæ q̄s habuerit, elatus i superbia, discere desistat & legere, & paulatim ex eo qd̄ nihil ei addidit, subtrahat, & uacuū disciplinis pectus remaneat ferrūq; qd̄ acutū fuerat, hebetet: oculum em̄ & desidia q̄si quādā rubigo sapientiæ est. Si igitur quis hoc passus fuerit, nō desperet remediū sanitatis, sed uadat ad magistrū, & rursum instruat ab eo, & post laborem & industriā sudorēq; nimium, ualebit sapientiā recipere quā amiserat. Hoc est qd̄ in Hebræo significatius dicitur: Et fortitudinibus corroborabitur, id est labore & sudore, & industria, & quotidiana lectione, sapientiā cōsequetur & fortitudo ipsius habebit hunc finem, ut

A sapiētem, siue iuxta aliam interpretationē, stultū ipsum corruere faciūt. Initiū sermonis eius & finis stultitia est & error pessimus, siue ut Symmachus trāstulit, tumultus, & quādā uerborū incōstantia: dum non manet in sentētia, sed putat in multiplicatione sermonum effugere peccatū se posse. Cū em̄ nec prāteritorū meminert, nec futura cognoscat, & ignorātia tenebris uolūtē, falsam sibi sciētiā reprobant: in eo doctū se putat esse & sapiēte, si uerba multiplicet. Potest hoc & de hāreticis accipi, q̄ prudentium uirorū dicta nō capiunt, sed se ad disputationes cōtrarias prāparātes, & initiū & finē loquēdi uanitate, cum multo errore cōuoluunt, & cū nihil sciant, loquūtur plura quā norunt.

a ¶ Labor stultorum affliget eos, &c.] Cū superiorib. etiam hos iunge uersiculos, aut

generaliter de omnib. stultis qui ignorāt deū, aut specialiter de hāreticis disputationibus. Lege Platonē: Aristotelis reuolue uersutias: Zenonem & Carneadem diligentius intueri, & probabis uerum esse quod dicitur: Labor stultorū affliget eos. Veritatē illi quidē omni studio quā fierunt: sed quia non habuerūt ducem, & prauum itinēris, & humanis sensibus rati sunt se comprehendere posse

B sapientiam, ad ciuitatē minime peruenerunt. De qua in

psal. 72. c psalmo dicitur: Domine in ciuitate tua imaginē ipsorum dissipabis. Omnes enim umbras & diuersas imagines atq̄ personas, quas sibi in uarijs dogmatibus induerūt, in urbe sua dominus dissipabit. De qua & alibi scribit:

psal. 45. a Fluminis impetus latificat ciuitatē dei. Et in euangelio: Math. 5. b Non potest ciuitas abscondi supra montem posita. Et in

esal. 26. a Eisaia: Ego ciuitas firma, ciuitas quā oppugnatur. Siquidem hanc ueritatis & sapiētiā ciuitatē cum firma sit & robusta, omnes sapiētes seculi & hāretici impugnare cōnātur. Et quod de philosophis diximus, hoc idem & de hāreticis sentiendum, quod frustra laborēt & affligantur in studio scripturarum, cum ambulent in deserto, & ciuitatē inuenire non ualeant. De quorū errore & psal

mista commemorat dicens: Errauerunt in deserto & in iniquo, uiam ciuitatis habitaculi non inuenerunt.

b ¶ Vā tibi terra, &c.] Videtur quidem reprobare iuuenum principatū, & luxuriosos iudices condemnare: quod in altero per atātē sit infirma sapiētia: in alijs matūra atas delicis eneruetur. Et e contrario principē probare bonis moribus, & liberaliter institutum: & eos iudices prādicare, qui nequaquā uoluptatem negocijs ciuiū prāferant, sed post multū laborem & administrationem reipublicā, cibum capere quasi necessitate cogātur. Verum mihi sacratius quid latere uidetur in litera, quod iuuenes dicantur in scriptura: qui a ueteri autoritate desciunt, & cana prācepta parentū contemnunt: qui neglecto dei mandato, cupiunt statuere traditiones hominū.

esal. 8. b De quibus & in Eisaia Israeli dñs cōminatur: eo quod noluerit aquam Siloe quā uadit cum silentio, & ueterē piscinam auerterit, eligens sibi fluentia Samaria, & gurgites Damasci. Et dabo, inquit, iuuenes principes eorū, &

esal. 3. a illusores dominabuntur eis. Lege Daniel, uetustum dierum inuenies deum. Lege Apocalypsim Ioannis: Et caput saluatoris candidum ut niuem, & quasi lanā albā reperiēs. Hieremias quoq̄ quia sapiens erat, & cani eius

Labōr stultorum affliget eos, qui nesciūt ire in ciuitatē. Vā tibi terrā cuius rex adolescēs est, & principes tui mane comedūt. Beata terra cui rex tuus filius ingenuorū, & principes tui in tēpore comedūt: in fortitudine, & nō in cōfusione. In pigritijs humiliabitur cōtignatio, & in infirmitate manuum stillabit domus. In risu faciūt panē & uinū, ut epulentur uiuentes. Et argento obediunt omnia.

In

in sapientia reputabatur, prohibetur iuuenem esse se dicere. Vā ergo terrā cuius est diabolus rex, qui semper nouarum rerum cupidus, etiam in Abessalon aduersus parentem rebellat, quā iudices & principes eos habet, qui amant huius seculi uoluptates. Qui anteq̄ dies mor

Labor stultorum affliget eos, qui nesciūt i urbē pgerē. Vā tibi terra, cuius rex puer est, & cuius principes mane comedūt. Beata terra, cuius rex nobilis est, & cuius principes uestūt in tēpore suo ad reficiēdum, & non ad luxuriam. In pigritijs humiliabitur cōtignatio: & in infirmitate manuum perstillabit domus. In risu faciūt panē & uinū, ut epulentur bibentes. Et pecuniā obediunt omnia.

In

conuallium. Principes quoque eius sunt apostoli & omnes sancti, qui regem habent filium ingenuorum, filium liberā: non de ancilla Agar, sed de Sarā libertate generatum. Nec comedunt mane nec uelociter. Non enim in prāsenti seculo quārunt uoluptatem, sed tempore suo manducabunt, cum retributionis tempus aduenierit: & manducabunt in fortitudine, & non in confusione. Omne bonum prāsenti seculi confusio est, futuri uero perpetua est fortitudo. Tale quid & in Eisaia dicitur: Ecce qui seruiunt mihi, bona manducabunt, uos autem esuriētis. Et iterum: Ecce qui seruiunt mihi, satiabuntur, uos autem pudebit. ¶ In pigritijs humiliabitur cōtignatio, & in infirmitate &c.] Domus nostra quā cum statu hominis erecta est, & habitatio quā habemus in cōclis: si pigri sumus, & ad bona opera tardiores, humiliabitur. Et omnis cōtignatio quā debet culmen portare in sublime ad terram corruens, habitatorē suū opprimit. Cumq̄ auxilium manuum uirtutumq̄ torpuerit, omnes desuper tempestates & nimborum ad nos turbo prorumpit. Porro quod in homine uero interpretati sumus, melius potest super ecclesia accipi: quod per negligentiam principum, omnis eius corruat altitudo: Et ibi uitiorum illecebrā sint, ubi tegmen putabatur esse uirtutum. ¶ In risu faciūt panem & uinū, ut epulentur uiuentes. Et argento obediunt omnia.] Existimo ex superioribus pendere quod sequitur. In pigritia enim & in sōcordia magistrorū humiliari ecclesia: & culmen eius concidere & tigna perflui, supra exposuimus. Nunc ergo de eisdem magistris loquitur. Et quia uisus fuerat accusare eos curtacerent, & non uterentur officio magistrorū, & episcopi & presbyteri in ecclesia constituti, non laborarent in sermone & doctrina, quod & Titus commonebatur ut faciat, & Timotheo prācipitur, ne gratiam negligat quā per impositionem manuum acceperat, sed & in eo se aestimarēt presbyteros & episcopos, ut salutaria acciperēt, & uti prāceptores honorem duplicem quarent, qui laborantibus in doctrina & sermone debetur. Nunc e contrario accusat eos qui loquuntur quidem in ecclesia & docent populos, sed ea docent quā populum audire delectet, quod peccatores palpent in uitio, & strepitus concitent audientium. Nōne quando in ecclesia lasciuit orator, & beatitudinem & regna celorum

tis adueniat, dicunt: Māducemus & bibamus, cras enim moriemur. E contra beata terra ecclesia, cuius rex est Christus filius ingenuorū: de Abraham, Isaac, & Iacob, prophetarū quoq̄ & sanctorū omnium stirpe descendēs quibus peccatū non fuit dominatum: & ob id uere fuerunt liberi: ex quibus nata est uirgo liberior sancta Maria: nullum habens fructum nullum germen ex latere, sed totus fructus eius erupit in florem, loquentem in Cantico canticorum: Ego flos campi & lilium

esal. 64

1. Tim. 4

Arum multitudini pollicetur: uidetur tibi in risu facere panem, & uinum ad laticia miscere uiuentium: Siue quod ipsi qui docet, diuitias, & cibos, & opes per delectabilia promissa conquirat. Siue quod ecclesia panem, qui panis lugentium est, & non ridentiū, (Beati quippe lugentes, quoniam ipsi ridebunt) in

Luc. 6. d laticia gaudioque conficiant. Quod autem sequitur: Pecunia uel argento obediunt omnia, dupliciter accipiendum. Vel ipsos doctores, postquam adulatione ditati sunt, regnum in populos exercere. Vel certe quia argentum pro sermone semper accipitur, Eloquia enim domini eloquia casta: argentum igne examinatum, probatum terrae, purgatum septuplum: hoc asseuerat, quod eloquentiae & orationi, quae uerborum sit fronde composita, facile uulgus cedat ignobile. Aliiter: Qui habet apud se spiritum: & propter ea lugere & ieiunare prohibentur, in risu faciunt panem. A quo risu nomen Isaac

Psalm. 118. b accepit, & in laticia uiuentium uinum preparant. Omnis itaque uir sanctus qui ut Christus praecipit, magister ecclesiae est in risu & laticia panem facit, & uini pocula ministrat in gaudio. Argentum quoque cui obediunt omnia, quia illa, de euangelio & duo, & unum patris familias sunt talenta, & decem minae, quae seruis in negotiatione creduntur. *a* ¶ In mente tua regi ne maledixeris: & in secreto cubilis tui ne maledixeris diuiti, quia uol. &c.] Simplex praecipit & discat audientes: ne ira & furore superati, in maledictum & in detractionem regum & principum prorumpamus: Quia contra spem interdum euenit: ut his quibus malediximus, nuncietur: & incurramus periculum immoderatione linguae: Quod autem ait, Volucres coeli auferent uocem tuam: & habens pennas, annuntiabit uerbum: Hyperbolice intelligendum, quomodo soleamus dicere: etiam ipsos parietes, quibus consensu loquimur, quae audierint non celaturos. Sed melius est sic audire praecipit, ut sciamus nobis esse mandatum: non solum contra Christum temere nihil loquendum: uerum etiam in arcanis cordis, quauis uariis tribulationibus coartemur: nihil blasphemum, nihil impium sentiendum. Et quia dilectionem quam Christo exhibemus, debemus & proximo: Diliges quippe dominum deum tuum, sed & proximum tuum tanquam teipsum: etiam nunc iubemur, ne post regem de sanctis quoque facile detrahamus: & eos quos uiderimus sapientia, scientia, uirtutibusque ditatos, linguae mordacitate rodamus: quia angeli qui terram circumuehant, & sunt administratori spiritus: & in Zacharia loquuntur: Circumuiimus terram: & ecce omnis terra habitatur & flet: ad instar auium, nostra uerba & cogitationes ad coelum perferunt: & quod clam cogitamus, dei scientiam non latere.

In mentē tua regi ne maledixeris: & in secreto cubilis tui ne maledixeris diuiti, quia uolucres coeli auferent uocem tuam: & habēs pennas, annūciabit uerbū.

Cap. XI

Mitte panem tuum super faciem aquae, quia in multitudine dierum inuenies illum. Da partem septem, & quidem octo: quia non scis quid futurum sit super terram. Si repletae fuerint nubes, imbrem super terram effundent. Et si ceciderit lignum ad austrum aut ad aquilonem

quocumque homine illam aquam uideris, de qua dicitur: Flumina de uentre eius fluunt aqua uiuae: ne te pigeat panem sapientiae, panem rationalem, panem praestare sermonis. Si enim hoc frequenter feceris, inuenies te non incassum doctrinarum iecisse sementem. Tale quid & in Esaia dictum puto: Beati

In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui non maledixeris diuiti, quia & aues coeli portabunt uocem tuam, & qui habent pennas annuntiabunt sententiam. Cap. XI

Mitte panem tuum super transeuntes aquas, quia post tempora multa inuenies illum. Da partes septem, necnon & octo, quia ignoras quid futurum sit mali super terram. Si repletae fuerint nubes, imbrem super terram effundent. Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem

qui seminat super aquam, ubi bos & asinus calcant: Quod ille magister beatitudine dignus habeat, qui super irriguum pectus seminat audientium, tam ex iudeis quam ex gentium populo congregatum. ¶ Da partem septem &c.] Et in Ezechiele septem & octo gradus ad templi leguntur ascensum. Et post ethicum illud psalmum, id est ceterum octauum & decimum, quindecim graduum psalmi sunt: per quos primum erudimur in lege: & septenario numero expleto, postea per octiduum ad euangelium sanctum dimus. Praecipit ergo ut in utroque instrumentum, tam uetus scilicet quam nouum, pari ueneratione credamus. Iudei dederunt partem septem, credentes sabbatum: sed non dederunt octo, resurrectionem diei dominicae denegantes. Econtrario haeretici, Marcion & Manichaeus, & omnes qui ueterem legem rabido ore dilantant: dant partem octo, suscipiētes euangelium, sed eandem septenario numero non tribuunt, legem ueterem respuentes. Nos igitur utriusque instrumentum credamus. Non enim possumus dignos cruciatus, dignaque poenam iam nunc mente comprehendere: quae reposita est his qui uersantur in terra, iudeis atque haeticis, & duobus alterum denegantibus. Hebraei ita hunc locum intelligunt: Et sabbatum & circumcisionem serua: ne si hoc forte non feceris, inopinatum tibi superueniat malum. ¶ Si repletae &c.] Serua mandata quae tibi superius sunt praecipita, ut nubes super te effundat imbrem suum. Vbi cumque enim tibi locum praeparaueris, futuramque sedem, siue ad austrum, siue ad boream: ibi cum mortuus fueris, permanebis. Aliiter: Propterea supra diximus: Mitte panem tuum super faciem aquae, & omni petenti te tribue: quia & nubes cum plena fuerint, diuitias suas mortalibus largiuntur, & tu quasi lignum, quauis longaeuus sis, non eris in perpetuum, sed subita ut uentorum, ita mortis tempestate subuersus: ubi cumque cecideris, ibi iugiter permanebis: siue te rigidum & trucidem, siue clementem & misericordem, ultimum inueniet tempus. Aliiter: Dicitur in psalmis ad deum: Veritas tua usque ad nubes. Et in Esaia, peccati deus uinea comminatur: Mandabo nubibus, ne pluant super eam imbrem. Nubes igitur sunt prophetae, & omnis uir sanctus: qui cum plures in corde suo congregauerit disciplinas, tunc ualebit praecipere plures doctrinarum, & dicere: Expectetur sicut pluuia sermo meus, & effundent super terram imbrem: Ad quam dictum est: Audiat terra uerba oris mei. Quod autem sequitur: Et si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem: in locum ubi ceciderit lignum, ibi erit: Illud de Habacuc sumamus exemplum in quo scribitur: Deus de Theman ueniet, quod alij interpretes adiderunt, deus ab austro ueniet. Et quantum ego existimo, semper in bonam partem accipitur auster. Vnde & in Canticocanticorum dicitur: Exurge aquilo, hoc est, recede & abi, & ueni auster. Lignum igitur quod in hac uita corruerit,

Ioan. 7. f

Esai. 32. d

D

Esai. 5. b

Abacuc. 3. a

Cant. 4. d

&

B

Matt. 25. b

Zach. 1. c

Cap. XI

Mitte panem tuum &c.] Ad eleemosynam cohortatur, quod omni petenti sit dandum, & indiscrete faciendum bene. Quomodo enim qui super irrigua seminat, fructum sementis expectat: ita qui largitur egentibus: non granum seminis, sed ipsum panem serit, sœnore quodam multiplicatione illius praestolans: & cum dies iudicii aduenierit, multo amplius quam dederat recepturus. Aliiter: In

A & cōditione mortalitatis fuerit incisum, aut peccauit ante dum staret, & in boreā parte postea ponitur: aut si dignos austro fructus attulit, in plaga iacebit australi. Nec est aliquod lignū: qđ aut ad aquilonē non sit, aut ad austrum. Hoc idem significat & illud quod scriptum est in

Isa. 45. 4 Esaiā: Dicam aquiloni adduc, & Africo, noli prohibere. Nunquam enim austro & orientali uento præcipitur ut adducant: quia apud alias plagas esse eos oportet, qui ad orientē & austrū postea deducantur. Aquilo igitur ad austrū adducit: & Aphricus ad orientem habitatores suos. Nec enim possunt perficere, si in pristinis sedib⁹ perseuerent. **a** ¶ Qui obseruat &c.] Qui cōsiderat cui benefaciat: & non omni petenti se tribuit: saepe præterit eum qui meretur accipere. Aliter: Qui tantum eo tēpore dei uerbum prædicat, quo populus libetè auscultat, & secunda aspirat aura rumoris, is sator negligens & ignauus agricola est. In ipsis enim prosperis, dū nescimus aduersa cōsurgūt. Sed opportune importune, suo tenore, dei sermo est prædicandus: nec fidei tēpore aduersariarū nubium cōsideranda tēpestas. De qua in Pro uerbis dicitur: Sicut pluuia uehemens & inutillis: sic qui derelinquunt sapiētiam, & impietate laudant. Absque consideratio

Rom. 9. c

ne ergo nubium & timore uentorū, in medijs tempestatibus seminandū est. Nec dicendū illud tempus cōmodum, hoc inutile: cum ignoremus quā uia, & quā uoluntas sit spiritus uniuersa dispēantis. **b** ¶ Quomodo nō cognoscis tu &c.] Sicut nescis uiam spiritus & animæ ingrediētis in paruulum: & ignoras ossium & uenarum uarietates in uentre prægnantis: quomodo ex uili elemento corpus hominis in diuersas effigies artusq; uarietur: & de eodē semine, aliud mollescat in carnibus, aliud duret in ossibus, aliud in uenis palpitet, & aliud ligetur in neruis: ita dei opera scire nō poteris, qui factor est omnium. Ex quo docet contraria non timenda, nec temere de uentis & nubibus: quas supra diximus, iudicandū, cum suo tempore & cursu, debeat sator pergere, & euentū domini sententiæ reseruare. Nō enim uolētis neq; currentis, sed dei miserētis est. **c** ¶ In matutino &c.] Ne eligas cui benefacias: sed & cū benefeceris, nūq; a bono opere desistas. Matutinā iustitiā uesper inueniat. Et uesper misericordiam, solis ortus accumulet. Incertū est enim quod opus magis placeat deo: & ex quo tibi fructus iustitiæ præparetur. Potest autē accidere: ut non unū, sed utrūq; placeat deo. Aliter: Et in adolescentia & in senectū, æquus

lonem, in locum ubi ceciderit lignū, ibi erit. Qui obseruat uentum, non seminabit: & qui aspicit nubes non metet. Quomodo nō cognoscis tu quā sit uia spiritus, & sicut ossa in utero prægnantis sic nescis opera dei qui facit omnia. In matutino semina semētuum: & ad uesperum ne dimittas manū tuam, quoniam nescis quid placeat: aut hoc, an illud. Et si utrūque, quasi unum bonum est. Et dulce lumen & bonum oculis uidere solem: quia si annis multis uixerit homo, in omnibus his tenebrarum, quia plurimæ erunt. Omne quod uenturum est, uanitas.

Cap. XII

L Aetate adolescens in iuuetute tua, & in bono sit cor tuum in diebus adolescentiæ tuæ, & ambula in uis cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum.

Et

tibi labor sit. Nec dicas: dum potui, laboraui, debeo in senectute quiescere. Nescis enim utrum in iuuetute, an in atate longæua placeas deo. Nec prodest adolescentiæ frugalitas, si senectū ducatur in luxu. In quacūq; enim die errauerit iustus, ueteres eū iustitiæ a morte liberare non poterūt. Quod si iuxta utranq; interpretationē semper benefeceris: & omni atate æqualem cursum habueris, uidebis deū patrem dulcissimum lumen: uidebis Christum solem iustitiæ. Porro si & multis annis uixeris, & omnia bona habueris: uel bona opera perpetraris & scieris te semper esse moriturū, & ante oculos tuos tenebrarum semper uersetur aduentus: præsentia quasi fluxa, fragilia & caduca cōtemnes. Symmachus finē huius sententiæ ita interpretatus est: Si annis multis uixerit homo, & in omnibus his lætatus fuerit, recordari debet & dierum tenebrarū, quia multæ erunt: in quibus omnibus ueniet esse definire. Aliter: Repromittit in alio scriptura loco deus dicens: Dabo uobis pluuiam temporaneam & serotinam: Vetus scilicet testamentum & nouum, & utroque uos imbre irrigabo. Unde & nunc admoneamur, ut sic legamus legem ueterem, ne euangelium contemnamus: sic quæramus spiritualem in ueteri

nem, in quocūque loco ceciderit, ibi erit. Qui obseruat uentum, non seminabit: & qui considerat nubes, nunquā metet. Quomodo ignoras quā sit uia spiritus, & quā ratione cōpingatur ossa in uentre prægnantis, sic nescis opera dei, qui fabricator est omnium. Mane semina semētuum, & uespere ne cesset manus tua, quia nescis quid magis oriatur, hoc aut illud, & si utrunque simul, melius erit. Dulce lumen, & delectabile est oculis uidere solem. Si annis multis uixerit homo, & in his omnibus lætus fuerit: meminisse debet tenebroso tēporis, & dierum multorum qui cum uenerint uanitatis arguentur præterita. Lætare ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus iuuentutis tuæ, & ambula in uis cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum:

&

instrumento intelligentiam, ne in euangelistis & apostolis hoc tantum putemus sonare quod legitur. Ignorare enim nos in quo magis scientia nobis a deo tribuatur & gratia, felicemq; eum esse, qui utrunq; in cōmune sociauerit, & quasi unum corpus effecerit. Quod qui fuerit consecutus, uidebit lucem, uidebit Christum solem iustitiæ. Et si annis pluribus uixerit, in summa lætitia & delectatione uersabitur, habens sciētiam scripturarum: & magis ad hunc laborem recordatione futuri iudicii compelletur: quia perpetuū tenebrarum tempus adueniet, & æternæ poenæ præparabuntur eis qui non seminauerint mane & ad uesperam, & nequaquā utrunq; sociauerunt, nec uiderunt lucem, nec solem, unde ipsum lumen egreditur.

Cap. XII

L Aetate adolesc. &c.] In hoc capitulo, diuersa omnium explanatio fuit, & tot penē sententiæ, quot homines. Unde quia longum est opinionationes omnium recensere, & argumenta quibus sententias suas approbare uoluerint, explicare, propè res unius uoluminis est, sufficiat prudētibus significasse quid senserint, & quasi in quadā breui tabella, litus pinxisse terrarū: totiusq; orbis uassitatem & ambitū Oceani, angustō monstrasse compendio. Hebraei

A Hebræi ad Israel æstimant pertinere mādātum: cui præcipitur, ut fruatur diuitijs suis antequā ei captiuitatis tempus adueniat: & adolescentiā senectute cōmutet: quicquid delectabile uel iocundum tam cordi, quā oculis apparuerit: eo dum in promptu est, abutatur: ita tamē ut se nouerit in omnib.

iudiciū, & tam cogitationes malas quā libidines fugiat: sciēs stultitiā adolescentiæ copulatā: recordetur, quod semper creatoris sui: antequā ueniat dies Babylonis, ac Romanæ captiuitatis in quibus nō poterit habere uoluptatē. Et totū hunc locū ab eo quod ait: Antequā tenebescat sol, & luna & stellæ, usq; ad eum locum, in quo scriptura cōmemorat: Et cōuertetur puluis in terram suam sicut erat, & spiritus reuertetur ad dominum qui dedit illum, super statu suæ cōditionis explanāt. Quæ quia ut supra diximus, laciniola sunt & prolixa: strictim à nobis, breuiterq; tangetur. Lætare ergo in iuuentute tua o Israel,

Et scitō hoc: quia super omnib. his adducet te deus in iudiciū. Et repelle iram à corde tuo, & aufer maliciā à carne tua: quia adolescentia & stultitia uanitas est. Et memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ: antequā ueniāt dies maliciæ, & appropinquēt anni in quibus dices: Non est mihi in illa uoluptas. Antequā obtenebescat sol & lumen, & luna, & stellæ, & reuertantur nubes post pluuiam. In die quo commoti fuerint custodes domus, & perierint uiri fortitudinis.

Et

tiam huius capituli trahunt. Nos autē ad superioris disputationis ordinē reuertētes, singula conabimur explanare. Lætare iuuenis in adolescentia tua &c. Dixerat lumen mundi huius esse dulcissimā, & lætari debere hominem in diebus uitæ suæ, omniq; studio carpere uolupta-

& scito quod pro omnib. his adducet te deus in iudiciū. Aufer iram à corde tuo, & amoue maliciā à carne tua. Adolescentia enim & uolūtas, uana sunt.

Cap. XII

Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ: antequā ueniat tēpus afflictionis tuæ, & appropinquēt anni, de quibus dicas, non mihi placent. Antequā tenebescant sol & lumen, & stellæ & luna, & reuertantur nubes post pluuiā. Quando cōmouebuntur custodes domus, & nutabuntur uiri fortissimi.

&

prehendit. In carnis malicia uniuersas significat corporis uoluptates. Sic ergo, inquit, bonis seculi huius frue: ne aut desiderio aut carne delinquas. Relinque antiqua uitia, quibus in adolescentia tua uanitati stultitiæq; seruisti, quia iuuentus insipientiæ copulata est. **c** ¶ Et memento creatoris tui &c. ¶ Semper memento creatoris tui, & sic adolescentiæ tuæ uiam gradere, ut mortis ultimæ recorderis: Anteq; tibi tempus adueniat, quo tristitia quæq; succedant. **d** ¶ Antequā obtenebre. &c. ¶ Si de generali cōsummatione mundi accipimus, uerbis domini hoc capitulū cōgruit, in quibus ait: Erit tribulatio magna & agustia, qualis nō fuit ab initio creaturæ: sed neq; fiet. Sol enim tenebescet, & luna nō dabit lumē suum: & stellæ cadēt de cœlo, & uirtutes cœlorū cōmouebuntur, quæ sunt custodes domus, ita ut domus intelligat hic mundus: uiri uero fortes, errore decepti, & dissipatæ contrariæ fortitudines. Quod si specialis uniuscuiusq; cōsummatio, ad uitæ huius finē referē, & sol & luna, & stellæ, & nubes, & pluuiæ ei esse cessabūt, qui mortuus fuerit. Aliter: Lætare adolescens, o popule Christiane, & frue bonis quæ à deo tibi cōcessa sunt, & in his omnib. scito te à dño iudicandū. Nec putes quia priores rami fracti sunt, & tu insertus es in radicē bonæ oliuæ, idcirco te esse securum: sed aufer iram à corde tuo, & à corpore tuo uoluptates: & cæteris uitijs derelictis, memento creatoris tui, antequā tibi dies maliciæ adueniat & insanabilis: in qua peccantibus poenæ sunt præparatæ: ne cum peccaueris, occidat tibi sol iustitiæ meridiæ: & sciētiae lumen intereat: & splendor lunæ, id est ecclesiæ subtrahatur, & stellæ occidant, de quibus scriptum est: In quibus lucetis sicut lumina, **Philip. 2. b** **L. Cor. 15. c** à stella differt in claritate, Anteq; reuertātur nubes post pluuiā: ne propheta qui corda credentium, suo sermone suisq; pluuijs irrigant, postquā te imbre suo indignum esse perspexerint, reuertātur ad sedem suam: ad eum scilicet à quo missi sunt. **e** ¶ In die quo &c. ¶ Custodes domus, aut sol intelligitur & luna, & reliquus astrorum chorus

Hier. 9. c

Is. 37. g

Hier. 48. c

Matth. 24. b

Philip. 2. b

L. Cor. 15. c

A chorus, aut angeli qui huic mundo præfident. Viri tæro fortitudinis siue fortes, ut interpretatus est Symmachus, qui peribunt: siue ut Aquila, qui transiit, errabunt, dæmones sentiuntur, à forti diabolo etiam ipsi fortium sortiti uocabulū. Quem superans dominus & ligans, iuxta euangelij sententiā, uastat domum eius.

Aliter: Custodes domus, qui ad corpus hominis referunt cuncta quæ scripta sunt, costas significari putant, quod ab ipsis in testina uallatur, & tota uentris mollitudo feruetur. Viros uero fortes, crura æstimat. Solem & lunā & stellas, ad oculos, aures, nares, & totius capitis sensus coaptant. Hoc autē ideo, quia inferi necessitate coguntur: non de angelis & demonibus, sole & luna & stellis, sed de hominis membris intelligere quæ sequitur. **a** ¶ Et cessabunt molentes &c.] In cō-

Exo. 33. d

B

Mat. 24. d

summatione mundi cum refrixerit charitas multorum, & imminuta fuerint animæ magistrorum, quæ possunt celestem cibum præbere credentibus, translata in cœlestia, tunc incipient hi qui ex parte in hoc mundo intuebantur lumen scientiæ inuolui tenebris. Si enim Moysi dicitur: Ponā te in foramine petrae, & sic posteriora mea uidebis: quanto magis unaquæque anima per foramen & quasdam tenebrosas cauernas aspiciat ueritatem. Aliter: Duæ molentes sunt, ex quibus unam recipi & alterā relinqui, euangelium non tacet. Quæ cum imminuta fuerint atque cessauerint, necesse est ut omne lumen scientiæ auferatur ex oculis. Aliter: Cessare molentes, quia imminuta sint, de dentibus dictum putant. Quod cum extrema senectus aduenierit: dentes quoque aut atteruntur, aut decidunt, de quibus moliti cibi in alium transmittuntur. Tenebrescere autē uidentes in foraminibus, oculos arbitrantur: quod ætate confectis, caliget acies, & intuitus obscuretur. **b** ¶ Et claudent ostia in &c.] Cum uox molētis fuerit infirmata, & magistrorū doctrina cessauerit, cōsequēter cessabūt omnia: inter quæ & ostia claudent in platea, ut iuxta fatuas euangelij uirgines, unusquisque habeat clausas suæ plateæ ianuas, & illæ oleū emere non possint. Vel certe fatuis uirginibus circumeuntibus in platea, claudent cubiculum sponsi, quæ cum eo intrauerint. Si enim arcta & angusta uia est quæ ducit ad uitam, & lata & spaciōsa uia est quæ ducit ad mortem: recte refrigerata charitate multorum, ostium doctrinarum clauditur in plateis. Sequēti autem uersiculo in eo quod ait: Et consurget ad uocem uolucris, siue passeris: utimur in tempore, si quando uiderimus peccatorem ad uocem episcopi siue presbyteri per poenitentiam consurgentem. Potest quoque hoc extraordinarie, tamen cōtextum capituli non sequamur, & de ultima resurrectione accipi, quando ad uocem archangeli resurgent mortui. Nec mirandum si angeli tubam passeris comparemus, cum omnis uox ad Christum comparata sit tenuis. Et quantum ego possum animo recordari, nunquā passerem in malā partē legisse me noui. Loquitur in decimo psalmo iustus: In dño confido: quomodo dictis animæ meæ, transmigra in montē sicut passer. Et alibi: Vigilaui, & factus sum sicut passer solitarius in tecto. Necnō & alio loco: Etenim passer inuenit sibi domū. Aliter: Clausas in plateis ia-

Psal. 101. b
ibid. 83. a

Et cessabunt molentes, quoniam imminuta sunt & cōtenebrescēt quæ uidēt in foraminib. Et claudent ostia in platea in humilitate uocis molētis: & cōsurget ad uocē uolucris, & obmutescēt omnes filiae carminis. Sed & ab excelsis timebunt & formidabunt in uia. Et florebunt amygdalū, & impinguabitur locusta, & dissipabitur capparis: quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ, & circumibunt in platea plangētes.

Antequā

nūas, infirmos senis gressus accipi uolunt: quod semper fedeat, & ambulare non possit. Humilitatē autem uocis molētis, de mādibulis interpretatur: quod cibū terere nequeat, & uix spiritu coartato, uox eius tenuis audiat. Porro consurgere eum ad uocem uolucris: ostēdit quod

& ociosæ erunt molentes in minuto numero & cōtenebrescēt uidētes per foramen: & claudent ostia in platea in humilitate uocis molētis: & consurgent ad uocem uolucris, & obmutescēt omnes filiae carminis. Excelsa quoque timebunt, & formidabunt in uia. Florebunt amygdalus: impinguabitur locusta, & dissipabitur capparis. Quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ, & circumibunt in platea plangētes.

Antequā

bunt in uia.] Id est, ardua ingredi non ualebunt, & lapsis poplitibus, ac trementi uestigio, etiam in plano itinere fluctuantes, offensam gressuum formidabunt. **d** ¶ Et florebit amygdalum, &c.] Per metaphoram etiam nunc de membris hominis Ecclesiastæ sermo est: Quod cum senectus aduenierit, capillus incanuerit, tumuerint pedes, libido refrixerit, & homo morte fuerit dissolutus: tunc reuertetur in terram suam, & in domum æternitatis suæ: sepulchrum exequijs quærat celebratis, plangētiumque funus turba præcedat. Florem autem amygdali, quem nos pro canis posuimus: quidam sacram spinam interpretantur, quod decrecentibus carnibus spinæ succrescat & floreat. Porro quod ait: Impinguabitur locusta: sciendum ubi in nostris codicibus legitur, locustæ: in Hebræo scriptum est **חגב** hagab, quod uerbum apud eos ambiguum est. Potest enim **חגב**, & locusta transferri. Quomodo igitur in Hieremias principio, uerbum **חגב** soced, si uarietur accentus, & nucem significat & uigilias. Et dicitur ad eum, quid tu uides Hieremias? Et respondit: Baculū nucem. Et ait dñs ad eum: Bene uidisti, quia uigilabo ego super uerbum meum, ut faciam illud uel illud: Et habet etymologiā nucis: quod uigilatur sit deus, & retributurus populo quod meret, sermonis occasio est: Ita & nunc, ambiguitas uerbi per etymologiā eius, indicat senū crura tumētia, & podagræ tumorib: prægrauata. Nō quo omnibus senibus hoc fiat, sed quod plerūque accidat, **αμυγδαλινος** à parte id quod totū est, appelletur. In eo uero ubi nos habemus, capparim: in Hebræo habet **אביונה** abiona: quod & ipsum ambiguum est, interpretaturque amor, desiderium, cōcupiscētia, uel capparis significat, ut supra diximus, quod senū libido frigescat, & organa coitus dissipent. Hoc autē ideo: quia hæc uerba ambigua, cū in uocabulis suis, & amygdalū, & locustā, & capparim sonēt, aliud deriuata significat, & per figurā ad sensus qui senī cōueniūt, deriuant. Sciendū quoque quod ubi nūc Lxx. interpretes posuerūt **αμυγδαλινος**, ipsum uerbū sit **חגב** soced, quod in Hieremias principio est, sed ibi in nucem uersum est, hic in amygdalum. Symmachus nescio quid in hoc loco sentiens, multo aliter interpretatus est. Ait enim: Super hæc etiam de excelsis uidebunt: & terror erit in uia, & obdormiēt uigilantes, & dissoluetur spiritus fortitudo. Ibit enim homo in domum

frigescente iam sanguine & humore siccato quibus materia soporis alitur, ad leuem sonitum euigilet: noctis quæ medio cum gallus cecinerit, festinus exurgat: nequaquā ualens strato sapius mēbra conuertere. Obmutescere quoque, siue ut melius habet in Hebræo, surdescere filias carminis, aures significat, quod grauior senum auditus fiat, & nulla inter uoces ualeat scire discrimina, nec carminibus delectari. Quod quidem & Berzellai loquitur ad David, nolens transire Iordanem. **c** ¶ Sed & ab excelsis timebunt & formida-

2. Reg. 39. a

Hier. 14

A domum æternitatis suæ, & circumibunt in platea plan-
gētes. Cuius interpretationē Laodiceus sequutus, nec
Iudæis placere potest nec Christianis: dū & ab Hebræis
procul est, & sequi Lxx. interpretes dedignat. **a** ¶ An-
tequā rumpatur &c.] Reuertitur ad superiora, & post

grande hyperbaton:
quod ab eo loco inter-
iecerat, in quo ait: Et
memēto creatoristui,
in diebus iuuentutis
tuæ: antequā ueniat
dies maliciæ, & ante-
quā tenebrescat sol
& luna, & stellæ, & cæ-
tera, in die qua moue-
buntur custodes do-
mus: Nunc cœptam
sentētiā, simili fine
concludit, dicēs: An-
tequā rumpatur funi-
culus argēti, & illud
uel illud fiat. Funicu-
lus autē argenti, cādi-
dam hanc uitā & spi-
ram quod nobis de
cœlo tribuitur, osten-
dit. Recursus quoque
uitæ aureæ animā si-
gnificat, quæ illuc re-
currit, unde descēde-
rat. Porro duo reli-
qua quæ sequunt: cō-
tritiō hydriæ super fō-
tem & cōfractiō rotæ
super lacū: per meta-
phorā, mortis enig-
mata sunt. Quomo-
do enim hydria quæ
conteritur, cessat hau-
rire: & rota per quam
de lacu & puteis leuā-
tur aqua, si cōfracta
fuerit, siue ut alij inter-
pretes uoluerunt, in
suo funiculo cōuolu-
ta, aqua usus interci-
pitur: ita & cum funi-
culus argenti, si fuerit interruptus, & animæ riuus recur-
rerit ad fontem, interibit homo. Et ut manifestius sequi-
tur, conuertetur puluis in terrā suam, unde sumptus est:
& spiritus reuertetur ad dominum qui dedit illum. Ex
quo satis ridendi sunt, qui putant animas cum corpori-
bus feri: & non à deo, sed à corporū parētibus generari.
Cum enim caro reuertatur in terram, & spiritus redeat
ad deum qui dedit illum: manifestū est deum, patrē ani-
marum esse, non homines. Post descriptionem interitus
humani, pulchre exordium libri sui repetens ait: Vanitas
uanitatum dixit Ecclesiastes, omnia uanitas. Cum
enim cunctus mortalium labor, de quo in toto uolumi-
ne disputatum est, huc perueniat, ut reuertatur puluis in
terram suam: & anima illuc redeat unde sumpta est, ma-
gnæ uanitatis est in hoc seculo laborare, & nihil profutu-
ra conquirere. **b** ¶ Et amplius &c.] Sapientiam qua
præiuit Salomon omne hominum genus: nunc quoque
in fine opusculi sui proficitur, quod non fuerit ueteris le-
gis institutione cōtentus, sed in profundas se ultro demer-
serit quæstiones: & ad docendū populum, proueria, &
parabolas cōposuerit: aliud in medulla, aliud in superfi-
cie pollicentes. Proueria quippe nō hoc sonare quod scri-
ptum est, etiam in euangelij edocemur: quod dominus
populo in parabolis & prouerbijs sit loquutus: secreto
autem apostolis dissoluerit ea. Ex quo manifestum est &

Antequam rumpatur fu-
niculus argenti, & recurrat
uita aurea, & conteratur
hydria super fontē, & con-
fringatur rota super lacū.
Et reuertatur puluis in ter-
ram suam sicut erat, & spi-
ritus redeat ad deum qui
dedit illum. Vanitas ua-
nitatum, dixit Ecclesiastes,
uniuersa uanitas. Et am-
plius quia factus est Ec-
clesiastes sapiens: adhuc
docuit sciētiā populum,
& audire eos fecit, & scru-
tans cōposuit proueria.
Multum quæsiuit Ecclesia-
stes, ut inueniret uerba uo-
luntatis, & scriberet recte
uerba ueritatis. Verba sa-
pientū ut stimuli, & quasi
clauī in altum defixi, ha-
bentibus coetus data sunt
à pastore uno. Et amplius
ab ipsis fili mi caue facien-
di libros multos, quibus
non est finis: & meditatio
plurima, labor est carnis.

Finis

strorum omnium proferantur. Et ne contemneretur om-
nium sapiētia: ait eam ab uno pastore concessam: id est,
licet plurimi doceant, tamen doctrinæ autor unus est do-
minus. Facit hic locus aduersus eos, qui alium legis ue-
teris, alium euangelij existimant deum, quod unus pa-
stor concilium prudentium instruxerit. Prudentes autem
tam prophetæ sunt quā apostoli. Simul & hoc notan-
dum est, quod dicantur uerba sapientium pungere: non
palpare, nec molli manu attrahere lasciuia, sed erran-
tibus, & ut supra diximus tardis, poenitentia dolores &
uulnus infigere. Si cuius igitur sermo non pungit, sed
oblectationem facit audientibus, iste non est sermo sapi-
entis. Verba quippe sapientium ut stimuli. Quæ quoniam
ad conuersionem prouocant delinquentē, & firma sunt,
& à concilio sanctorum data, atque ab uno pastore conce-
ssa, & solida radice fundata sunt. Hoc stimulo necdū Pau-
lum, sed adhuc Saulum puto in uia confossum erroris
audisse: Durum tibi est calcitrare contra stimulum dei. **Ad. 9.4**
d ¶ Et amplius ab ipsis fili mi caue, faciendi libros &c.]
Exceptis his uerbis quæ ab uno pastore sunt data & à
concilio atque consensu prolata sapiētiū: nihil facias,
nihil tibi uendices: maiorum sequere uestigia, ab eorum
autoritate non discrepes. Alioqui, quærēt multa, infini-
tus librorū numerus occurret: qui te protrahat ad erro-
rem, & legentem multa, frustra faciet laborare. Vel certe
docet

proverbiorum librum, non ut simplices arbitrantur, pa-
tentia præcepta: sed quasi in terra, aurum: in nuce, nu-
cleus: in hirsutis castaneorum operculis, absconditus fru-
ctus inquiritur, ita in eis diuinum sensum altius perscru-
tandum. Super hæc addidit causas naturasque rerum se

Antequam rumpatur fu-
nis argenteus, & recurrat
uita aurea, & conteratur
hydria super fontē, & con-
fringatur rota super cister-
nam, & reuertatur puluis
in terram suam unde erat,
& spiritus redeat ad deum
qui dedit illum. Vanitas
uanitatum dixit Ecclesia-
stes, & omnia uanitas. Cūque
esset sapientissimus Ecce-
siastes: docuit populum &
enarrauit quæ fecerat, &
inuestigans composuit pa-
rabolas multas. Quæsi-
uit uerba utilia, & conscri-
psit sermones rectissimos,
ac ueritate plenos. Verba
sapientium sicut stimuli, &
quasi clauī in altum defixi,
quæ per magistrorum
consilium data sunt à pa-
store uno. His amplius
fili mi ne requiras. Facien-
di plures libros nullus est
finis, frequens que medi-
tatio, carnis afflictio est.

Finem

uoluisse cognoscere,
& dei dispositionē &
prouidentiam: quare
unūquodque uel quo-
modo factū sit, scire
uoluisse: ut quod Da-
uid post dissolutionē
corporis & animæ ad
cœlos recursum se-
sperat esse uisurum,
dicēs: Videbo cœlos
tuos, opera digitorū
tuorum, hoc nunc in
præsenti Salomō ni-
sus fuerit inuenire, &
ueritatem soli deo co-
gnitam, corporis ual-
lata septo, mēs huma-
na comprehendere nō
potest. **c** ¶ Verba sa-
pientum &c.] Ne ui-
deretur post legē dei,
temerarij subito præ-
ceptor eripere, & sibi
uendicare doctrinā,
quā Moyses: nō tā
sua sponte quā deo
irascēte primum, de
hinc inspirante susce-
perat: dicit uerba sua,
uerba esse sapientū, **D**
quæ in similitudinē
stimulorum corrigāt
delinquentes, & pi-
gros mortalium gres-
sus, aculeo pungente
commoueant: sicque
sint firma quasi clauī
in altum solidumque
defixi: nec autoritate
unius, sed consilio at-
que consensu magi-
strorum omnium proferantur. Et ne contemneretur om-
nium sapiētia: ait eam ab uno pastore concessam: id est,
licet plurimi doceant, tamen doctrinæ autor unus est do-
minus. Facit hic locus aduersus eos, qui alium legis ue-
teris, alium euangelij existimant deum, quod unus pa-
stor concilium prudentium instruxerit. Prudentes autem
tam prophetæ sunt quā apostoli. Simul & hoc notan-
dum est, quod dicantur uerba sapientium pungere: non
palpare, nec molli manu attrahere lasciuia, sed erran-
tibus, & ut supra diximus tardis, poenitentia dolores &
uulnus infigere. Si cuius igitur sermo non pungit, sed
oblectationem facit audientibus, iste non est sermo sapi-
entis. Verba quippe sapientium ut stimuli. Quæ quoniam
ad conuersionem prouocant delinquentē, & firma sunt,
& à concilio sanctorum data, atque ab uno pastore conce-
ssa, & solida radice fundata sunt. Hoc stimulo necdū Pau-
lum, sed adhuc Saulum puto in uia confossum erroris
audisse: Durum tibi est calcitrare contra stimulum dei. **Ad. 9.4**
d ¶ Et amplius ab ipsis fili mi caue, faciendi libros &c.]
Exceptis his uerbis quæ ab uno pastore sunt data & à
concilio atque consensu prolata sapiētiū: nihil facias,
nihil tibi uendices: maiorum sequere uestigia, ab eorum
autoritate non discrepes. Alioqui, quærēt multa, infini-
tus librorū numerus occurret: qui te protrahat ad erro-
rem, & legentem multa, frustra faciet laborare. Vel certe
docet

Psal. 8.4

D

Ad. 9.4

A docet breuitati studendum, & sensum magis sectandum esse quam uerba, aduersus philosophos & seculi huius doctores, qui suorum dogmatum falsitates conantur asserere uarietate ac multitudine sermonum. E contra scriptura diuina, breui circulo coartata est: & quantum dilatur in sensibus, tantum in sermone constringitur. Quia consummatum breuiatumque sermonem fecit deus super terram, & uerbum eius iuxta est in ore nostro & in corde nostro. Aliter: Frequens lectio & quotidiana meditatio, animae solet magis labor esse quam carnis. Quomodo enim quicquid manu & corpore fit, manus & corporis labore completur: ita quod ad lectionem pertinet, magis est labor mentis. Ex quo mihi uidetur, superiora de multitudine librorum aliter sentienda quam plerique existimant. Moris est scripturarum: quous plures libros, si inter se non discrepent & de eadem re scribantur, unum uolumen dicere. Siquidem & euangelium & lex domini immaculata, conuertens animas, singulariter appellatur, cum plura euangelia & multa sint mandata legis. Sic & uolumen in Esaiæ sermone signatum, omnis scriptura diuina est, & uno capitulo libri, Ezechiel Ioannesque uescuntur. Saluator quoque omnium retro san-

Psal. 39. b

B

Eccli. 20. d

1. Cor. 15. c

Finis sermonis uerbi uniuersi, auditu perfacilis est. Deum time, & mandata eius custodi. Hoc est enim omnis homo, quia omne factum deus adducet in iudicium de omni abscondito, siue bonum siue malum sit.

F I N I S

ctorum uocibus prophetatus ait: In capitulo libri scriptum est de me. Iuxta hunc igitur sensum arbitror nunc praeceptum, ne plures libri fiant. Quicquid enim dixeris, si ad eum referatur qui in principio erat apud deum & deus erat uerbum, unum uolumen est: & innumerabiles libri, una lex, unum euangelium nominantur. Quod si diuersa & discrepantia disputaueris, & curiositate nimia huc atque illuc animum deduxeris: etiam in uno libro, multi libri sunt. Unde dictum est: Ex multiloquio non effugies peccatum. Talibus igitur libris non est finis. Bonum enim omne & ueritas certo fine concluditur: malicia uero atque mendacium, sine fine sunt. Et quanto plus requiruntur, tanto maior eorum series nascitur. Hac in re, studiū atque meditatio, labor est carnis. Carnis inquam non spiritus. Habet siquidem & spiritus laborem suum, iuxta illud quod ait Apostolus: Plus autem illis omnibus laboraui: non autem ego, sed gratia dei quae mecum est. Et saluator: Laboraui clamans. ¶ **Finis sermonis uerbi.**

Aiunt Hebraei cum inter cetera scripta Salomonis quae antiquata sunt, nec in memoria durauerunt, & hic liber obliterandus uideretur, eo quod uanas asserat dei creaturas, & totum putaret esse pro nihilo, & cibum & potum & delicias transeuntes praeferret omnibus: ex hoc uno ca-

Finem loquendi pariter omnes audiamus. Deum time, & mandata eius obserua. Hoc est omnis homo. Cuncta quae sunt adducet deus in iudicium pro omni errato: siue bonum siue malum sit.

I S

pitulo meruisse auctoritatem, ut in diuinorum uoluminum numero poneretur, quod totam disputationem suam & omnem catalogum suum hac quasi arripens, uideretur coartauerit, & dixerit finem sermonum suorum auditu esse promptissimum, nec aliquid in se habere difficile: ut scilicet deum timeamus, & eius praecepta faciamus. Ad hoc enim natum esse hominem, ut creatorem suum intelligens, ueneretur eum metu, & honore & opere mandatorum. Siquidem cum iudicii tempus aduenerit: quicquid a nobis gestum est, stare sub iudice, & anticipem diu expectare sententiam: & unumquemque recipere pro opere suo siue mali quid gesserit siue boni. Pro eo autem quod nos posuimus. De omni abscondito, siue bonum siue malum sit: Symmachus & Septuaginta interpretati sunt, de omni contemptu: uel certe de omni ignoratu, quod etiam de ocioso uerbo, & non uoluntate sed ignoracione prolato, reddituri sumus rationem in die iudicii. Aliter. Quia timor seruorum est, & perfecta dilectio foras mittit timorem, & in scriptura diuina tam incipientium quam perfectorum duplex appellatur metus: nunc de consummato in uirtutibus metu dici puto secundum illud: Nihil deest timentibus eum. Vel certe qui adhuc homo est, & necdum nomen dei accepit hanc habet rationem substantiae suae, ut in corpore positus deum timeat. Quia omne factum, id est, omnes homines deus adducet in iudicium super uniuersis quae aliter quam ab eo disposita sunt & dicta senserunt, siue in hanc partem siue in illam. Vnde quippe his qui dicunt bonum malum, & malum bonum.

D I U I H I E R O N Y M I
commentariorum in Ecclesiasten finis.